

JAARBOEK DELFA BATAVORUM

17 • 2007

Jaarboek Delfia Batavorum

17 – 2007

Jaarboek Delfia Batavorum 17 – 2007

Historische Vereniging Delfia Batavorum

Delft 2008

De redactiecommissie van de Historische Vereniging Delfia Batavorum
draagt dit jaarboek op aan

Max van Noort

vanwege zijn jarenlange inzet voor Delfia Batavorum in het algemeen
en voor de redactiecommissie in het bijzonder.

De vorige jaarboeken zijn opgedragen aan:

H.W. van Leeuwen (1991)	Mw. P.C. van der Heijden-Wolfhagen (2000)
Ir. H.H. Vos † en mw. W.M. Vos-de Koning (1992)	Drs. J.L.W. van Leur (2001)
Drs. A.J.H. Rozemond† (1993)	Mw. drs. L. Thijssen (2002)
A.C. Kleyweg (1994)†	P.A. van Koppen (2003)†
J. Grakist (1995)	Ing. W.A.G. van Leeuwen (2004)
Mr. H.V. van Walsum (1996)	mw. A.M. Bergman (2005)
Ir. W.F. Weve (1997)	Jan, Willem en Gerrit Mensert (2006)
B.K.P. Griffioen en mw. M.C.M. Griffioen (1998)	
Mw. G.T.M. Gerritsma (1999)	

ISSN 0927-409X

Dit jaarboek is een uitgave van de Historische Vereniging Delfia Batavorum, secr.
Kanaalweg 10, 2628 EC Delft, <http://www.delfia-batavorum.nl>

Redactie:

Wilma van Giersbergen, voorzitter,

Peter Becker

Ria van der Meer, secretaris (Buitenwatersloot 336, 2614 GR Delft,

e-mail riameer@wanadoo.nl),

Peter van der Krogt, eindredacteur,

Jos Hilkhuijsen,

Frida de Jong

Grafische verzorging: GeoMedia, Utrecht

Druk- en bindwerk: AD Druk Zeist

© 2008 De auteurs en Historische Vereniging Delfia Batavorum

Foto op omslag:

Frontispies (blz. 2): Wegwijzer naar de Delfse zustersteden, compleet met afstand

(Foto: René van der Krogt).

Inhoud

Redactioneel	7
Historische Vereniging Delfia Batavorum	9
Jaarverslag over 2007	11
<i>A.M. Bergman</i>	
Kroniek over 2007	23
In memoriam K.J.H.W. (Klaas) Deen	26
In memoriam Wim Zwennis	32
<i>J.C. Veldhoven</i>	
De Cloetings: een Delftse drukkersfamilie in de zeventiende eeuw	47
<i>H.L. Houtzager</i>	
Vader en zoon Lettersnijder, veelzijdige drukkers in het zestiende-eeuwse Delft	65
<i>Wim Weve</i>	
Het Wapen van Spangien, Oude Delft 71, bouwhistorisch bekeken	77
<i>Jos van Leur</i>	
Een eeuw Openbare Bibliotheek	91
<i>Hans van Rigteren</i>	
De totstandkoming van het kantongerechtsgebouw in Delft	109
<i>Lidy Thijse</i>	
Tachtig jaar thuis in Museum Paul Tetar van Elven	129
<i>Frida de Jong</i>	
Delftse Zustersteden	145
<i>Peter van der Krogt</i>	
Gedenktekens voor een Delftenaar in Tokio: Jan Joosten van Lodensteyn	163
<i>W.F. Weve</i>	
De Le Comteprijs 2006	167
<i>M. van Noort</i>	
Delfiana 2007	173

Wie, wat, waar en wanneer?	181
<i>J.A. Meter Hagg</i>	
Publicaties over Delft of door Delftenaren 2007	185
Het gemeentebestuur van Delft in 2007	193
De Delftse bevolking	194
Over de auteurs	195
Naamregister	197
Lijst van adverteerders	205

Redactioneel

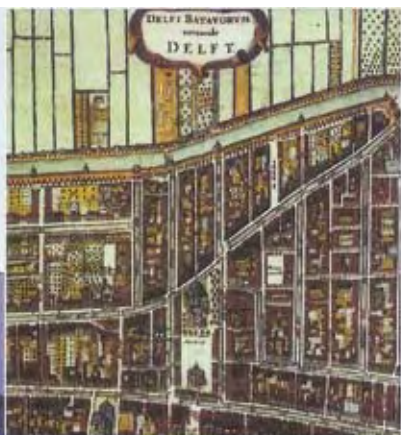
Voor u ligt het Jaarboek 2007 van de Historische Vereniging Delfia Batavorum. Vol trots mogen wij u voor het eerst in onze geschiedenis een full-colour jaarboek aanbieden. Naast uiteraard de vaste rubrieken hebben wij ook dit jaar geprobeerd een variëteit aan artikelen samen te stellen.

Van de hand van Hans Houtzager is de publicatie over vader en zoon Lettersnijder, twee veelzijdige drukkers in het zestiende-eeuwse Delft. Jos Veldhoven neemt de omvangrijke drukkersfamilie Cloeting onder de loep, die een eeuw later in Delft een vooraanstaande rol speelde als uitgevers, drukkers en boekverkopers. Wim Weve beschrijft de bouwgeschiedenis van het huis Het Wapen van Spangiën aan de Oude Delft 71, waarmee hij aansluit op de publicatie 'Drie meisjes met twee honden bij eene fontein zittende' van Gerdien Wuestman in het Jaarboek 2006. Daarin schreef zij een schoorsteenstuk toe aan de zeventiende-eeuwse schilder Jacob Willemsz. Delff, eigenaar van het huis.

Nog meer over boeken: Jos van Leur schreef naar aanleiding van de moderne ontwikkelingen in de Delftse openbare bibliotheek (het huidige DOK) een artikel over de geschiedenis van deze bibliotheek. Frida de Jong richtte zich op de Delftse zustersteden, waarbij zij ingaat op het hoe en het waarom van dit fenomeen, wie zich zusterstad mocht noemen, en wie dat graag wilde maar het nooit werd. In 2007 was het honderd jaar geleden dat het kantongerecht werd gebouwd. Van dit markante gebouw op de hoek Korte Geer/Breestraat beschrijft Hans van Rigteren de bouwgeschiedenis. 2007 was ook het jaar waarin museum Tetar van Elven, het woonhuis van de schilder Paul Tetar van Elven, tachtig jaar bestond. Lidy Thijsse geeft een overzicht van dit unieke Nederlandse negentiende-eeuwse kunstenaarshuis. En mocht u tot slot de vaste straatnamenrubriek missen: dat klopt. In 2007 werden er geen nieuwe straatnamen vastgesteld. In plaats daarvan schreef Peter van der Krogt een artikeltje over een in Tokio geëerde Delftenaar.

Uiteraard gaat onze dank uit naar de auteurs en de fotografen, die hun publicaties en illustraties belangeloos aan onze vereniging afstonden. Opnieuw zijn wij onze adverteerders zeer erkentelijk voor hun financiële steun, waardoor het mogelijk werd het jaarboekje voor de zeventiende keer te laten verschijnen. De afbeeldingen in kleur verhogen naar wij hopen uw leesplezier.

De redactie

DELFIA

BATAVORUM

Historische vereniging met hart voor Delft

Historische Vereniging

Delfia Batavorum

Opgericht 30 oktober 1935

Ereleden

P. Bouwmeester† (1950)
Mr. G.E. van Walsum† en mw. mr. J.M. van Walsum-Quispel† (1951)
Mr. H.E. Phaff † (1952)
P.C. Visser† (1959)
J. van Oel† (1969)
Jkvr. dr. C.H. de Jonge† (1970)
C.D. Goudappel† (1976)
A.J.J.M. van Peer† (1977)
G.G. Kunz† (1982)
Mw. J.M. de Wijs-Kamp† (1984)
Drs. A.J.H. Rozemond† (1985)
Ir. K.J.H.W. Deen† (1996)
Dr. M.A. Verschuyf (1997)
Prof. dr. J.J. van Loef (1998)
Ir. J.F. van Heel (2000)
Dr. H.L. Houtzager (2006)
Drs. W.H.M. Aalbers (2006)

Delfia Batavorumprijs (J.W. Blokpenning)

D. Wijbenga† (1993)
Drs. A.J.H. Rozemond† (1994)
Oudheidkundige Werkgemeenschap Delft (1995)
Redactiecommissie Delfia Batavorum (1996)
Projectgroep Delfts Aardewerk (2001)
Midden-Delfland Vereniging (2003)
H.W. van Leeuwen (2005)
Dr. W.C.M. Zwennis† (2007)

Le Comteprijs

Dr. F. Spies (1999)
Ir. en mw. J. Koelstra-van der Struif (2000)
J.C. van Dijk (2001)
C. Koreneef (2002)
Stichting Sint-Hippolytuskapel (2003)
J. Coppoolse en mw. J. van Gastel (2004)
N. Peters (2005)
J.W. Versfelt en mw. E. Bekink (2006)

Bestuur

Mw. drs. G.D. van Walsum-Kieft (2001; vanaf november 2006 voorzitter en lezingen)
Ir. J.E.J. van Bergen (2006; 2e voorzitter)
Mr. D.J. van Doorninck (2006; secretaris)
G.J. Augustinus (2003; penningmeester)

W.A.FX. de Fraiture (2005; namens Commissie Behoud Stadsschoon)
Mw. dr. W.M.J.I. van Giersbergen (2006; namens de redactiecommissie)
M. van Noort (2002; namens de excursiecommissie)
Mw. drs. E.H. Olsder-Toxopeus (2006; commissaris boeken)

Redactie Delf en convocaat

Redactie Delf: vacature
Redactie convocaat: Mr. D.J. van Doorninck (secretaris)

Commissie Behoud Stadsschoon

Ir. P. Jonquière (voorzitter)
Ir. E.M.C.J. Quanjel (secretaris)
Mw. ir. A. Keers
Mw. J.H.M. van der Jagt-Toet
Ir. T. Remmerswaal
W.A.FX. de Fraiture

Redactiecommissie

Mw. dr. W.M.J.I. van Giersbergen (voorzitter)
Mw. drs. M.A. van der Meer (secretaris)
Drs. J.W.L. Hilkhuijsen
Mw. drs. F. de Jong
Dr. P.C.J. van der Krogt
P.G. Becker

Excursiecommissie

M. van Noort (voorzitter/secretaris)
Ir. J. Koelstra
Mw. J. Koelstra-van der Struif
Mw. M. Slotboom
G.L.S. van den Akker

Commissie voor de Le Comteprijs

Drs W.H.A.M. Aalbers (voorzitter)
Ir. W.F. Weve (secretaris)
Mr. A.P.A. van Daalen

Publiciteit

Mw. A.M. Bergman

Internetredactie

W.A.FX. de Fraiture

Vertegenwoordigingen namens Delfia Batavorum.

Ir. A. I. Prevo was lid van de Commissie Organisatie Open Monumentendag.
Leden van de Commissie Behoud Stadsschoon maakten deel uit van het Platform
Spoor en Klankbordgroep Gasthuisplaats

Jaarverslag over 2006

Bestuur

Het bestuur van de vereniging kwam in 2007 negen keer bijeen, zoals gebruikelijk ten huize van een der bestuursleden. Indachtig de les van een Amerikaanse managementgoeroe 'Routine drives out Policy' staan punten die nieuw zijn, voortaan vooraan op de agenda, om ze daarmee van voldoende aandacht te verzekeren, terwijl de routinezaken in het tweede deel van de agenda aan de orde komen. Die vaste punten zijn: de lezingen, de excursies, het jaarboek, en de activiteiten van de Commissie Behoud Stadsschoon. Een jaarlijks terugkerend punt is de nominatie voor de Le Comteprijs.

J. W. Blokpenning

In het voorjaar besloot het bestuur om de prijs voor 'bijzondere verdienste voor het bevorderen van de kennis van, en de belangstelling voor de geschiedenis van Delft, of voor het bevorderen van het behoud van het cultureel erfgoed' toe te kennen aan oud-bestuurslid dr. W.C.M. Zwennis. Deze prijs, de J.W. Blokpenning, kon, doordat Wim kort daarna overleed, niet meer aan hem in persoon worden overhandigd. Dat gebeurde op 30 juli postuum, aan zijn beide zoons en zijn levenspartner An Rozemond.

Nieuwe folders

Dit jaar kwamen de twee folders voor ledenwerving gereed. Dat droeg bij aan een discussie binnen het bestuur over de vormgeving van onze externe contacten en de publiciteit. Het wegvallen van een vertrouwd medium als de *Delftsche Courant* en de extra inzet die nodig blijkt, leidden tot het besluit om An Bergman op haar verzoek op het punt van de publiciteit rond de lezingen van haar taken te ontheffen en deze voorlopig onder te brengen in een nieuwe bestuursportefeuille 'externe contacten'. Die portefeuille kan vervolgens ook meer omvatten.

Procedure Le Comteprijs

Naar aanleiding van de uitreiking van deze prijs ontstond discussie over de vraag of het kiezen van de prijswinnaar niet ook door de betrokken commissie zou moeten geschieden. Nadat in de loop van het jaar de verschillende argumenten voor en tegen nog eens bezien zijn, is toch besloten om het huidige reglement te handhaven: de commissie draagt drie kandidaten voor, en het bestuur kiest daaruit de winnaar. Daarmee wordt bereikt dat de kwaliteit van de voordracht is gewaarborgd, terwijl in de keuze door het bestuur andere argumenten dan alleen strikt stedenbouwkundige mee kunnen spelen. Het draagvlak van de prijs kan op deze manier zo groot mogelijk zijn, zo is de redenering.

Het is wel van belang dat de kandidaten vooraf nadrukkelijker dan tot nu toe op de hoogte worden gesteld van deze gang van zaken, zodat misverstanden worden voorkomen.

Delf

Het cultuurhistorisch bulletin *Delf* verscheen in het afgelopen jaar beperkt, en niet met de vertrouwde regelmaat. De functie die de blauwe pagina's van *Delf* voor ons hebben, namelijk die van extra mededelingenblad, kwam door de ongewisheid van verschijnen zeer in het geding. Zozeer zelfs, dat we moesten besluiten een extra convocaat te laten verschijnen. Achter deze ongelukkige gang van zaken gaat onder andere de reorganisatie van de erfgoedsector binnen de gemeente schuil. Tegelijkertijd liepen er gesprekken tussen de directie van Erfgoed Delft, de Vereniging Vrienden van Het Prinsenhof, en ons bestuur over een geheel nieuwe opzet van het blad. We zijn het daarover inmiddels grotendeels met elkaar eens, en als u dit jaarverslag leest, zult u een eerste nummer van *Delf* nieuwe stijl gezien en gelezen hebben.

Concept Cultuurvisie Delft

Op verzoek van het gemeentebestuur werd geparticipeerd in het voorbereidingstraject van de Cultuurvisie. Overigens bleken er twee trajecten min of meer langs elkaar heen of door elkaar te lopen: dat van het gemeentebestuur, en een op initiatief van het Meisjeshuis (4O en CO en Cultuurkring). De uitkomsten van deze twee trajecten leken verder voor het gemeentebestuur niet al te relevant, want nog voordat conclusies getrokken konden worden, plofte de eigen, door een extern bureau geschreven concept Cultuurvisie van de wethouder op de mat, met het verzoek daarop binnen twee dagen te reageren. Het is een werkwijze die op zijn minst vragen oproept.

De geschiedenisprijs

Overeenkomstig de traditie is ook dit jaar de geschiedenisprijs uitgereikt aan eind-examenkandidaten van de drie Delftse colleges voor havo en vwo die een uitstekende prestatie geleverd hebben op het gebied van het vak geschiedenis. De prijs bestond dit jaar uit een rijk geïllustreerd boek: *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw* van Kees Zandvliet, met daarin een door Jaap van Mierlo geschreven opdracht. De prijswinnaars waren: Marten Makkenze, Maggie Bisschop en Joost Harteveld (CLD); Robert Boin, Kimberley Hommes, en Adinda de Vries (Stanislascollege); Wim van den Bosch, Freeke Gerritsen en Suzanne Tegelaar (Hugo Grotius).

Van beleidsplan naar actieplan

Om voor de fiscus in aanmerking te komen als ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling) lijkt het raadzaam om te kunnen beschikken over een beleidsplan. De fiscus vraagt in ieder geval naar zo'n plan en dus heeft het bestuur er inmiddels een gemaakt. Het geeft de algemene doelen van de vereniging weer. Maar daarmee is het nog geen concreet, op actie gericht, plan. De voorbereiding daarvan is aan het einde van dit verslagjaar gestart. In het actieplan zullen onze belangrijkste activiteiten worden opgenomen met een prioriteitenstelling, en met 'handen en voeten', te weten van die leden die deze acties mede vorm gaan geven!

Als onderdelen van dit actieplan, dat in mei 2008 aan de ALV zal worden aangeboden, kunt u in ieder geval verwachten:

- het project ‘de geschiedenis van Delft’, een historische uitgave die samen met Erfgoed Delft zal worden voorbereid
- geschiedenisproject met havo/vwo-onderwijs
- ‘ken uw stad’-projecten
- de Delftse canon

Vertegenwoordiging en representatie

Deze vonden in het verslagjaar op de gebruikelijke wijze plaats. Bestuursleden vertegenwoordigden de vereniging bij verschillende gelegenheden, terwijl de Commissie Behoud Stadsschoon door indienen van zienswijzen of mondelinge inspraak en het maken van bezwaar namens ons van zich liet horen.

Algemene ledenvergadering

De algemene ledenvergadering van 15 mei 2007 werd bezocht door ongeveer honderd leden en door tien gasten. Het bestuur werd, na de gebruikelijke financiële verslaggeving, gedechargeerd voor het over 2006 gevoerde beleid.

In de vergadering van vorig jaar stonden personele mutaties op de voorgrond, dit jaar was dat niet het geval. Extra aandacht bestond er voor de bijdrage van ir. Peter Jonquière (verslag van de Commissie Behoud Stadsschoon), en de uitreiking van de

Le Comteprijs. De prijs werd overhandigd aan de heer J.W. Versfelt en mevrouw E. Bekink voor de restauratie van Villa Maria aan de Oostsingel. De voorzitter, mevrouw Van Walsum, overhandigde hen een speciaal door De Porceleynse Fles vervaardigd delftsblauw bord. Een uitgebreid verslag leest u elders in dit jaarboek.

Na de pauze hield de directeur van het DOK, jhr. E.S.M. van Nispen tot Sevenaer, een lezing met als titel ‘DOK en Delft’.

*De heer Versfelt en mevrouw Bekink met de Le Comteprijs
(Foto: René van der Krogt).*

Het jaarboek wordt aan de auteurs uitgereikt (Foto: René van der Krogt).

Aanbieding van het jaarboek

Het zestiende jaarboek is door de redactie opgedragen aan de drie gebroeders Jan, Willem en Gerrit Mensert. Hun jarenlange, gezamenlijke inzet voor verantwoord bouwen in Delft wordt daarmee geëerd. Voorts dragen zij door hun aanhoudende zorg voor het door hen opgerichte Gereedschapsmuseum bij aan het behoud van Delfts cultureel erfgoed, met name op het gebied van de bouwgeschiedenis.

Ledenbestand

Door nagekomen opzeggingen is het aantal leden per 1 januari 2007 gecorrigeerd met 9 leden tot 1285. Er werden 25 nieuwe leden ingeschreven, terwijl wegens verschillende redenen (eigen wens, overlijden, verhuizing, wanbetaling) 46 leden werden uitgeschreven. Netto verlies 21 leden.

Per 31 december 2007 telt het ledenbestand 1264 leden, te onderscheiden in 940 algemene leden en 258 (gezins)leden op hetzelfde adres. Verder zijn er 5 ereleden, 5 leden voor het leven, 26 adverteerders, 3 media en 27 relaties/zusterverenigingen.

Lezingen

Op donderdag 18 januari woedde er een zodanige storm dat de voor die avond voorziene lezingen van jhr. Eppo van Nispen tot Sevenaer over DOK en mevrouw Wik Hoekstra-Klein over Delftse plateelbakkerijen niet konden doorgaan. Toch schijnen er nog zeer dapperen naar het DOK (nog het oude gebouw) gekomen te zijn.

De schat van Corpus Christi, VOC-kaarten boven water was het onderwerp van de presentatie door drs. Sj. de Meer op 13 februari. Het Maritiem Museum te Rotterdam heeft dertig zeventiende-eeuwse kaarten verworven, waarvan 21 V.O.C.-kaarten en 9 Engelse kaarten. Sjoerd de Meer, conservator van het Maritiem Museum te Rotterdam, gaf als bijzonderheid aan dat de collectie, die dateert uit de periode 1660-1670, waarschijnlijk sinds het eind van de zeventiende eeuw bij elkaar is gebleven.

Op 14 maart hield de heer R. Crèvecoeur een voordracht met als titel *Gebrandschilderd glas en glas in lood*. Het werd letterlijk een kleurrijke presentatie waarbij naast de kunsthistorische aspecten ook de technische kant aandacht kreeg. Aanleiding tot het houden van deze lezing was het kort daarvoor onthullen van een nieuw glas-in-loodraam in de Nieuwe Kerk, gewijd aan het bijbelverhaal van de opwekking van het dochttertje van Jairus. Rob Crèvecoeur was bij het tot stand komen van dit raam adviseur namens Monumentenzorg.

Nieuw en vernieuwend voor Delfia Batavorum was het onderwerp van de lezing op 17 april van Peter Becker: *Internet van de zoekterm Delft*. In deze lezing – met behulp van een internetaansluiting gepresenteerd – kwam aan de orde wat internet kan betekenen voor eenieder die geïnteresseerd is in historische onderwerpen in het algemeen en de geschiedenis van Delft in het bijzonder. Peter Becker is IT-er. Hij is redactielid van ons jaarboek.

Tijdens de jaarvergadering op 15 mei was er een herkansing na de storm van januari voor de lezing van de directeur van het DOK, jhr. Eppo van Nispen tot Sevenaer met als titel *DOK en Delft onlosmakelijk met elkaar verbonden op weg naar de modernste bibliotheek ter wereld*. Het nieuwe gebouw was er inmiddels, dus in het enthousiasmerende verhaal werd vooral ingegaan op de nieuwe formule van DOK.

Mijn dagboek luidde de titel van de lezing op 4 september door Aad en Gemma van Winden-Tetteroo. Vanaf eind 1936 tot maart 1947 hield Kees Tetteroo (1922-2001) te Schipluiden een dagboek bij. Zijn ervaringen tekende hij precies op. Ondanks het feit dat dit in de oorlog verboden was, maakte hij overal indrukwekkende foto's. Het dagboek werd pas later gevonden maar is nu uitgegeven. Zijn dochter Gemma verzorgde de samenstelling.

Op 18 oktober hield mr.dr.s. A. Ponsteen, directeur van het Erfgoedhuis Zuid-Holland, een lezing die hij de titel *Erfgoedrijck Zuid-Holland* meegaf. Andries Ponsteen lichtte toe met welke middelen deze organisatie het erfgoed in Zuid-Holland probeert te helpen behouden en te benutten. Het Erfgoedhuis zetelt in het zogenaamde Meisjeshuis, voormalig weeshuis. Daar was ook de lezing.

De 22ste november gaf dr. G. Verhoeven in de bovenzaal van het nieuwe DOK een voordracht over *Het Delftse fraterhuis Sint-Hiëronymusdal; van open armen tot gouden*

handdruk. Aan de hand van ten dele nieuw onderzoek schetste Gerrit Verhoeven hoe Sint-Hiëronymusdal kort na 1400 op initiatief van het stadsbestuur gesticht werd als fraterhuis, een huis bevolkt door de broeders des Gemenen Levens. Het fraterhuis ging in 1536 bijna te gronde door de stadsbrand maar kon na moeizame onderhandelingen met het stadsbestuur in een heel andere gedaante blijven voortbestaan tot aan de reformatie in 1573. Bij de bouw in 1999 van de parkeergarage tussen de Oude Delft en de Phoenixstraat werden de middeleeuwse fundamenten blootgelegd van Sint-Hiëronymusdal. Tijdens de discussie na afloop van de lezing bepleitte Gerrit Verhoeven met hartstocht het bewaren van fundamenten bij een volgende afgraving in Delft, zodat het publiek daar echt kennis van zou kunnen nemen. Gerrit Verhoeven was van 1994 tot 2006 gemeentearchivaris van Delft. Tegenwoordig is hij antiquair: aan de Spiegelgracht in Amsterdam heeft hij een galerie in religieuze kunst en antiek, ‘Sanctus’ geheten.

De zesde Anders Rozemondlezing vond plaats op 11 december in de grote zaal van UNESCO – IHE. Het was een duo-lezing door twee hoogleraren van de Universiteit van Amsterdam, dr. Frans Grijzenhout en dr. Niek van Sas, over het schilderij van Jan Steen *De Burger van Delft*. De kunsthistoricus Grijzenhout en de historicus Van Sas maakten ons deelgenoot van een ware queeste om uit te zoeken wie de zogenaamde burgemeester op het beroemde schilderij was. In hun boek komen zij uit op Adolf Croeser, graanhandelaar te Delft. Veel van hun onderzoek had overigens plaats met medewerking van het gemeentearchief van Delft. Het schilderij dat naast het podium stond opgesteld, was net zo echt als ‘de Burgemeester van Delft’.

Excursiecommissie 2007

Onze excursies mogen zich verheugen in een toenemende belangstelling. Als gevolg hiervan moeten er soms twee en een enkele keer wel drie uitstapjes georganiseerd worden. Een kort overzicht van onze activiteiten in 2007.

15 februari: bezoek aan de Koninklijke Stallen te Den Haag. De belangstelling was erg groot, maar helaas kan er maar eenmaal per jaar een bezoek aan dit koninklijk rijksmonument worden gebracht. Hier staan onder meer de paarden van de koninklijke familie en (sinds 1898) de gouden koets.

23 maart: bezoek aan het Koninklijk Huisarchief te Den Haag. Het Koninklijk Huisarchief bevat onder meer de persoonlijke archieven, de bibliotheek, het fotoarchief en de kunstverzamelingen van de Oranjes. Het maakt deel uit van de Dienst van het Koninklijk Huis.

5 en 12 juni: bezoek aan het glasatelier Zantman BV te Delft. Hier werden we op onderhoudende wijze in de ‘kunst’ van het glas onderwezen. Ook, en in het bijzonder, vertelde de heer Zantman alles over het glas in lood, mede naar aanleiding van de druk bezochte lezing over dit onderwerp in de Waalse Kerk.

8 juni: bezoek van de Nassauischer Altertumsverein Wiesbaden. Een rondleiding door Delft en een lezing voor ruim veertig leden door onze oud-burgemeester mr. H.V. van Walsum.

29 september: onze grote excursie bracht ons dit jaar naar Buren, Woudrichem en Slot Loevestein. De belangstelling was wederom enorm en vandaar dat we de allergrootste bus hebben besteld. Buren is tot op de dag van vandaag bekend als het oranjestadje. Woudrichem is eveneens een uniek plaatsje en Slot Loevestein behoeft eigenlijk geen verder commentaar.

9 december: het onbekende bijzondere van Delft. Een wandeling langs bekende historische bezienswaardigheden en opmerkelijkheden van de omgeving Paardenmarkt, Raam, het Rietveld en de Vlamingstraat.

Bibliotheek naar DOK

Op 15 mei vond tijdens de Algemene Ledenvergadering de overdracht plaats van onze bibliotheek aan de Openbare Bibliotheek, thans DOK geheten. Door middel van het zetten van handtekeningen van drs. G. van Walsum-Kieft en mr. D.J. van Doorninck namens Delfia Batavorum enerzijds, en die van jhr. E.S.M. van Nispen tot Sevenaer en L. Middendorp namens DOK, werd de overdracht beklonken.

Onze boeken hebben een mooie plaats gekregen in dit nieuwe gebouw aan het Vesteplein 100, namelijk onder aan de trap. Voordeel is, dat men voor het lenen niet langer gebonden is aan bepaalde uren, zoals dat eerder bij onze vereniging het geval was. Wel moet men lid zijn van de bibliotheek. Tijdens onze lezingen blijft er tijdens de pauzes gelegenheid om aan de boekentafel bij mevrouw E.H. Olsder-Toxopeus diverse boeken te kopen, dat wil zeggen: boeken die niet naar de DOK-bibliotheek zijn gegaan, maar ook werken over Delft, later door leden aan de vereniging geschenken. Al deze boeken kunnen ook via de website worden besteld (zie de verkooplijst).

Overdracht van de verenigingsbibliotheek aan DOK (Foto: René van der Krogt).

Verslag van de Commissie Behoud Stadsschoon over 2007

In 2007 overleed Klaas Deen, die lange tijd een gewetensvol en energiek lid is geweest van de Commissie Behoud Stadsschoon van Delfia Batavorum en zich nog altijd zeer betrokken toonde bij het wel en wee van zijn geliefde Delftse binnenstad. Een groot gemis, ook voor de huidige commissie.

Na de personele wisselingen van 2006 vond in 2007 nog een voorzitterswissel plaats: Peter Jonquière nam de plaats in van Winand de Fraiture, die echter gelukkig voor het werk van de commissie behouden bleef en ook de vertegenwoordiging in het bestuur van Delfia Batavorum voor zijn rekening bleef nemen. Astrid Keers, Janny van der Jagt, Emile Quanjel en Tammo Remmerswaal maakten ook in 2007 met deskundigheid en enthousiasme weer actief deel uit van de commissie. Wat ook bleef was de onverminderde inzet van de leden van de commissie voor zaken die de ruimtelijke kwaliteit van de oude stad raken, uiteraard vooral bezien vanuit het perspectief van behoud van het ruimtelijk erfgoed. In de loop van het afgelopen jaar is daarbij het voornemen gekomen de blik wat verder te richten en ook aandacht te gaan schenken aan het behoud van het ruimtelijk erfgoed op het gehele grondgebied van onze gemeente. Komend jaar zal dit voornemen wat vastere vorm moeten gaan krijgen en zal bezien worden hoe de bemensing van de commissie hierop wellicht zal moeten worden aangevuld.

De commissie kwam met uitzondering van augustus, ook afgelopen jaar maandelijks bijeen. Omdat in de klankbordgroep Binnenstad, de opvolger van het eind 2006 door het college van burgemeester en wethouders opgeheven Binnenstadsforum, uitsluitend leden op persoonlijke titel zijn gevraagd deel te nemen, is een vertegenwoordiging in een vast overlegorgaan met de gemeente op dat niveau vervallen, al geeft het lidmaatschap van de oud-voorzitter van Delfia Batavorum, Wil Aalbers, natuurlijk wel de mogelijkheid om goed geïnformeerd te blijven over de gang van zaken in dit orgaan. Helaas is daarover tot nu toe wat het aandachtsgebied van de commissie betreft nog maar weinig positiefs te melden. Ook vanuit het Platform Spoorzone was er – enigszins noodgedwongen, gelet op door de buitenwereld als traag en moeizaam ervaren procesgang bij de ontwikkeling van de plannen – voor en door de commissie weinig nieuws. De vertegenwoordiging in de klankbordgroep Gasthuisplaats, waar nieuwe ontwikkelingen ook lange tijd op zich lieten wachten, werd nieuw leven ingeblazen doordat ook Peter Jonquière, als voorzitter van de commissie, daaraan is gaan deelnemen.

De commissie probeerde ook in 2007 grote en kleine aantastingen van de monumentale kwaliteit van de openbare ruimte van de binnenstad zo goed mogelijk te volgen en door middel van foto's te documenteren. Daaronder vallen bijvoorbeeld volstrekt onverantwoord materiaalgebruik en detaillering bij metselwerkreparaties in een monument door nota bene een woningcorporatie; een overheersend en naar de mening van de commissie weinig geslaagd eigentijds gevelontwerp grenzend aan een van de mooiste openbare tuinen in het hart van de binnenstad; een overbodige (?) moderne gootconstructie die de bestrating van één van de historische grachtjes doorsnijdt; een nog steeds toenemend aantal betonnen palen en andere objecten met een bedenkelijke materiaalkeus in het

openbare gebied in de kern van de historische stad; een reclame uiting van zodanige afmetingen dat zij ook al betrof het een tijdelijke situatie, een ruimte als de Markt ernstig ontsierde. De commissie beraadt zich op welke wijze zij dergelijke aantastingen van de kwaliteit van de historische binnenstad het beste in bredere kring onder de aandacht kan brengen met het doel deze voor de toekomst te helpen voorkomen. Daarbij zoekt zij ook naar wegen om niet alleen over negatieve ontwikkelingen kritiek te laten horen, maar daarnaast ook positieve ontwikkelingen te signaleren en te ondersteunen. Ervaringen van elders kunnen daarbij zeer waardevol zijn.

Enkele zaken waaraan de commissie in 2007 bijzondere aandacht heeft gegeven zijn:

- De terrasboten

De openbare discussie over de (on)wenselijkheid van (te) grote aantallen terrasboten in de oude stad werd in verband met komende gemeentelijke besluitvorming daarover ook in 2007 voortgezet. De commissie had zich daarover eerder schriftelijk tot de betrokken wethouders gewend. Afgelopen jaar droeg zij daaraan het hare bij door in te spreken op de vergadering van de betreffende raadscommissie en haar standpunt in een officiële zienswijze als onderdeel van het formele besluitvormingsproces nog eens kenbaar te maken. Kern daarvan is dat ernstig wordt betreurd dat met betrekking tot de criteria die in de besluitvorming een rol spelen de historische kwaliteiten en de schoonheid van het stadsbeeld geen enkele rol lijken te spelen.

- Gasthuisplaats

Eind 2007 is nog geen besluit bekend van het college van burgemeester en wethouders over het al of niet doorgaan met de planontwikkeling voor de Gasthuisplaats. De commissie pleit in alle geval met kracht voor een veel diepgaander en kwalitatief hoogwaardiger historisch onderzoek van deze sinds eeuwen bijzondere plek, voordat tot feitelijke planontwikkeling wordt overgegaan. Voor het idee, in 2006 geopperd, om samen met de afdeling Bouwkunde van de TU (i.c. de vakgroep van Eric Luiten) een studie of prijsvraag te ontwikkelen met als eerste onderwerp de Gasthuisplaats, is binnen de afdeling bouwkunde tot nu toe helaas onvoldoende steun gevonden.

- Bescherming van de ramen van de Oude Kerk

Proeven met diverse glazen panelen aan de buitenzijde ter bescherming van de ramen van de Oude Kerk tegen vandalisme verschenen in 2007 in de landelijke pers. Omdat een verkeerde keus het uiterlijk van de kerk ernstig kan schaden, volgt de commissie de plannen op dit terrein met grote belangstelling en wil zij door contact met kerkbestuur, gemeente en de Rijksdienst Archeologie, Cultuur en Monumenten graag bijdragen aan het vinden van een goede oplossing.

- Nickersteeg

Tegen een (ver)bouwplan, waarbij balkons over een groot deel van deze historisch belangrijke steeg het karakter van de steeg onaanvaardbaar dreigen aan te tasten, en dat eind 2007 ter visie is gelegd, zal de commissie na het nodige voorbereidende werk zeker

een zienswijze indienen. Realisatie van dit plan zou wat dit betreft immers een ernstig precedent scheppen.

- Herinrichting binnenstad (vierde fase)

De commissie blijft intensief zoeken naar mogelijkheden om met de direct betrokken ontwerpers bij de gemeente beter contact te hebben over het ontwerp en de detaillering voor de herinrichting (met name vierde fase autoluw gebied).

- Het nieuwe Station-Stadskantoor

In 2007 leidde de prijsvraag voor een ontwerp van het nieuwe Station-Stadskantoor tot een resultaat. Het Delftse architectenbureau Mecanoo kwam als winnaar uit de bus en werkt nu verder aan het ontwerp. De commissie heeft na haar brief in 2006 geen verdere directe uitingen meer gedaan en ziet, zoals velen nu, uit naar de dingen die komen gaan. Zij zal die te zijner tijd toetsen aan haar eerdere standpunten en de uitkomsten daarvan, indien gewenst, te gelegener tijd en plaats naar buiten brengen.

Leden van de commissie namen deel aan diverse bijeenkomsten waar onderwerpen die voor het werk van de commissie van belang zijn aan de orde kwamen, zoals:

- Symposium 'Delft, Naoorlogse Stedenbouw en Architectuur 1940-1970' (gemeente Delft)
- Bijeenkomsten in het kader van het opstellen van de Woonvisie (gemeente Delft)
- Binnenstadsconferentie 'Heeft de Binnenstad de X-factor' (gemeente Delft)
- Belvedere Festival ('s-Hertogenbosch)
- Werkgroep Stedengeschiedenis (Utrecht)

Aan een intensivering van de al bestaande samenwerking met de bewonersverenigingen die actief zijn in de binnenstad is het afgelopen jaar de nodige aandacht gegeven. Met hen maar ook met andere partijen die actief zijn in of met de binnenstad en/of Delfts erfgoed wil de commissie de komende tijd tot betere contacten komen om, met behoud van ieders specifieke rol en verantwoordelijkheid, effectiever samen te werken aan behoud en verbetering van de kwaliteit van het Delftse gebouwde erfgoed.

Het leven heeft veel mooie momenten

samenwonen, trouwen, kinderen, een eigen huis, een eigen bedrijf...

*Dat regel je maar beter goed
en zakelijk met*

Westvest Notarissen

Zekerheid voor nu en later

Westvest
Netwerk Notarissen

www.netwerknotarissen.nl/westvest

Westvest 38
2611 AZ Delft
T (015) 219 19 99
E info@westvest-notarissen.nl

Talens ook voor :

- Digitaal reflex
- Digitaal video
- Beeldbewerking
- Canvas printen
- Scanners
- Back-up
- Foto printers
- Pasfoto's
- Inruil
- Fototassen

Nikon

lowepro

Panasonic

SIGMA SONY

Canon

tamrac

OLYMPUS

JVC

kijk voor onze aanbiedingen en assortiment op:

WWW.TALENSFOTO.NL

Talens

• FOTO • VIDEO •

Leidschendam
Liguster 23

Gratis parkeren

Delft
markt 36

1e zondag v/d
maand open

Haarlem
Grote houtstraat 169

Leica dealer

Kroniek over 2007

samengesteld door mw. A.M. Bergman

Januari

- 1 Bij daglicht is duidelijk dat er bij de jaarwisseling niet alleen vuurwerk werd afge-stoken. Twee totaal uitgebrande panden: het toekomstige huis voor daklozen en verslaafden aan de Surinamestraat en de dependance van basisschool De Bron aan het Sri Lankapad. Zestig maal rukte de brandweer uit, tweemaal zo vaak als bij de vorige jaarwisseling.
- 2 In een volle burgerzaal wijst burgemeester Verkerk in zijn nieuwjaarsrede op de vele zaken die dit jaar te gebeuren staan: de nieuwe bibliotheek, het Vermeercentrum, een zich vernieuwend Poptahof, het begin van de nieuwe spoortunnel enzovoort.
- 4 Warme zigeunerklanken in Cultureel Centrum Abtswoude, waar het Siperkov-ensemble het 35-jarig bestaan viert.

Siperkov-ensemble (4 januari).

- 6 De loopbrug die het Stanislas College aan het Westplantsoen verbindt met de sportvelden aan de overzijde van de Provincialeweg wordt afgebroken. De brug was enkele dagen eerder al vanwege onbetrouwbaarheid op last van Bouw- en Woningtoezicht

*Weghalen loopbrug 6 januari
(Foto: Peter van der Krogt).*

- afgesloten. Omdat ook de Ruys de Beerenbrouckstraat is afgesloten, wringen de auto's zich door de straten van de zogenaamde ministersbuurt.
- Delftenaren kunnen in het vervolg op zaterdag tussen 11.00 uur en 18.00 uur gratis gebruik maken van het openbaar vervoer binnen de gemeente.
 - 8 Burgemeester Verkerk fietst samen met politiechef Marlé van Tol door de wijk Tanthof om te zien hoe het staat met de veiligheid. Eindpunt is het tiener- en jongerencentrum The Border waar gesproken wordt met wijkbewoners.
 - Het broodje 'Mangiare Delicato' van Ewout de Bruin wordt op de Horecava uitgeroepen tot het lekkerste en gezondste broodje van Nederland 2007. Erwin van Oosten wint met zijn broodje 'Zwaardfeest' de sponsorprijs.
 - 12 De TU Delft begint aan haar 33ste lustrumviering met als thema: 'Duurzame Ontwikkeling met de blik gericht op Afrika'.
 - 16 In het Christelijk Lyceum Delft opent wethouder D. Rensen het nieuwe sportproject 'Roeien, leuk voor binnen en buiten'. Ook het Stanislas College en het Grotius College doen mee. De gemeente heeft dit project samen met de Koninklijke Nederlandse Roeibond opgezet met het doel jongeren meer te laten sporten en sociale vaardigheden bij te brengen.
 - 17 Gedurende 33 jaar was Leen van der Gaag regent en later rentmeester van de Fundatie van Renswoude. Bij zijn afscheid ontvangt hij de gemeentepening uit handen van de burgemeester.
 - 18 Een zuidwesterstorm met windkracht 10 zorgt voor veel ongemak. Het station wordt ontruimd vanwege een loslatend dak. IKEA sluit eveneens haar deuren. Veel gestrande reizigers moeten onderdak zoeken. Ook de lezing van Delfia Batavorum in de openbare bibliotheek (DOK) vindt geen doorgang.
 - 21 Het Legermuseum neemt met de tentoonstelling *Vijftig samurai, Japanse prentkunst van Kuniyoshi (1797-1861)* de nieuwe Rode Zaal in gebruik.
 - 25 Aan het Raam wordt ter vervanging van de historische wilg die de gemeente vorig jaar september kapte, een nieuwe gepland. Aan de bewoners was de keuze voor de boomsoort gelaten, zij kozen massaal voor een nieuwe treurwilg.
 - 26 In de Oude Kerk onthult burgemeester B. Verkerk samen met de heer Naaborg van de Stichting Vrienden van Vermeer een grote, zeshonderd kilo wegende, grafsteen van Johannes Vermeer. Tot nu toe duidde een kleine eenvoudige steen zijn graf aan.
 - Dankzij de Historische Vereniging Delfia Batavorum is de megareclame aan de steigers van kledingzaak Nuovo aan de Markt verwijderd. De vereniging keurde deze aantasting van het monumentale karakter van de stad af, aldus meldt het *AD Delft Dichtbij*.
 - 31 Bij de Watertoren in het Kalverbos wordt het gevelbeeld *De Waterdragers* uit naam van een oud-directeur van Shell overgedragen aan de gemeente. Het beeld van H.J. Tieman is ooit door de inwoners van Delft geschonken als dank voor het feit dat zij in 1963 en 1964 bij het Shell laboratorium aan de Delftweg gratis Haags duinwater konden tappen. De kwaliteit van het uit Rotterdam afkomstige kraanwater was toen zeer slecht.

Onthulling De Waterdragers, 31 januari (Foto: René van der Krogt).

Februari

- 3 Kort na elkaar breken twee branden uit in de Delftse Hout. De brandweer van Delft, bijgestaan door korpsen uit Rijswijk en Maasland, verricht bluswerkzaamheden in een clubgebouw en een bewoonde molen aan de Korftlaan. In beide gevallen is er sprake van brandstichting.
- In restaurant De Wereldzaak reikt wethouder Rensen de Delftse Pluim en de Delftse Veren 2006 voor vrijwilligerswerk uit. De Pluim, met de geldprijs ter waarde van € 1.000, gaat naar de vrijwilligers van de Wereldwinkel. De vijf Veren gaan naar: Ronald Wittenberg van basisschool Het Mozaïek; Alex Wiersma van stichting Robin Hood; Corry Verspuy van de bewonerscommissie van de Debussyflat; Loes Dubbeldeman-Stigt van museum Paul Tetar van Elven en Cees Notenboom van ontspanningsvereniging Geerweg.
- 9 Start van het De Koninck Blues Festival. Een weekend volgt waarin de blues op diverse locaties de boventoon voert.
- 10 In het *AD Delft Dichtbij* geeft Dick van der Roest uitleg over de met bodemradar teruggevonden stadsmuur bij het Duyvelsgat waarvan hij een reconstructie maakte.
- 14 Tijdens baggerwerkzaamheden in de Schie vindt men ter hoogte van de Abtswoudse brug een granaat uit de Tweede Wereldoorlog, die nog diezelfde middag in een weiland tot ontploffing wordt gebracht.
- 23 Op de Hendrick de Keyserweg zijn de ooievaars op hun vertrouwde nest teruggekeerd. In totaal nestelen er nu drie ooievaarsparen in Delft.
- 28 Het is even wennen voor bezoekers van het Reinier de Graaf Gasthuis. Zowel het B- als het H-gebouw hebben een andere ingang, terwijl ook het parkeerterrein is verplaatst. Dit alles in verband met het nieuw te bouwen ziekenhuis.

In memoriam

K.J.H.W. (Klaas) Deen

Op 3 maart 2007 overleed oud-bestuurslid Klaas Deen. Hij studeerde bouwkunde aan de Technische Hogeschool te Delft en was tot aan zijn vervroegde pensioen werkzaam als planoloog bij de Provinciale Planologische Dienst van de provincie Zuid-Holland. Toen Delfia Batavorum eind jaren zeventig besloot de Commissie Behoud Stadsschoon weer nieuw leven in te blazen en daarvoor een voorzitter zocht, was Klaas daarvoor de aange-
wezen man vanwege zijn brede belangstelling voor de gebouwde omgeving in het algemeen en voor de historische gebouwde omgeving in het bijzonder. Onder zijn voorzitterschap wist de Commissie Behoud Stadsschoon zich onder meer met succes in te zetten voor een beter welstandsbeleid en de instelling van een geheel onafhankelijke gemeentelijke welstandscommissie.

Klaas was, als 'algemeen adjunct' in het bestuur van Delfia Batavorum, initiatiefnemer en belangrijk voortrekker van het lustrumsymposium 'Delft wordt modern' in 1990, gewijd aan de Delftse architectuur en stedenbouw uit de periode 1850-1940. Monumentenzorg was lange tijd vooral gericht geweest op monumenten uit vroegere periodes. Naarmate de jaren verstreken, bereikten ook steeds meer jongere monumenten de leeftijd van vijftig jaar, de minimumleeftijd voor rijksbescherming. Op termijn zouden ook in Delft monumenten uit de periode 1850-1940 aangewezen worden. Klaas kwam op het idee een lustrumsymposium te wijden aan jongere monumenten en zo belangstelling en draagvlak voor het behoud daarvan te kweken. Het bij het symposium verschenen gelijknamige lustrumboek heeft daar ook zeker aan bijgedragen.

De Commissie Behoud Stadsschoon was betrokken bij het opzetten van een nieuw gemeentelijke monumentenbeleid dat als gevolg van de decentralisatie van het rijksmonumentenbeleid een intensievere en actievere aanpak behoeft. Klaas werd benoemd als voorzitter van de daartoe ingestelde gemeentelijke monumentencommissie. Die functie was vanwege de onafhankelijkheid van die commissie niet verenigbaar met het lidmaatschap van de Commissie Behoud Stadsschoon. Klaas trad daarom terug uit het verenigingsbestuur, maar hij bleef zich in die andere, formele rol, inzetten voor het Delftse erfgoed, geheel in de geest van de vereniging.

Na afloop van het symposium Creatief met Delft dat Delfia Batavorum in 1996 organiseerde ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan en de viering van 750 jaar stadsrechten van Delft werd Klaas Deen wegens zijn verdiensten benoemd tot erelid van Delfia Batavorum.

Met het heengaan van Klaas Deen verloor de vereniging een prominent lid en een wijze en aimabele man die zich intensief voor de vereniging en haar doelstellingen inzette.

Wim Weve

Maart

- 1 Ook na 67 jaar blijft boekhandel Huyser de Choorstraat trouw. Weliswaar niet op dezelfde plek, maar op Choorstraat 1 is vandaag de nieuwe zaak feestelijk geopend.
- 3 Op 76-jarige leeftijd overlijdt ir. K.J.H.W. Deen, erelid van Delfia Batavorum (zie blz. 26).
- 4 De musea Het Prinsenhof, Nusantara en Lambert van Meerten laten met de Contourtentoonstellingen een oude traditie herleven. Contour staat voor Continuïteit, Heden en Verleden. Tot en met 23 mei zijn maar liefst 111 werken van toonaangevende kunstenaars te aanschouwen.
- 5 Voor het eerst vindt er een zitting van de politierechter plaats in het gebouw van het kantongerecht aan de Korte Geer. Men wil hier eenmaal per maand een zitting houden zodat gedagvaarde personen uit Delft en omgeving niet langer naar het Paleis van Justitie in Den Haag hoeven (zie ook artikel op bladzijde 109-126).
- 7 Net als elders is de belangstelling voor de verkiezing van de Provinciale Staten in Delft gering. Het opkomstpercentage is 45,5%.
- 8 Met een receptie neemt de 80-jarige zuster Maria Thérèse afscheid van het Reinier de Graaf Gasthuis. Met haar verdwijnt de laatste van de tientallen religieuzen die er ooit werkten.
- 14 Op 85-jarige leeftijd overlijdt te Delft C. Postma, oud-archivaris van het Hoogheemraadschap van Delfland. In 1989 verscheen zijn omvangrijk boek over de geschiedenis van het Hoogheemraadschap in de middeleeuwen.
- 14 Door de grachten vaart een Chinese drakenboot. Aan boord als hoofdpersoon prof. J.A.G. de Deugd van de faculteit Industrieel Ontwerpen, van wie op deze ludieke wijze afscheid wordt genomen.

Chinese drakenboot, 14 maart (Foto: Fred Nijs).

Prinses Máxima, 15 maart (Foto: Willem van Altena).

- 15 In het Legermuseum opent prinses Máxima samen met leerlingen van de Prins Mauritschool de tentoonstelling *Maurits en het Oranjegeheim*.
- 17 Met een Lokaal Provinciaal Boekenbal *Columnisten on tour* viert Trude Gerritsma het 20-jarig bestaan van haar boekhandel De Omslag. Diverse auteurs, onder wie Vincent Bijlo, Victoria Koblenko en Yvonne Kroonenberg verlenen aan dit feest hun medewerking.
- 21 Gekleed in Mexicaanse kostuums rijden de professoren P.K. Currie en R.J. Dijkhuis op een ezel vanaf de Mijnbouwstraat naar de Prinsenkelder, gevolgd door een stoet studenten. Het is de prijs voor het ontvangen erelidmaatschap van de Mijnbouwkundige Vereniging.
 - De vijftigste Nationale Boomplantdag. Op diverse locaties zijn schoolkinderen in de weer om Delft van meer groen te voorzien.
- 23 Een groot succes voor architectenbureau Mecanoo. Een internationale jury heeft hun ontwerp verkozen voor wat het grootste theater (100.000 m²) van Taiwan moet worden.
- 29 In de aula van de TU vindt een door de gemeente Delft georganiseerd symposium *De naoorlogse stedenbouw en architectuur in Delft in de periode 1940-1970* plaats.
 - Het is vijftig jaar geleden dat Rob van Renssen plaats nam achter de toonbank van wat van oudsher een familiezaak is. In 1897 opende zijn grootvader aan het Vrouwjutterland, op de hoek van De Vlouw, Van Renssen's Sigarenhandel. Het was de eerste winkel van de in Delft gevestigde sigarenfabriek Hillen.
- 31 In de oud-katholieke kerk aan het Bagijnhof organiseert de Stichting Kerkelijk Erfgoed Delft een bijeenkomst over liturgische kleding. Hierbij wordt onder andere het kazuil van de priester-dichter Stalpaert van der Wiele getoond.

- Grote blijdschap in de synagoge aan de Koornmarkt, over de onlangs door een Haagse familie geschonken zilveren kronen, die voortaan de tora-rol zullen versieren.

April

- 3 Gemeentewerkers bevestigen touwtjes aan de vele fietsen in de rekken bij het station. Het betreft een actie tegen zogenaamde weesfietsen. Fietsen die na 28 dagen nog een ongeschonden touwtje om hun spaken hebben zitten, worden weggehaald omdat ze niet gebruikt worden en onnodig plaats innemen.
- 5 Met versierde kramen plus gratis koffie en cake wordt op de Brabantse Turfmarkt de donderdagse bloemenmarkt geopend. Op de oude locatie, de Hippolytusbuurt, was de omzet aanmerkelijk gedaald na sluiting van het postkantoor aldaar.
- .8 Eerste paasdag, half drie. Op de markt de jaarlijks door een aantal kerken georganiseerde Paasjubel. Dit jaar met medewerking van het Delftse Gospelkoor R & G Unity Choir.
- 14 Museumweekend. In museum Paul Tetar van Elven opent oud-burgemeester Van Walsum de tentoonstelling *Tachtig jaar Thuis in Tetar*, waarmee het museum aandacht schenkt aan het wel en wee sinds de oprichting in 1927 (zie ook het artikel op blz. 129-140).
- De vereniging Het Nederlandse Kooikerhondje bestaat veertig jaar. In historische kostuums uit de tijd van Willem van Oranje paradeert men met de blaffende viervoeters door de binnenstad, verwijzend naar het feit dat ook de Vader des Vaderlands zo'n trouw hondje bezat.
- 15 De noodgedwongen sluiting na elf jaar van galerie De Sigarenfabriek aan de Brabantse Turfmarkt vormt voor het gelijknamig kunstenaarscollectief aanleiding tot een afsluitende overzichtstentoonstelling en de uitgave van het boekje *Van Fietsenstalling tot Sigarenfabriek*.
- 16 Al eerder had restaurateur Pieter de Ruyter te kennen gegeven dat de kleuren van de drie wapenschilden aan de gevel van het Vermeercentrum niet deugden. Nu de opening nadert, is hij voor eigen rekening begonnen de schilden van de juiste kleuren te voorzien.

*Pieter de Ruyter, 16 april
(Foto: Jacques Zorgman; AD
Haagsche Courant).*

- 17 Gezamenlijk presenteren DOK, Theater De Veste, Erfgoed Delft en de VAK het cultureel manifest *De Kracht van Delft* met plannen om het cultureel klimaat naar een hoger niveau te tillen. Wethouder Lian Merckx neemt het manifest in ontvangst.
- 20 De voorzitter van de Stichting Vermeer in Delft, Wim van Leeuwen, opent vergezeld door medebestuurders Paul Bender en Jan van Dalen, het Vermeercentrum aan de Voldersgracht.
- 23 De regionale verkeersquiz voor scholieren is gewonnen door de zestienjarige Raymond Copal van het Christelijk Lyceum Delft.
- 25 In aanwezigheid van koningin Beatrix viert TNO in de Oude Kerk haar 75-jarig bestaan.
- 27 Lintjesregen. Onder de Delftenaren die een koninklijke onderscheiding ontvangen, bevinden zich twee Delfia Batavorumleden: H.A. den Besten voor zijn inzet op sociaal-maatschappelijk en kerkelijk terrein en mevrouw W. van Reijen – Mienis voor haar inzet voor de Projectgroep Aardewerk.
- In een zo goed als volle Maria van Jessekerk wordt de organisatrice van het koninginconcert, Emmy Goossens, tot beschermvrouwe van het concert uitgeroepen.

Mei

- 1 Tot grote verrassing van de archeologische dienst, vindt men tijdens graafwerkzaamheden onder de Duyvelsgatbrug een vermoedelijk uit de veertiende en vijftiende eeuw afkomstige grafzerk met een dikte van 25 cm. De steen is voorzien van moeilijk te ontcijferen Gotische lettertekens en motieven.
- 4 Dodenherdenking. Om 12.00 uur vindt in de aula van de TU Delft een bijeenkomst met kranslegging plaats. In aanwezigheid van de burgemeester is er in de middag een herdenking op begraafplaats Jaffa. Om 20.00 uur is er de gebruikelijke herdenking bij het monument op de Nieuwe Plantage.
- 5 Ter gelegenheid van bevrijdingsdag houdt het Legermuseum een speciale tankdag. Legervoertuigen zijn van binnen en van buiten te bekijken. Oud-tankinstructeurs staan klaar voor een toelichtend praatje. Ook is er een show van miniatuurtanks, waarmee bezoekers zelf kunnen rijden.
- 7 In museum Lambert van Meerten presenteert Guyon de Labouchere het door hem in opdracht van de Stichting Rijswijkse Historische Projecten samengestelde boekje over het leven van zijn grootvader Abel de Labouchere (1860-1940). Als mededirecteur van De Porceleyne Fles legde De Labouchere de basis voor de vernieuwing van het bedrijf in 1884.
- 9 De directie van Theater De Veste besluit de toneelvoorstelling *A Clockwork Orange* door toneelgroep Alex d'Electrique toch doorgang te laten vinden. Wel komen er enkele aanpassingen. Zo wordt de geplande stortbui van 3.000 liter water op het podium verminderd tot circa 2.000 liter.
- 10 In plaats van de gebruikelijke sportdag besteden 250 gemeenteambtenaren deze dag aan het opruimen van zwerfvuil en graffiti in de Delftse Hout. Tevens krijgt de kinderboerderij een nieuw verflaagje.
- In Toronto reikt het Royal Architecture Institute of Canada het erelidmaatschap uit

- aan Francine Houben van architectenbureau Mecanoo. Een week eerder ontving ze een gelijksoortige onderscheiding van het American Institute of Architects.
- 12 Traditiegetrouw verkoopt de Lions Club Delft verse asperges, aardbeien en Elzaswijn in samenwerking met de Lions Club Venray. Met de opbrengst bezorgt men kinderen met een spierziekte en hun begeleiders een mooie vakantieweek.
 - 12 Als voorzitter van de KNNV afdeling Delft maakt Geert van Poelgeest de resultaten bekend van de paddentrek 2007 in Delft, Pijnacker en Delfgauw. Door de extreem warme lente eindigde de trek al op 24 maart, een datum waarop die andere jaren pas begon. Het aantal overgezette dieren is dit jaar meer dan gehalveerd tot 3936. Een dramatische daling, die helaas voor heel Nederland geldt.
 - 16 Bewoners van Tanthof protesteren bij het ministerie van Economische Zaken met 1500 handtekeningen en vele bezwaarschriften tegen plaatsing van hoogspanningsmasten vlak bij de wijk.
 - 21 Aan het Vesteplein 100 gaan de deuren van een splinternieuw pand open die toegang geven tot, zoals directeur Eppo van Nispen tot Sevenaer het noemt, de modernste multimediale bibliotheek ter wereld.
 - 24 Bewoners van de Bomenwijk krijgen van de gemeente voor drie maanden gratis busvervoer naar een supermarkt in de Tanthof. Mocht deze service een succes blijken, dan wordt deze voortgezet tot de wijk weer over een eigen supermarkt beschikt.
 - 27 Op Eerste Pinksterdag overlijdt dr. Wim C.M. Zwennis, oud-secretaris van onze vereniging (zie blz. 32).

Opening DOK, 21 mei.

In memoriam Wim Zwennis

Op de eerste Pinksterdag van 2007 overleed Wim Zwennis op 78-jarige leeftijd. Getroffen door een ziekte zonder enige kans op herstel heeft hij binnen een korte periode afscheid moeten nemen van het leven, van zijn dierbaren, van zijn familie en vrienden, kortom van alles en iedereen die hem lief was.

Hij heeft veel voor Delfia Batavorum betekend. Geruime tijd was hij secretaris van onze snel groeiende vereniging en was hij (mede)verantwoordelijk voor het jaarverslag in het jaarboek, voor de redactie van *Delf* en van het convocaat. Hij was ook lid van de commissie die de Open Monumentendag voorbereidde.

Wim Zwennis heeft zich altijd wel met bestuursfuncties bezig gehouden, in het bijzonder toen zijn kinderen nog jong waren. De padvinderij kon natuurlijk altijd wel een enthousiaste vader gebruiken en de schoolleiding maakte ook dankbaar gebruik van zijn talenten. Toen zijn actieve 35-jarige loopbaan bij het Medisch Biologisch Laboratorium TNO ten einde liep, is hij nog gaan promoveren. Een prestatie van formaat.

Er was in het bestuur afgesproken om Wim de Delfia Batavorumprijs toe te kennen. Dat is de J.W. Blokpenning die wordt uitgereikt aan een persoon of instelling die zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt voor het bevorderen van de kennis van de geschiedenis van Delft.

Dat heeft hij helaas niet meer mogen meemaken; de penning is postuum aan zijn kinderen overhandigd.

Wim was heel sociaalvoelend, was zeer geïnteresseerd in mensen, bleef tot het laatst leergierig, hield veel van lezen, en besteedde veel tijd aan museumbezoek.

Onze deelneming gaat uit naar de gehele familie Zwennis en naar An Rozemond. Wij zullen Wim erg missen.

Max van Noort

Juni

- 3 Loeiende sirenes van brandweerwagens verstoren de zondagsrust. Bij architectenbureau Mecanoo aan het Oude Delft is brand uitgebroken. Na ruim drie uur bluswerk in dit historische pand is de brandweer de brand meester. De schade bedraagt circa één miljoen euro.
- 4 Dr.ir. L.P. Kouwenhoven, hoogleraar kwantum transport aan de TU Delft, wint de Spinozaprijs 2007. Aan deze prijs is een geldbedrag voor onderzoek verbonden van anderhalf miljoen euro.
- 6 Wegens volgeboekte hotels wijst het Toeristen Informatie Punt (TIP) toeristen door naar Rijswijk en Den Haag. Een unieke situatie in de maand juni, aldus dit bureau. Oorzaken: festiviteiten rond het 50-jarig bestaan van UNESCO – IHE, de Mooi Weer Spelen, en het lustrumfeest van de 165 jaar oude TU Delft.
- 7 In het Techniekmuseum vindt de opening plaats van de tentoonstelling *Een Delftse Voetafdruk in Afrika*.
- 7 Na enige vertraging vanwege onweer en stortbuien gaan bij Lijm & Cultuur de Mooi Weer Spelen van start. Tot en met zondag 10 juni treden verspreid over dertien locaties tientallen theatergroepen op met zowel nationale als internationale voorstellingen.
- 12 Wethouder D. Rensen opent in de Pootstraat een nieuw gezondheidscentrum bestemd voor de wijk Hof van Delft. In 2009 zullen alle wijken over een eigen centrum moeten beschikken.
- 16 Open Tuinendag. Dit jaar in het oostelijk deel van de stad. De tuin van Le Comteprijs winnaar *Villa Maria* wordt door maar liefst 510 belangstellenden bekeken.
- 18 Bij Serpo wordt een muskusschildpad geboren; gewicht nog geen 4 gram en 2,3 centimeter groot. Het is een bijzondere geboorte, omdat de muskusschildpadden tot de kleinste schildpaddensoort behoren en weinig eieren leggen. Van de twee eieren bleek ook nu dat er maar één bevrucht was.
- 19 Het Stanislas College aan de Reinier de Graafweg neemt afscheid van leraar levensbeschouwing Job Duijndam, 35 jaar aan deze school verbonden en door zijn collega's 'de icoon van de school' genoemd. Een ijscoman heeft het druk met het bedienen van de leerlingen.
- 23 Museum Paul Tetar van Elven bestaat tachtig jaar. Bezoekers worden via optredens meegevoerd naar de tijd zoals die was tijdens het leven van Tetar van Elven.
- 26 'Oude Kerk luidt de noodklok', kopt *AD Delft Dichtbij*. De vloer van de kerk verzakt in rap tempo en de gebrandschilderde ramen worden door vandalen regelmatig kapot gegooid.
- 29 In het Legermuseum spreekt burgemeester Verkerk ter gelegenheid van veteranendag 175 Delftse oudgedienden toe. Na een rondleiding in het museum is er vervoer per tram naar Den Haag waar de grote landelijke manifestatie plaatsvindt.
- 30 Aan de onlangs overleden dr. W.C.M. Zwennis wordt postuum de Delfia Batavorumprijs, de J.W. Blokpenning, toegekend vanwege zijn grote verdienste voor de vereniging (zie blz. ***).

Acteur Pieter van der Sman als Paul Tétar van Elven (Foto: Aat Snaterse).

- 30 In de gracht van de Molslaan drijven 3.000 voor één dag ad € 2,50 per stuk geadopteerde badeendjes. Het betreft een actie van de Lions Club Delft, die de opbrengst besteedt aan sport- en spelactiviteiten voor kinderen van de Maurice Maeterlinckschool en de Herman Broerenschool.

Juli

- 2 In de Peperstraat opent burgemeester Verkerk het nieuwe onderkomen van de *Delftse Post* met veel rode en witte ballonnen en, niet te vergeten, nieuwe haring.
- 4 Meer dan twintig jaar konden leerlingen en leerkrachten van de Gabriëlschool aan het Westplantsoen veilig oversteken dankzij de klaar-overs Nel van der Voort en Gemma Dijkgraaf. Omdat zij er na de zomervakantie mee stoppen, is de oversteekplaats versierd.
- 7 Vanaf een hoogwerker dirigeert Gregor Bak een koor van buurtbewoners op de galerijen van de Mozartflat, dat op deze wijze letterlijk en figuurlijk het hoogste lied zingt.
- 9 Noodweer veroorzaakt veel schade. Door blikseminslag is er vanaf 11.00 uur geen treinverkeer tussen Delft en Den Haag.
- 12 Dolblij is Francine Houben dat de keuze voor het nieuwe stadskantoor en de stationshal is gevallen op het ontwerp van haar architectenbureau Mecanoo. Hiermee is een eind gekomen aan een langdurige strijd tussen vier bureaus.
- 14/15 Grote belangstelling vanuit Delft en wijde omgeving voor *Delfticeramica*. Zowel op de Markt als bij het Meisjeshuis is het een drukte van belang.
- 21 In de Lutherse Kerk zingt het Freiburger knapenkoor. Het is hun slotconcert na een verblijf van drie dagen met diverse optredens in onder andere bejaardencentra. Het koor maakt een rondreis langs zustersteden van Freiberg.

- 23 In het driehonderd jaar oude Hofje van Pauw, gelegen tussen Verwersdijk en Paardenmarkt, wordt momenteel hard gewerkt aan de binnentuin, die men in oude staat wil herstellen.
- 30 Anne-Floor van Tilburg begint haar taak als directeur van het Vermeercentrum en neemt hiermee de scepter over van Koos de Wilt, die deze functie sinds het voorjaar uitoefende.

Augustus

- 3 In een uitverkochte Van der Mandelezaal begint het tiendaagse Delft Chamber Music Festival onder leiding van de violiste Liza Ferschtman.
- 4 Muziek, cultuur en lekker eten spelen een rol bij het African Festival Delft in het DHC-stadion. Na twee jaar afwezigheid zijn de klanken van Afrikaanse en Antilliaanse muziek er weer hoorbaar.
- 5 Grote belangstelling voor het tiende Varend Corso Westland. Onder het enthousiaste publiek bevinden zich ook de 46 bezoekers uit onze zusterstad Freiberg, die gedurende vijf dagen in onze stad verblijven. Burgemeester Verkerk heeft hen per paardentram naar een plek aan de Schie gebracht, vanwaar zij goed uitzicht hebben op het kleurrijke schouwspel.
- 10 In de Hermesstraat staat de kerk van de evangelische gemeente Levend Water in brand. De schade wordt geschat op zeker een ton. Er bestaat een vermoeden van brandstichting.
- 11 Op de tweede zaterdag van augustus wordt traditiegetrouw op het Agathaplein de Oosterse Markt gehouden.
- 16 In het park Hof van Delft worden in opdracht van de gemeente ganzen gevangen in verband met overlast. Van de vijfenveertig mogen er slechts vijftien in het park blijven.
- 17/19 Het 23ste Jazzfestival Delft. Vanaf binnen- en buitenpodia klinken verspreid over de stad diverse vormen van jazzmuziek.
- 20 Met een 'sightseeing Delft' begint voor bijna 2000 nieuwe studenten de ontvangstweek (Owee week).
- 23 Een aanstekelijk bulderend gelach klinkt op het Bastiaansplein, waar lachgoeroe Vibodha Barnard er in slaagt met 415 deelnemers het wereldrecord lachmeditatie te breken.
- 24 In de Lutherse Kerk aan het Noordeinde overhandigt directeur H.Werner van de Rabobank Delfland een cheque ter waarde van 10.000 euro aan de Stichting Kerkelijk Erfgoed Delft (SKED) voor de restauratie van het torenuurwerk.
- 25 Op de Markt wordt een traditie van veertig jaar geleden tot leven gebracht: de volkszangdag. Pierre van Hauwe dirigeert een koor van ruim achthonderd merendeels oudere zangers. Ze komen van heinde en ver, vol herinnering aan de keren dat ze hier als schoolkind deelnamen aan de volkszangdag.
- 29 De synagoge aan de Koornmarkt wordt de permanente expositie geopend over de geschiedenis van de joden in Delft, ingericht door leden van de Stichting Behoud Synagoge.

September

- 1 In de Soendastraat verricht wethouder Anne Koning de openingszet van het uit stoeptegels gevormde 'buitschaakspel'.
- 8 Op 76-jarige leeftijd overlijdt mevrouw A. Verschuyl-de Vos, echtgenote van het erelid van Delfia Batavorum dr. M.A. Verschuyl.
- 8/9 Open Monumentendagen. Naast 36 erkende monumenten, openen ook panden waarvan wordt verwacht dat ze in de toekomst een monument zullen worden, hun deuren.
- 15 In theater De Veste ontvangen Olga Zuiderhoek en Porgy Franssen de toneelprijs De Delftse Kijker voor hun rol in *Who is afraid of Virginia Woolf?* De prijs betreft een kunstwerk van de Delftse kunstenares Christina Linaris Coridou.
- 17 Wethouder Saskia Bolten (financiën) opent in DOK de tentoonstelling *Document Nederland Schraal* van fotograaf Gerard van Kesteren. Hiermee start de Week tegen de Armoede. De foto's tonen gezinnen die op het bestaansminimum leven.
- 20 De rechtbank in Den Haag spreekt het faillissement uit over het Vermeercentrum.
- 25 Leerlingen van het Christelijk Lyceum Delft richten een eigen schoolroeivereniging op: CeLeriDas. De aanwezige wethouder Dick Rensen gaat hierbij met plezier letterlijk de boot in.

*CeLeriDas, 25 september
(Foto: Fred Nijs).*

Oktober

- 1 Door binnen tien seconden 520 champagneflessen te openen, breken studenten van D.S.V. Sint Jansbrug het wereldrecord dat op 410 flessen stond. Een stunt ter gelegenheid van het twaalfde lustrum.
- 3 In het kader van de boekenweek ontvangen alle leerlingen van groep zeven het door Stedelijk Museum Het Prinsenhof uitgegeven boekje *Journael van Saskia*. Een fictief verhaal over de moord op Willem van Oranje, geschreven door Ries Moonen.
- 3 Het Technisch Ontmoetingspunt (TOP) opent een tentoonstelling over de geplande grootscheepse metamorfose van de Poptahof.
- 3 De Botanische Tuin van de TU Delft wint de Toegankelijkheidsprijs 2007.
- 4 Het College van Bestuur van de TU Delft trekt naar aanleiding van wantoestanden

Korendag, 13 oktober (Foto: Fred Nijs).

tijdens de ontgroening bij het Delftsch Studenten Corps de financiële ondersteuning voor het collegejaar 2008/2009 in.

- 8 In bioscoop MustSee is de première van de documentaire *Lieve Leden* over zestig jaar D.S.V. Sint Jansbrug
- 11 Drie oud-werknemers van Calvé, Aad Verhoeff, Jan van Bilsen en Dolf van Daalen, overhandigen het eerste exemplaar van het door hen geschreven boek *De spraakmakers van Calvé* aan oud-vakbondsleider Lodewijk de Waal. De feestelijke gebeurtenis wordt overschaduwd door de twee dagen daarvoor aangekondigde sluiting van de fabriek.
- 13 De Federatie Delftse Zangkoren viert op het Vesteplein haar elfde lustrum met een optreden van twaalf koren.
- 16 Te Mortsel bij Antwerpen overlijdt op 82-jarige leeftijd Frans M. van Leeuwen (geboren Venlo, 1925). Hij was van 1957 tot 1985 directeur van de Nederlandsche Credietbank, gevestigd in het monumentale pand Oude Delft 38, dat tevens tot woonhuis diende. Zijn belangstelling voor Delfts historie en cultuur bleek uit zijn bestuursfuncties bij De Kring en Kunstverbond, en voor Delfia Batavorum uit zijn lezingen en artikelen en uit zijn voorzitterschap (1982-1985). In 1988 vestigde hij zich met zijn gezin in het Antwerpse.
- 19 In het Grotius College opent DOK-directeur Eppo van

Frans van Leeuwen.

- Nispen tot Sevenaer de tweede editie van de campagne Nederland Leest. Centraal staat dit jaar het boek *De Gelukkige Klas* van Theo Thijssen.
- 24 Aan de Voldersgracht gaat bij bioscoop Apollo (voorheen City-theater) definitief het licht uit. De plaats waar je onder het genot van een hapje en een drankje van een film kon genieten, sluit evenals bioscoop Delfia haar deuren.
 - 25 In Australië wint het TU team met de Nuna 4 voor de vierde keer de race met de zonneauto's.
 - 29 Bij een lunch in restaurant De Wereldzaak introduceert minister Donner tien ambassadeurs voor de campagne *Geknipt voor de juiste baan*, onder wie oud-premier Wim Kok en cabaretier Vincent Bijlo. Deze campagne wil werkgevers ervan bewus maken, dat ook voor gedeeltelijk arbeidsgeschikten een passende baan te vinden is.
 - 30 Enorme drukte in Theater De Veste, waar staatssecretaris Marja van Bijsterveldt de eerste Delftse beroepskeuzemarkt voor scholieren opent.
 - 31 In tegenwoordigheid van burgemeester Verkerk, bestuursleden van de hogeschool en de TU Delft slaan studenten de eerste paal voor de nieuwbouw van de Haagse Hogeschool op de hoek van de Rotterdamseweg en de Jaffalaan.
 - 31 B.K.F. Griffioen ontvangt de gemeentepenning van Delft. In de jaren vijftig begonnen als huisarts, werd hij medisch directeur van het Reinier de Graaf Gasthuis. In 1989 richtte hij aan de Koornmarkt het medisch-farmaceutisch museum De Griffioen op.

November

- 1 Op het terrein van Lijm en Cultuur gaat circus Althoff tien dagen zijn kunsten vertonen.
- 2 Esther Vergeer, rolstoelenniskampioene en ambassadrice van de Johan Cruyff Foundation, overhandigt de Maurice Maeterlinckschool een cheque van 110.000 euro voor het eerste aangepaste Cruyff Court.
- 5 Op de Markt vieren de Delftse Montessorischool en de Openbare Montessorischool Jan Vermeer met zang en toneel het honderdjarig bestaan van de Montessori-beweging.
- 7 Een proef met LED-verlichting zet de Oude Kerk in diverse bonte kleuren.
- 8 Bij Calvé wordt weer gewerkt. De staking is dankzij een akkoord tussen FNV Bondgenoten en Unilever voorbij.
- 11 Frans Kool is de nieuwe stadsprins. Onder de titel van Zijne Doorluchtige Hoogheid Frans III Kabbelaar XXII zal hij regeren over Kabbelgat.
- 13 Beeldend kunstenaar Leonard van Munster zet op afstand zijn kunstwerk *Geranium de Luxe* in beweging, geplaatst in bloembakken aan het Oude Delft, op de Markt en op de Beestenmarkt. Bij DOK plaatst hij een ouderwets Aapjesorkest. Dit alles in het kader van een lezing van Studium Generale over wetenschap en kunst.
- 14 *Delft Dichtbij (AD Haagsche Courant)* bericht dat het aantal kooplieden op de Delftse weekmarkten blijft afnemen. Vooral kooplui die geen vaste plek hebben, laten het afweten.
- 21 Begeleid door een schare fietsers rijdt de Nuna 4 van de Mekelweg naar de Markt,

- waar burgemeester Verkerk het Nuon Solar Team huldigt.
- 23 De kinderboerderijen in de Delftse Hout en Tanthof ontvangen uit handen van wethouder Koning het keurmerk *Erkende Kinderboerderij – Goed voor elkaar* als teken dat zij voldoen aan alle basisnormen in deze sector.
 - 23 Net als elders in het land houden scholieren van het voortgezet onderwijs een protestactie tegen de lesurennorm. Zij verzamelen zich op de Markt.
 - 23 Een kunstwerk van Lieven Slabbinck, dat met messing ‘punaises’ de grens aangeeft van het kerkhof rond de Oude Kerk anno 1420, wordt op vlammende wijze onthuld.
 - 24 Sinterklaas wordt geestdriftig binnengehaald. In de Voordijkshoorn wacht de goedheiligman een grote verrassing. Kinderen hebben voor hem een huis gebouwd.
 - 25 Bioscoop Delfia valt ten prooi aan de slopershamer.

Sinterklaas (Foto: Fred Nijs).

- 29 Als voorzitter van de nieuwe Stichting Vermeer Centrum maakt Herman Weijers bekend, dat het centrum een doorstart gaat maken met inzet van vrijwilligers.
- 29 Met een spectaculaire actie ‘bevrijden’ commando’s en mariniers burgemeester Verkerk uit een pand tegenover het Legermuseum. Dit ter opening van de tentoonstelling *Special Forces*.

December

- 3 Beeldend kunstenaar Jaap van der Ende ontvangt de gemeentepening als dank voor de voortreffelijke wijze waarop hij als gastconservator functioneerde bij de tentoonstelling *Contour/Continuïteit*.
- 4 Een jaar lang krijgt het bronzen beeldje van de ‘Jonge Hugo de Groot’ een plaats

- in de Alkstraat, die samen met Leeuwerikstraat en Uiverstraat door bewoners de naam Slokkerbuurt heeft gekregen. Deze Slokkerbuurt is uitgeroepen tot de leukste straat van Delft 2007. Slokker was de aannemer die in 1966 de eerste paal sloeg voor de buurt en daarbij de toekomstige bewoners toen feestelijk met elkaar liet kennismaken.
- 7 Veertig leerlingen van het Grotius College beginnen met het bakken van tienduizend oliebollen voor de lichtjesavond.
 - 11 TU-student Marten Hillen wordt op het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap door minister Plasterk gehuldigd met de ‘Science Guide Student van 2007’. Samen met drie medestudenten werkte hij in New Orleans aan een plan om een nieuwe watersnoodramp te voorkomen.
 - Lichtjesavond doet de binnenstad bruisen en wordt tot traditie.
 - 12 In theater De Veste ontvangt J.J.A.H. Klein Breteler, voorzitter van de raad van bestuur van de Stichting Zorginstellingen Pieter van Foreest, de onderscheiding behorend bij Officier in de Orde van Oranje Nassau. Daarnaast krijgt hij de gemeentepenning.
 - 13 Peter Lodewijks van uitgeverij Rovorm overhandigt burgemeester Verkerk een exemplaar van *Delft vanuit de Lucht*, waarvan de teksten bij de foto's door lokale auteurs werden verzorgd.
 - 18 Het college van bestuur van de TU maakt bekend dat het Techniekmuseum gaat verhuizen naar het gebouw van technische aardwetenschappen aan de Mijnbouwstraat.
 - De scholieren van het Stanislas College kunnen weer gemakkelijk en veilig bij de

De nieuwe loopbrug geplaatst, 18 december (Foto: René van der Krogt).

- sportvelden komen via een nieuwe brug over de Provincialeweg.
- 22 In zwembad Kerkpolder zwemt Sam Gordijn als 25.000ste af.
- 25/26 Een eenzame kerst voor de bewoners van de woonzorgcentra Abtswoude, Delfshove en Monica. Vanwege een virus die buikgriep veroorzaakt, kunnen geplande activiteiten, zoals een kerstdiner en samenzang, geen doorgang vinden.
- 30 *Delft op Zondag* bericht dat dirigent Pierre van Hauwe (87) verkozen is tot bekendste Delftenaar van 2007.
- 31 Met daverend vuurwerk neemt Delft weer afscheid van het oude jaar.

Theater de Veste

de schouwburg van Delft

naar het theater,
iedere keer uitdagend anders!

Vesteplein 1, Delft
www.theaterdeveste.nl

ACD

Auto Centrum Delftstreken b.v.

Motorenweg 31
2623 CR Delft
T: 015 - 256 93 25
F: 015 - 256 06 02

Openingstijden Showroom:

maandag t/m donderdag van 8.00 tot 18.00 uur
vrijdag van 9.00 tot 21.00 uur
zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

www.acdhyundai.nl

Kantoorvakhandel

sinds 1901

A.J. PRINS

Choorstraat 4

Delft

Tel: 015-2123123

Fax: 015-2125937

De specialist in:

Kantoorartikelen

Kado artikelen

Luxe pennen

Kantoormachines

Kantoormeubilair

Bureaustoelen

www.ajprins.nl

GRAFMONUMENTEN

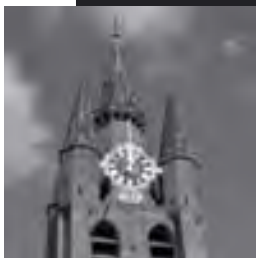
Laan van Overvest 64-70, 2613 DN Delft
Tel.: 015 - 212 28 81, Fax: 015 - 214 47 44

Eenmaal, andermaal... bij www.restaurantvanderdussen.nl

Elke week veilt Van der Dussen een nieuw diner. Alles zit erop en eraan: een vijfgangendiner, mét bijpassend wijnarrangement, en een goede digestief als afsluiting. Degene met het hoogste bod op een vooraf bepaalde tijd, is bij ons die week van harte welkom. Met zijn of haar gast(en), natuurlijk.

Dus... ga naar de site en doe een bod!

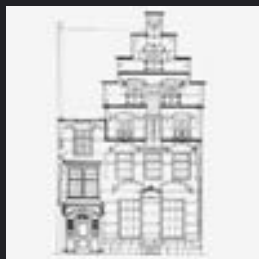

Bij het Archief Delft kunt u terecht voor uw onderzoeken naar Delftse dingen van vroeger; van voorouders tot schilderkunst en van stadhuis tot armenzorg. Ook kunt u oud nieuws vergaren over de huidige en vroegere buurgemeenten.

Voor veel genealogische vragen hoeft u uw stoel echter niet uit: Bezoek gewoon de Digitale Stamboom (www.archief.delft.nl) Deze wordt nog steeds uitgebreid en verbeterd.

Het Archief Delft beheert ook archieven en beeldmateriaal van instellingen als kerken, verenigingen enz., die voor openbare inzage in bewaring zijn gegeven.

Misschien komt uw collectie ook in aanmerking voor onze depots? Neem daarover vrijblijvend contact op met het Archief Delft; telefoon 015 - 260 2341.

Het Archief Delft maakt samen met Museum Het Prinsenhof, Museum Nusantara, Museum Lambert van Meerten en Archeologie deel uit van de nieuwe gemeentelijke organisatie Erfgoed Delft en omstreken.

Via de website <http://CollectieDelft.nl> kunt u de Beeldbank bezoeken, waar nu al duizenden afbeeldingen digitaal te raadplegen zijn. Maar vergeet ook niet de website van het Gemeentearchief (www.delft.nl/archief), het begin van al uw onderzoeken en contacten!

Erfgoed

Archief

Delft

Oude Delft 169
2611 HB Delft

De Cloetings: een Delftse drukkersfamilie in de zeventiende eeuw*

J.C. Veldhoven

Inleiding

Onze kennis van het boekbedrijf in het Delft van de zeventiende eeuw is maar heel beperkt. Dat is opmerkelijk. Delft was immers in de vroegmoderne tijd een toonaangevende stad in de Republiek der Nederlanden, waarvan veel aspecten bestudeerd zijn. Dit artikel poogt een bijdrage te leveren aan het opvullen van deze leemte. Het handelt over de familie Cloeting die in de zeventiende eeuw een vooraanstaande rol speelde in Delft als uitgevers, drukkers en/of boekverkopers. De belangrijkste telg van deze familie was Jan Andrieszn. Cloeting, actief als uitgever/drukker en boekverkoper van 1594 tot aan zijn dood in 1634. Op hem zal dan ook het accent liggen. Verder zullen waar mogelijk de achtergronden beschreven worden waartegen de familie Cloeting haar activiteiten in het boekbedrijf heeft verricht.

Delft en de familie Cloeting

Delft heeft in de zeventiende eeuw niet zo'n prominente positie in het drukken en uitgeven van boeken als Amsterdam, 's-Gravenhage en Leiden. De Short-Title Catalogue, Netherlands (STCN) leert echter dat Delft niet helemaal zonder betekenis was. Haar positie is te vergelijken met die van Dordrecht en was beduidend prominenter dan die van Gouda en Deventer (zie tabel 1). Van Tiggelen telt 150 Delfttenaren die in de periode tussen 1572 en 1667 als drukker, boekverkoper, letterzetter of anderszins bij het boekbedrijf betrokken waren.¹ Hiervan waren er ongeveer twintig afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden.²

Tabel 1: Aantal uitgegeven publicaties in de periode 1550-1700 per stad volgens de STCN, april 2006

Plaats van uitgave	Aantal
Amsterdam	21.227
's-Gravenhage	14.154
Leiden	11.703
Rotterdam	2.699
Delft	1.342
Dordrecht	1.332
Gouda	493
Deventer	382

Bekend is dat de STCN (nog) niet alle uitgaven in Nederland tussen 1473-1801 dekt. De absolute cijfers moeten dus voorzichtig gehanteerd worden. Om vergelijkingen te maken en relatieve posities te definiëren is de STCN zeker bruikbaar.

In de laatste helft van de zestiende eeuw bouwde Aelbrecht Hendricxzn., gehuwd met de weduwe van de in 1568 terechtgestelde Delftse drukker/uitgever Harman Schinckel, diens drukkerij uit tot een van de belangrijkste boekbedrijven in de noordelijke Nederlanden. Hij had minstens tien personeelsleden in dienst, hetgeen veel was voor die tijd. Vanaf 1582 was hij de drukker van de Staten van Holland en in 1590 werd hij bovendien drukker van de Staten-Generaal. Volgens Briels is het aan deze dominante positie van Aelbrecht Hendricxzn. te wijten dat er zich zo weinig Zuid-Nederlanders in Delft gevestigd hebben. Een van de weinigen die een poging waagden, was Jasper Tournay. Hij vertrok echter al spoedig naar Gouda, omdat hij volgens Briels in Delft te weinig mogelijkheden zag om zijn bedrijf uit te bouwen.³ Het is echter niet uitgesloten dat Tournay naar Gouda vertrok omdat daar meer geestelijke vrijheid heerste dan in Delft. In Delft stond het geestelijk leven namelijk onder grote invloed van twee predikanten, Arent Cornelisz. Crucius (1547-1605) en Reynier Donteclock (omstreeks 1545-1612?). Beiden waren rechtzinnig in de gereformeerde leer, waarbij Donteclock van de twee de scherpste theoloog en het meest gevreesd was.⁴ Het is geen toeval dat de eerste werken die Tournay in Gouda uitgaf een aantal boeken van Coornhert was. Coornhert stond bekend om zijn vrijzinnige ideeën op godsdienstig terrein en hij werd dan ook te vuur en te zwaard bestreden door Crucius en Donteclock (door Coornhert eens badinerend 'Donderclock' genoemd).

Kort nadat Aelbrecht Hendricxzn. drukker van de Staten-Generaal was geworden, verplaatste hij zijn bedrijf naar Den Haag. Dit schiep in ieder geval meer ruimte voor de concurrentie, waarvan de Cloetings dankbaar gebruik gemaakt hebben.⁵ De activiteiten van deze familie beginnen met Symon Janszn., die tussen 1542 en 1569 23 publicaties heeft uitgegeven, waarvan 17 overheidspublicaties.⁶ Symon Janszn. oefende zijn bedrijf uit in een pand met de naam 'By die Vismarckt' aan de Vismarkt/Hippolytusbuurt. Dit bedrijf werd voortgezet door de dochter van Symon Janszn., Maritge Symonsdr. († 1616). Zij was getrouwd met Andries Janszn. Cloeting (geen geboorte- en sterfdatum bekend), van wie niet duidelijk is of hij een rol gespeeld heeft in het drukkersbedrijf. Maritge Symonsdr. heeft tien publicaties uitgegeven, waarvan acht overheidspublicaties. Maritge en Andries Jansz. kregen twee zonen en twee dochters. De beide zonen stapten in het voetspoor van hun moeder en werden drukker/uitgever en boekverkoper. Joris Andrieszn. Cloeting († 1625) volgde zijn moeder op in het bedrijf aan de Vismarkt/Hippolytusbuurt, terwijl Jan Andrieszn. Cloeting († 1634) zijn bedrijf vestigde op de Markt in 't Gulden ABC'. Dit pand (momenteel Markt 32) zou gedurende de hele zeventiende eeuw in gebruik zijn als drukkerij annex boekhandel bij verschillende leden van de familie Cloeting (afb.1).

Van Jan Cloeting zijn 157 uitgaven bekend waarvan 87 pamfletten, een aanzienlijk aantal. Ter vergelijking: Jan Pieterszn. Waelpot (1596-1667), door Briels de belangrijkste

Het pand Markt 32 waarin in de zeventiende eeuw de drukkerij 't Gulden ABC' was gevestigd. Het gevelschrift getuigt hier nog van. (Foto: René van der Kroegt).

drukker en uitgever vanaf de jaren twintig in Delft genoemd, heeft 52 geschriften (waarvan 23 pamfletten) gepubliceerd (zie tabel 2 voor een onderverdeling in rubrieken van het fonds van deze drukkers).⁷ De overige familieleden waren beduidend minder productief in het drukken en uitgeven. Van Joris is geen enkele publicatie bekend. Wel is er één boekje van zijn weduwe Barbara van Lent bekend, die blijkbaar zijn zaak na zijn overlijden in 1625 heeft voortgezet. Zij gaf in 1644 het pamflet *Engelants request, aen haren coninck. Ofte een ootmoedich request vande arme en byna verstroyde onderdanen* uit.

Zowel Jan als Joris kregen kinderen die eveneens in het vak actief waren. Bij Jan ging het om Andries Janszn. Cloeting († 1648) en Ludolf Janszn. Cloeting († 1669). Andries Janszn. begon met zijn bedrijf in een pand bij de Haverbrug, 't Gelineerd Schrijfboek' geheten. Later verhuisde hij naar 't Gulden ABC'. Ludolf Janszn. heeft zich niet als zelfstandig ondernemer in Delft gevestigd. Montias suggereert dat Ludolf bij zijn broer Andries of zijn neef Symon Joriszn. gewerkt heeft,⁸ maar waarschijnlijker is dat Ludolf een zaak geopend heeft in Den Haag.⁹ Van Andries zijn twintig uitgaven bekend, de eerste is uitgegeven in 1629 en de laatste in 1648, het jaar waarin Andries stierf. Ook zijn weduwe, Sophia van Lodensteyn, zette de zaak voort. Zij deed nog één publicatie het licht zien, in 1650.

Joris kreeg eveneens twee kinderen die gerelateerd waren aan het Delftse boekbedrijf. Maria Jorisdr. Cloeting trouwde met Abraham Dissius († 1694), die omstreeks 1651 van de weduwe van Andries Cloeting 't Gulden ABC' op de Markt kocht om daar wederom een drukkerij/uitgeverij annex boekhandel uit te baten.¹⁰ Hun zoon, Jacobus Dissius (1653-1695), werkte hier met zijn vader samen. Van Abraham Dissius zijn acht uitgaven bekend. Zowel Abraham als zijn zoon Jacobus waren overigens ook actief in de kunstwereld. Abraham stond bekend als stillevenschilder.¹¹ Jacobus was getrouwd met Magdalena van Ruijven, van wie hij na haar dood in 1682 de Van Ruijven-collectie erfde, omvattende een groot aantal schilderijen van Vermeer. Toen na de dood van Jacobus 21 van deze schilderijen op 21 mei 1696 in Amsterdam werden verkocht, leverden zij een bedrag van 1404 gulden op.¹²

Een tweede kind van Joris, Symon Joriszn. Cloeting (1618-1676), nam aanvankelijk het bedrijf van zijn vader aan de Vismarkt/Hippolytusbuurt over, maar verhuisde later naar een pand bij de Haagpoort, dat 't Vergulde Tafelboek' heette. Nadat zijn eerste vrouw, Geertruyt Wassenburch, in 1646 gestorven was, trouwde Symon met Jannetje Dissius, de zuster van Abraham Dissius, die getrouwd was met Maria Cloeting. Symon heeft tussen 1663 en 1673 vijf publicaties op zijn naam staan.

Symon Cloeting stond overigens niet alleen bekend als drukker/uitgever en boekverkoper, maar ook als kunstverkoper van prenten en als schrijfkunstenaar. Van hem zijn in schoonschrift adressen op verschillende gravures bewaard gebleven, vooral op die van remonstrantse predikanten.¹³

Als laatste in de rij van drukkers, uitgevers en boekverkopers van de familie Cloeting komen we Jacobus Cloeting (1651-1715) tegen. Hij was een zoon van Symon Cloeting en Jannetje Dissius. Zijn eerste uitgave dateert van 1679. Hij opereerde toen vanuit 't Gulden ABC' op de Markt, dat hij van zijn oom Abraham moet hebben gekocht. Van

hem zijn maar drie uitgaven bekend. Verder moet hij een almanak hebben uitgegeven. Op een ongedateerd stillevens van Martinus Nelliuss (werkzaam tussen 1673 en 1706) is namelijk een almanak afgebeeld, waarvan de naam van de uitgever op het titelblad ontcijferd is als Jacobus Cloeting.¹⁴ Deze Martinus Nelliuss is wellicht in de leer geweest bij Abraham Dissius. Op sommige van zijn werken is een stuk papier afgebeeld met de naam Abraham Dissius.¹⁵ (Voor een overzicht van de familierelaties van de Cloetings die in het boekbedrijf werkzaam zijn geweest, zie bijlage 1).

Alle in het boekbedrijf actieve Cloetings komen voor in de twee overgebleven *Meesterboecken* van het St. Lucasgilde van Delft, behalve Ludolf en Jacobus Cloeting.¹⁶ Degenen die in deze *Meesterboecken* voorkomen, hebben dus allemaal hun meesterproef afgelegd. Waarom Ludolf en Jacobus er niet in voorkomen, is niet bekend. De verklaring van Montias dat Ludolf geen lid van het gilde is omdat hij niet zelfstandig was, maar bij een familielid werkte, klopt niet. Jacobus Cloeting was immers wel een zelfstandige drukker c.q. boekverkoper, terwijl Jacobus Dissius, die wel in de *Meesterboecken* is opgenomen, bij zijn vader werkte.

Het is de familie Cloeting behoorlijk voor de wind gegaan. Montias rekent haar in ieder geval tot de aristocratie van het gilde.¹⁷ Jan Andrieszn. Cloeting bijvoorbeeld woonde in een huis dat volgens Montias meer dan 2.000 gulden kostte en hij betaalde tien tot vijftig gulden aan belastingen op zijn eigendommen. De waarde van zijn bezittingen kan gemakkelijk tussen de 15.000 en 20.000 gulden hebben gelegen. Zijn status was vergelijkbaar met die van notarissen, chirurgijns, zilversmeden en succesvolle kooplieden.¹⁸ Er is helaas weinig informatie beschikbaar over de gebruikte persen en verdere uitrusting die hij gebruikte en de waarde daarvan.

Het fonds van Jan Andrieszn. Cloeting

Zoals eerder vermeld, zijn van de drukkerij van Jan Andrieszn. Cloeting 157 uitgaven bekend. De laatste drie daarvan zijn na zijn dood in 1634 uitgegeven door zijn weduwe Ariaentje Ariëns. De laatste uitgave dateert van 1638.

Wanneer Jan Cloeting geboren is, is niet bekend. De eerste keer komen we hem tegen in 1592, toen hij in ondertrouw ging. Twee jaar later, in 1594, verscheen zijn eerste publicatie *De copye van eenen brief vanden coninck van Vranckrijck ende Navarre. Vervatende int corte de vercregene victorie die syne majesteyt teghens de Spangiaerden (inde belegeringhe van Laon, in Laonnoys ghelegghen) vercreghen heeft.*

Ruim 55 procent van zijn fonds bestond uit pamfletten, vooral in de rubrieken geschiedenis en theologie, die samen ongeveer tweederde van zijn fonds uitmaakten. In tabel 2 is aangegeven in welke rubrieken de publicaties van Jan Andrieszn. Cloeting te onderscheiden zijn. In iedere rubriek is tussen haakjes het percentage pamfletten opgenomen. De categorieën in tabel 2 corresponderen met de trefwoorden die in de STCN aan de verschillende publicaties zijn toegekend, hoewel deze toekenning niet altijd even consequent en eenduidig is gedaan. Ter vergelijking is ook de indeling van de publicaties van zijn zoon en opvolger Andries Janszn. Cloeting en van de al eerder genoemde Jan Pieterszn. Waelpot opgenomen.

Tabel 2: Onderverdeling in rubrieken van het fonds van een aantal uitgevers/drukkers (bron: STCN, april 2006)

	Jan Andrieszn. Cloeting N = 157	Andries Janszn. Cloeting N = 20	Jan Pieterszn. Waelpot N = 52
Geschiedenis	37 % (82 %)	40 % (63 %)	37 % (89 %)
Theologie	36 % (45 %)	30 % (17 %)	13 % (0 %)
Overheidspubl.	14 % (57 %)	15 % (33 %)	13 % (71 %)
Letterkunde	7 % (27 %)	15 %	15 % (0 %)
Recht	2 % (33 %)		8 % (0 %)
Filosofie			2 % (0 %)
Nat. wetensch.	2 % (0 %)		6 % (33 %)
Geografie	1 % (50 %)		
Overig	1 % (0 %)		6 % (0 %)

Bij deze drie drukkers/uitgevers waren bijna alle werken in de landstaal. Publicaties in het Latijn kwamen weinig voor; dit gold ook voor publicaties in het Frans en Engels. Zo zijn maar zeven publicaties uit het fonds van Jan Andrieszn. Cloeting in het Latijn geschreven: een publicatie in de rubriek geschiedenis, vier in de rubriek theologie, een in de rubriek natuurwetenschappelijk en een in de restcategorie. In het fonds van Jan Andrieszn. Cloeting wordt bijna uitsluitend aandacht besteed aan nationale en internationale en amper aan typisch Delftse onderwerpen. Weliswaar gaat een aantal publicaties over religieuze discussies waar ook Delftse predikanten bij betrokken waren, maar deze discussies waren van nationaal belang. Slechts drie drukken – alle ordonnanties – betreffen typisch Delftse zaken: *Ordonnantie der schutterrijen ende wachten binnen der stad Delft*, *Ordonnantie van de wissel-banck, binnen der stad Delft* en *Keure ende ordonnantiën teghen den bedelaers binnen der stad Delft*.

Het merendeel van de door Jan Andrieszn. Cloeting gedrukte werken heeft het kwartoformaat, n.l. 123, waaronder bijna alle pamfletten. In octavoformaat zijn 31 werken gedrukt, waaronder vijf pamfletten. Twee publicaties zijn in duodecimoformaat gedrukt en slechts één in folioformaat: *Vanden circel* door Ludolph van Ceulen in 1596, een werk dat ook qua inhoud een bijzondere plaats inneemt in het fonds, zoals later in dit artikel nog aan de orde komt.

Zowel bij Jan Andrieszn. Cloeting als bij de andere twee in tabel 2 genoemde uitgevers/drukkers is de rubriek geschiedenis het grootst en overheerst daarin het aandeel van de pamfletten. De opmerking van Harline, dat Waelpot ‘printed few, if any, pamphlets between 1622-67’ is dus niet correct.¹⁹ De publicaties in deze categorie speelden dan ook vaak in op de actualiteit, zoals de overwinningen die behaald werden in de strijd tegen de Spanjaarden. In deze rubriek komt ook het boek *Vita politica. Het burgherlick leven* uit 1611 van Simon Stevin voor. Stevin is de bekende Hollandse wiskundige, ingenieur en taalpurist. Hij had in 1600 het initiatief genomen tot een ingenieursschool in Leiden, gelieerd aan de universiteit. Het door Jan Cloeting uitgegeven werk was een herdruk van

Ludolph van Ceulen.

de eerste editie die in 1590 door de schoonzoon van Plantijn, Franciscus Raphalengius, in Leiden was uitgegeven. Het is een verhandeling over goed burgerschap, waarin de burgers worden opgeroepen om in tijden van politieke en godsdienstige twisten de overheid en de wetten te gehoorzamen en niet in opstand te komen.²⁰ Briels constateert dat in de godsdienstige geschriften die in de door hem bestreken periode (1570-1630) in Delft verschenen zijn, het accent ligt op vrome, stichtelijke literatuur.²¹ Dit gold in ieder geval niet voor de werken die Jan Andrieszn. Cloeting in de rubriek theologie heeft uitge-

geven. Deze publicaties speelden volop in op de actuele godsdienstige discussies, die in het eerste kwart van de zeventiende eeuw gedomineerd werden door de strijd tussen de aanhangers van Arminius, de remonstranten, en de aanhangers van Gomarus, de contraremonstranten. Zo werd op 26 en 27 februari 1613 in Delft een conferentie gehouden tussen drie remonstrantse en drie contraremonstrantse predikanten, overigens niet afkomstig uit Delft, waarvan het verslag werd uitgegeven door Jan Andrieszn. Cloeting. Jan Cloeting kan ook beschouwd worden als de 'huisdrukker' van de al eerder genoemde predikant Reynier Donteclock. Van de tien door hem geschreven werken, werden er acht door Jan Cloeting uitgegeven. Het zal duidelijk zijn dat Donteclock een fel contraremonstrant was. Over hem schreef Geeraert Brandt in zijn *Historie der Reformatie*: 'Omtrent desen tijdt [1609, JV] gaf iemant, nadien eenigen uit onwetenheit en sommigen uit andre insichten, 't gevoelen van Gomarus aen Arminius toeschreven, beider Theses van de predestinatie, in den jaere sestienhondert vier gedisputeert, in 't Nederduits vertaelt, door den druk aan den dag. Over dese vertaelde Theses bragt d'Oudtpredikant Reinier Donteklok, sekre t'saemenspreking in 't licht, door welke hij Arminius poogde te stellen tot een partij der kerke'.²² Brandt doelt hiermee op de publicatie *Tsaemensprekinghe vande vertaelde theses ofte disputatien, de eene doct. Francisci Gomari, de andere doct. Iacobi Arminij, aenghaende de goddelicke predestinatie*, in 1609 uitgegeven door Jan Cloeting. Brandt gaat dan verder: 'Daer op volgde een Vermaning tot vrede aen Donteklok, door Johannes Arnoldus Corvinus, Predikant tot Leyden ingestelt, doch sonder sijn naem te melden in druk gebragt. Op dese Vermaening liet Donteklok in 't kort sijn'Antwoordt drukken. Dit waeren d'eerste schriften, die ge-duurende de swevende verschillen uit quamen; olij in 't vier der tweedragt'.

Het antwoord dat Donteclock op de vermaning van Corvinus door Jan Andrieszn. Cloeting liet drukken, was het nog in 1609 uitgegeven *Antwvoorde op een seker schrift, eens onbekenden, 'tonrechte geintituleert, Christelicke ende ernstighe vermaninghe tot vrede, aen R. Donteclock*. Veel heeft de oproep tot vrede niet uitgehaald, want het gewraakte werk werd in twee jaar tijd vier keer herdrukt.

Zijn sterk polemische manier van schrijven bracht Donteclock, en daarmee ook zijn drukker Jan Cloeting, wel eens in de problemen. Op 12 april 1612 gaven de Staten van Holland de magistraat van Delft opdracht een onderzoek in te stellen naar het geschrift *Overlegginghe vande oorsaecken der schedelicker twist in de kercken van Hollant ende Westvrieslant op-gerezen*, uitgegeven door Jan Cloeting. Een paar dagen later liet de Delftse magistraat weten dat Donteclock spijt betuigd had en verzocht zij de Staten de zaak verder te laten rusten 'dewyle hy (Donteclock) is een oudt man van hooge jaren gehuwelijckt aen de beste van Delft'. Gewaarschuwd werd ook dat 'vorder ondersoeck in de saeke lichtelijcken meerder swarigheydt binnen hare stadt (...) veroorsaken [zou]'.²³ De overheid liet het dan ook verder bij een verbod van dit werk.

Jan Cloeting was overigens niet de enige van zijn familie die problemen kreeg door een door hem verkocht drukwerk. Zo werd in 1672 Symon Cloeting gehoord naar aanleiding van de verspreiding van het pamflet *Hollands venezoen, in Engelandt gebacken, En geopent voor de liefhebbers van't vaderlant*. In dit pamflet werd de prins van Oranje verweten dat hij de oorlog met Engeland had aangewakkerd om zo des te zekerder aan het bewind te komen. Symon Cloeting had vijftig exemplaren van dit pamflet uit Rotterdam ontvangen, waarvan hij er enkele heeft verkocht, terwijl de rest door de drost in beslag werd genomen.²⁴

De vraag is of Jan Cloeting de opinies en meningen deelde van Donteclock, van wie hij bijna alle werken heeft gedrukt en uitgegeven. Een nadere beschouwing van de overige uitgaven in de rubriek theologie lijkt dit tegen te spreken. Naast een geschrift van Gomar, uitgegeven in 1613, gaf hij ook twee werken van Arminius uit (in resp. 1612 en 1613). Verder komen in de rubriek een boek over de 'ketter' David Joris voor, twee werken geschreven door 'een lief-hebber des catholijcken gheloofs' en een paar antikatolieke geschriften. Of Jan Cloeting had nog geen kant in de religieuze conflicten van zijn tijd gekozen, of hij drukte alles wat maar winst op kon leveren. In dat laatste geval zou men echter in zijn fonds meer uitgaven verwachten die goed in de markt lagen, zoals bijbels, gebedenboeken, stichtelijke werkjes en dergelijke.

De rubriek letterkunde is niet erg omvangrijk (elf publicaties) en bestaat voornamelijk uit gelegenheidspoëzie, zoals huwelijksgedichten. De enige naam van betekenis die we tegen komen is Samuel Coster (1579-1665), van wie Jan Cloeting in 1615 het blijspel *Spel van Trijsken vander Schilden* heeft uitgegeven.

De natuurwetenschappen namen evenmin een belangrijke plaats in het fonds van Jan Cloeting in. In de betreffende rubriek komen drie werken voor, waarvan er twee betrekking hebben op een medisch onderwerp. Het derde is een wat vreemde eend in de bijt, ook wat betreft het gebruikte formaat: het is het enige in folioformaat gedrukte boek uit het fonds. Het gaat om het al genoemde boek *Vanden circkel* van Ludolph van Ceulen, vanaf 1600 hoogleraar in Leiden, door Jan Cloeting in 1596 uitgegeven. Dit werk oogstte

veel waardering onder de wiskundigen van die tijd. Van Ceulen was degene die het getal π , de verhouding tussen de omtrek en de middellijn van een cirkel, in 35 decimalen had berekend. Opmerkelijk was de manier waarop dit getal gepubliceerd werd, namelijk op zijn grafsteen in de Pieterskerk in Leiden. Het gegeven dat de moeder van Jan Cloeting, Maritge Symonsdr., een zuster was van Van Ceulens vrouw, zal er niet vreemd aan zijn dat het boek door Jan Cloeting werd gedrukt en uitgegeven.

Jan Andrieszn. Cloeting heeft overigens ook ander efemeer drukwerk dan pamfletten uitgegeven. Hij stond bekend als uitgever van almanakken, die vaak een lokaal karakter hadden. Zijn grootvader, Symon Janszn., en zijn moeder Maritge Symonsdr. waren hem daarin voor gegaan. Later werd de almanakkenproductie voortgezet door Abraham Dissius.²⁵ Jan Andrieszn. gaf verder een nieuwsbode uit, getiteld *Courante wyt Italië, Duytslandt ende Nederland*. De vroegst bekend uitgave van deze krant dateert uit 1620, de laatste uit 1637, uitgegeven door zijn weduwe. Het periodiek bestond uit één vel papier, aan beide zijde bedrukt in twee kolommen.²⁶

Netwerken

Uitgevers en drukkers in de zeventiende eeuw opereerden niet in hun eentje, maar in netwerken, die soms zeer uitgebreid waren.

In Delft waren begin 1600, behalve Jan Andrieszn. Cloeting, nog verschillende andere drukkers/uitgevers en boekverkopers actief. Jan Pieterszn. Waelpot zijn wij al tegen gekomen. Praktisch alle zelfstandige drukkers en boekverkopers waren lid van het Sint Lucasgilde. Zij zullen ongetwijfeld regelmatig contact met elkaar gehad hebben, maar wat de aard van deze contacten was, is niet bekend. Uiteraard waren deze drukkers/uitgevers en boekverkopers concurrenten van elkaar, maar wanneer dat nodig of profijtelijk was, zullen zij ook samengewerkt hebben. Zo hebben de belangrijkste drukkers en boekverkopers in Delft in 1627 afgesproken dat zij Latijnse schoolboeken die voorkwamen op een door de magistraat van Delft afgekondigde lijst, niet onder de prijs zouden verkopen die door hen was vastgesteld. Aan deze prijsafpraak hebben zich gebonden Jan Andrieszn. Cloeting, Felix van Sambix de Jonge, Adriaen Gerritszn. van Beyeren, Jan Pieterszn. Waelpot, Cornelis Janszn. Timmer en Barbara Heyndricksdr. van Lent, de weduwe van Joris Andrieszn. Cloeting.²⁷ Deze afspraak hield ongetwijfeld verband met de 'Hollandse schoolordre', die in 1625 door de Staten van Holland was aangenomen en in december 1626 kracht van wet kreeg. In deze Hollandse schoolordre waren maatregelen opgenomen om het onderwijs aan de Latijnse scholen te verbeteren. Over inhoud en niveau van dit onderwijs bestonden op dat moment veel klachten. Een van deze maatregelen was dat er nieuwe, aangepaste schoolboeken geschreven zouden worden. Leidse hoogleraren, die nauw betrokken waren bij het opstellen van de Hollandse schoolordre, toonden zich bereid deze schoolboeken samen te stellen. Zo schreef Gerardus Johannes Vossius de boeken voor het retoricaonderwijs, de Latijnse en Griekse spraakkunsten en een boekje voor het onderwijs aan beginners in het Latijn en Grieks.²⁸ In 1626 stelden de Staten van Holland een lijst van 23 schoolboeken vast, met opgave van oplage, prijs en het aantal exemplaren voor iedere stad. Tevens werd bepaald dat alleen de eerste editie van deze boeken in Leiden gedrukt zou worden. Was die uitverkocht, dan mochten

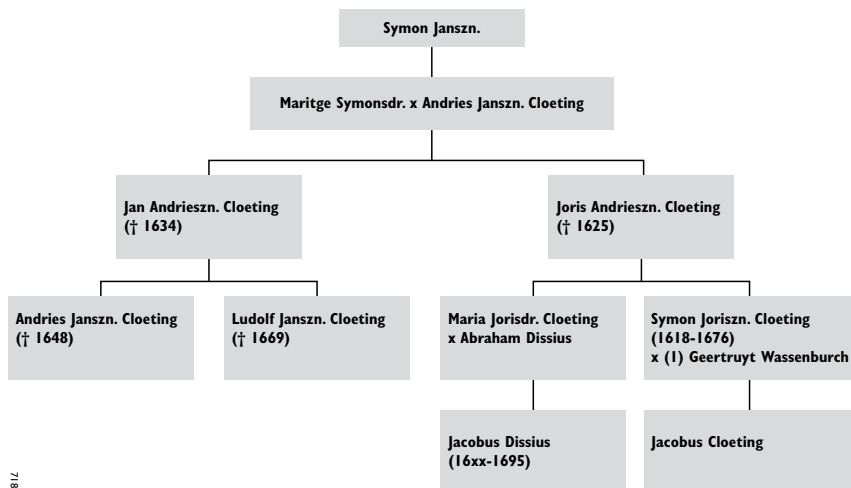
Monument voor Ludolph van Ceulen in de Pieterskerk te Leiden. Voor dit monument uit 2000 is de tekst gebruikt van de verloren gegane grafsteen van Van Ceulen in die kerk (Foto: Rene van der Krogt, © Stichting Pieterskerk Leiden).

de deze boeken ook elders uitgegeven worden.

Een groot succes is de Hollandse schoolordre niet geworden. Buiten Holland heeft zij wel een zekere invloed gehad, maar zij werd nergens integraal overgenomen. Ook in Holland bleef de wet vaak een dode letter, meestal omdat de Latijnse scholen en docenten niet aan de gestelde eisen konden voldoen. In Delft werd de Hollandse schoolordre wel uitgevoerd, zij het ook niet volledig, hetgeen ertoe leidde dat de magistraat een lijst met voorgeschreven boeken publiceerde en vanaf 1627 de boeken die gebruikt werden, controleerde. Op deze lijst hebben de afspraken van de Delftse boekverkopers betrekking.

Met drukkers/uitgevers en boekverkopers buiten Delft vormde Jan Andrieszn. Cloeting een uitgebreid netwerk. Uit de impressa van zijn boeken blijkt dat hij samenwerkte met drukkers/uitgevers in Den Haag (Louis Elzevier), Middelburg (R. Schilders), Kampen (J. Willemsz), Amsterdam (H. Allertsz en Peeter Gevaertsz), Gorinchem (F.H. van Asperen) en Schiedam (A.C. van Delf). Ook catalogi van boekveilingen elders in het land waren bij Jan Cloeting te koop. Aankondigingen van veilingen en nieuw uitgegeven boeken werden gepubliceerd in bijvoorbeeld de *Oprechte Haerlemse Courant*.²⁹ Zo is in latere jaren ook de naam van Symon Cloeting regelmatig in de advertenties van de *Oprechte Haerlemse Courant* te vinden.³⁰

Voor actueel drukwerk werd niet geadverteerd. Volgens Keblusek verliep de (ruil) handel in (verboden) pamfletten via een eigen netwerk met vaste distributiepunten. Hoogstwaarschijnlijk maakte ook Jan Andrieszn. Cloeting deel uit van dit netwerk, of anders in ieder geval zijn zoon Andries Janszn. Cloeting. Tijdens een verhoor bekende een Haagse boekverkoper namelijk dat hij vijftig exemplaren van de *Remonstrantie* had ontvangen van een onbekende afzender en dat hij nog een aantal andere pakketten had gezien, waarvan er een geadresseerd was aan Andries Cloeting in Delft.³¹

Conclusies

Uit de gepresenteerde gegevens blijkt, dat de familie Cloeting een prominente positie heeft ingenomen in het boekbedrijf van het zeventiende-eeuwse Delft en volop in het maatschappelijke leven van die tijd stond. Veel is echter in dit artikel onbesproken gebleven. De geraadpleegde bronnen belichten in hoofdzaak de activiteiten van de familie Cloeting als drukker c.q. uitgever. Het is echter hoogst twijfelachtig of de verschillende familieleden hiermee hun brood hebben kunnen verdienen. Dat geldt zelfs voor Jan Andrieszn. Cloeting, die weliswaar het grootste fonds had, maar toch ook niet meer dan gemiddeld drie à vier publicaties per jaar het licht deed zien. Een heel groot deel daarvan bestond uit pamfletten, waarvan de oplage toch al vrij fors moest zijn, wilde men daar een stuiver aan verdienen. Maar over oplagen van de verschenen publicaties geven de geraadpleegde bronnen überhaupt geen informatie. Bedacht moet hierbij wel worden dat het waarschijnlijk ook vaak om efemeer drukwerk ging, waarvan veel verloren is gegaan, zoals gelegenheidsgedichten, maar ook pamfletten en almanakken.

Over de omvang van de drukkerijen is weinig bekend, maar zij zullen gezien het aantal uitgegeven publicaties niet erg groot geweest zijn.

Nu waren het drukken en uitgeven niet de enige activiteiten waar de Cloetings hun brood mee moesten verdienen. Evenals hun concurrenten, combineerden zij hun uitgeverij/drukkerij met een boekwinkel. Informatie over welke boeken, naast de eigen uitgaven, verkocht werden en in welke hoeveelheden, geven de geraadpleegde bronnen niet. Verder waren in ieder geval Andries Janszn. Cloeting, Symon Cloeting en Jacobus Dissius actief als boekbinder (een vaak geziene combinatie), zoals uit de bewaard gebleven *Meesterboeken* van het Delftse Sint Lucasgilde blijkt. Naast boeken verkochten de Cloetings vast ook papier, pennen en inkt. Interessant is natuurlijk de vraag welk aandeel al deze activiteiten respectievelijk in de bedrijfsvoering hebben gehad, maar informatie hierover ontbreekt.

In dit artikel is ook niet ingegaan op de positie van de familie Cloeting in het zeventiende-eeuwse Delft in relatie tot andere boekdrukkers/uitgevers(families). Kortom, dit artikel is een aanzet om de leemte die er bestaat in onze kennis over Delft als boekenstad in de vroegmoderne tijd op te vullen. Veel meer (bronnen)onderzoek is nodig om het beeld te complementeren. Dit familieportret geeft wel aan dat dit beslist de moeite waard is.

* Een eerdere versie van dit artikel is doorgelezen door prof. dr. P.G. Hofstijzer. Ik ben hem dankbaar voor de opmerkingen die hij heeft gemaakt en de suggesties die hij heeft gedaan.

Noten

- 1 *De stad Delft*, deel 2, 1980, blz. 162.
- 2 Briels, 1974, blz. 24.
- 3 Briels, 1974, blz. 38.
- 4 Bongers, 1978, blz. 84.
- 5 Voor het overzicht van de familierelaties van de Cloetings en de plaatsen waar zij hun bedrijf uitgeoefend hebben, heb ik dankbaar gebruik gemaakt van het artikel 'Boekdrukkers

- 1572-1667' van Jan van Tiggelen in *De stad Delft. Cultuur en maatschappij van 1572 tot 1667*, blz. 161-166, Delft, 1980.
- 6 Om na te gaan hoeveel publicaties een bepaalde drukker heeft gedrukt en/of uitgegeven, is gebruik gemaakt van de STCN, april 2006.
 - 7 Briels, 1974, blz. 39.
 - 8 Montias, 1982, blz. 86.
 - 9 Kossmann, 1937.
 - 10 Ten onrechte stelt Briels dat Abraham Dissius 't Gulden ABC' van zijn 'schoonvader' kocht (Briels, 1974, blz. 261): Andries Cloeting is een oom van Maria.
 - 11 Bron: Collectie Management Systeem van het Rijksmuseum.
 - 12 Bron: F.D.O. Obreen, deel 1 Archief voor Nederlandse Kunstgeschiedenis, website <http://www.xs4all.nl/~kalden/dart/d-a-ab-obreen-lucasgilder.htm> (april 2006).
 - 13 *De stad Delft*, deel 2, 1980, blz. 242.
 - 14 Salman, 1997, blz. 98.
 - 15 Bron: Collectie Management Systeem van het Rijksmuseum.
 - 16 De twee *Meesterboecken* van het St. Lucasgilde, het enige wat van het archief van dit gilde is overgebleven, zijn door F.D.O. Obreen opgenomen in deel 1 van zijn Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis, Rotterdam, 1877-1878. Zij zijn digitaal te raadplegen op de website <http://www.xs4all.nl/~kalden/dart/d-a-ab-obreen-lucasgilder.htm> (april 2006).
 - 17 Montias, 1982, blz. 133/134.
 - 18 Montias, 1982, 134.
 - 19 Harline, 1987, blz. 100.
 - 20 Klashorst e.a., Amsterdam, blz. 7.
 - 21 Briels, 1974, blz. 39.
 - 22 Brandt, 1671/1704, deel 2, blz. 95.
 - 23 Weekhout, 1998, blz. 67/68.
 - 24 Weekhout, 1998, blz. 197/198.
 - 25 Salman, 1997, blz. 24. Opmerkelijk is dat de STCN alleen een almanak vermeldt bij Symon Janszn. (*Prognosticatie vanden iare ons Heere. M. CCCCC.LXXI, 1571*) en bij Maritge Symonsdr. (*Nieuwe ghepractiseerde almanach ende prognosticatie opt iær [...] M.D.L.XXXIII, 1583*) en niet bij Jan Andrieszn. Cloeting en Abraham Dissius.
 - 26 *De stad Delft*, 1980, deel 3, blz. 117-120.
 - 27 Montias, 1982, blz. 278.
 - 28 Rademaker, 1999, blz. 168-172.
 - 29 Zie <http://www.apud.net/ohc/> (april 2006).
 - 30 Op 10 februari 1667 plaatste Symon Cloeting een advertentie in de *Oprechte Haerlemse Courant* dat bij hem is 'gedrukt en werdt uytgegeven: Christelijcke Kinder-School, onderwysende de jonge Jeugd in de eerste Beginselen, soo van de Leere der Waerheyd, als voornamentlijck van de ware betrachtinge der Godsaligheyd, na voorgaende Visitatie en Approbatie des E: Classis van Delf en Delfland, uytgegeven door Guiljelmus Saldenus, Dienaer Jesu Christi tot Delf. In de Toe-eyginge is begrepen een kort Bericht aengaende de particuliere By-een-komsten der Christenen. Den derden druck.' Deze publicatie komt niet voor in de STCN.
 - 31 Keblusek, 1997, blz. 102.

Archieven

Oud-notarieel archief van Delft.
Archief van de Delftse Weeskamer.
Doop-, Trouw- en Begraafboeken van Delft.

Literatuur

- Bonger, H., *Leven en werk van D.V. Coornhert*. Amsterdam, 1978.
- Brandt, G., *Historie der Reformatie en andre kerkeleyke geschiedenissen in en omtrent de Nederlanden*, vier delen. Amsterdam/Rotterdam, 1671-1704.
- Briels, J.G.C.A., *Zuidnederlandse boekdrukkers en boekverkopers in de Republiek der Verenigde Nederlanden omstreeks 1570-1630; een bijdrage tot de kennis van de geschiedenis van het boek*. Nieuwkoop, 1974.
- De stad Delft, cultuur en maatschappij*, deel 2, van 1572 tot 1667, Delft, 1980.
- De stad Delft, cultuur en maatschappij*, deel 3, van 1667 tot 1813, Delft, 1980.
- Harline, Graig E., *Pamphlets, printing, and political culture in the early Dutch Republic*. Dordrecht, 1987.
- Keblusek, Marika, *Boeken in de hofstad; Haagse boekcultuur in de Gouden Eeuw*. Hilversum, 1997.
- Klashorst, G.O. van de, H.W. Blom, en E.O.G. Haitzma Mulier, *Bibliography of Dutch seventeenth century political thought. An annotated inventory, 1581-1710*. Amsterdam, 1986.
- Kossmann, E.F., *De boekhandel te 's-Gravenhage tot het einde van de 18de eeuw. Biographisch woordenboek van boekverkopers, uitgevers, boekdrukkers, boekbinders enz. 's-Gravenhage*, 1937.
- Ledeboer, A.M., *Alfabetische lijst der boekdrukkers, boekverkopers en uitgevers in Noord-Nederland sedert de uitvinding van de boekdrukkunst tot den aanvang der negentiende eeuw*. Utrecht, 1876.
- Obreen, F.D.O., *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis*, deel 1. Rotterdam, 1877-1878.
- Montias, John Michael, *Artists and artisans in Delft: a socio-economic study of the seventeenth century*. Princeton, 1982.
- Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek*, onder redactie van P.C. Molhuysen, P.J. Bolk en Fr.K.H. Kossmann. Amsterdam 1974.
- Rademaker, C.S.M., *Leven en werken van Gerardus Joannes Vossius (1577-1649)*. Hilversum, 1999.
- Salman, Jeroen, *Een handdruk van de tijd: De almanak en het dagelijks leven in de Nederlanden 1500-1700*. Zwolle, 1997.
- Weekhout, Ingrid, *Boekcensuur in de Noordelijke Nederlanden: De vrijheid van drukpers in de zeventiende eeuw*. Den Haag, 1998.

Dok, leen de wereld in Delft

Dok leent tegen een aantrekkelijk tarief allerlei boeken, muziek, films, kunstwerken en bladmuziek uit!

Onder het genot van een heerlijk kopje koffie kunt u een krant of tijdschrift lezen in ons leescafé!

Dok beheert de collectie van Delfia Batavorum. Te leen en in te zien bij Dok Centrum!

Laat u verrassen, ervaar Dok!

www.dok.info

Abonnement Senior, 65+ voor Dok Bibliotheek 2008, € 27,00. Delftpaskorting € 5,50!

Dok Centrum

Vesteplein 100 - Delft

Dok Voorhof

M.Nijhofflaan 78 - Delft

Dok Tanthof

Sandinoweg 151 - Delft

Zoekt u een betrouwbaar adres voor advies over of de aanschaf van een computer of aanverwante artikelen? kom dan eens langs!

Computershop Delft - Binnenwatersloot 34

Delft - 015-2136989 - www.computershopdelft.nl

Drogisterij

J.W. Elsenaar b.v.

Hugo de Grootstraat 92

2613 TW Delft

Tel.: 015-2124483/2120777

Homeopathie o.a.

Vogel

V.S.M.

Borion

Dolisos

Homecare

Cosmetica o.a.

Marbert

Sans Soucis

Payot

Widmer

Biotherm

Elastische arm- en beenkousen

Borstprotheses

Breukbanden

Buikbanden

SI banden

Cervicaal steunen

Viscoheel

Enkelbraces

Polsbraces

Duimbraces

Lumbaalbraces

Wondbreukbanden

Loophulpmiddelen

Verbandschoenen

Verplegingsartikelen

Bloeddruckmeters

ADL-producten

Televisie die gezien mag worden. Zowel aan als uit.

Er is ruimte voor compromissen, en dan is er uw woonkamer. Als u een televisie wilt welke er goed uitziet – of hij nu aan of uit is – dan hoeft u niet verder te kijken.

Bezoek onze showroom voor een demonstratie van de BeoVision 6 met de BeoLab 6000.

BANG & OLUFSEN

C. van Kapel, Hugo de Grootstraat 122, Delft, 015 - 212 08 17

www.vankapel.nl

www.bang-olufsen.com

Vader en zoon Lettersnijder, veelzijdige drukkers in het zestiende-eeuwse Delft

H.L. Houtzager

Inleiding

Het is opvallend dat wanneer er over de geschiedenis van Delft wordt gesproken, men in de eerste plaats de 'Delftse Meesters' uit de zeventiende eeuw roemt en vervolgens de plateelindustrie, die Delft in de zeventiende en achttiende eeuw een internationale bekendheid bezorgde, in herinnering brengt. Wanneer het over historische figuren gaat die een nauwe relatie hebben met onze stad, dan zijn het Hugo de Groot, Willem van Oranje en Antoni van Leeuwenhoek die bij iedereen bekend zijn.

In deze opsomming missen we echter een belangrijke tak van industriële kunst waarin Delft al heel vroeg in zijn geschiedenis een belangrijke rol heeft gespeeld, namelijk de boekdrukkunst. In dit artikel zal nader worden ingegaan op twee vroege Delftse drukkers, die tevens lettersnijders, uitgevers van boeken en pamfletten, en boekverkopers waren.

Men kan slechts gissen waarom juist een van de eerste boekdrukkers van Holland zich in Delft heeft gevestigd. Mogelijk heeft de centrale economische positie die Delft in de vijftiende eeuw in het graafschap Holland innam hierbij een belangrijke rol gespeeld. Ondernemersgeest en voldoende kapitaal zijn naast vakkennis onontbeerlijk voor het tot stand brengen van een goed renderende drukkerij/uitgeverij. Drie jaar nadat er voor het eerst sprake was van een drukkerij in de Noordelijke Nederlanden is er door Jacob Jacobsz. van der Meer en Mauricius Yemantsz. van Middelborch in Delft een onderneming opgezet waar in 1477 de eerste bijbel in de Nederlandse taal werd gedrukt.¹ Mogelijk heeft het feit dat Delft kon bogen op een verleden, waarin door de Broeders des Gemenen Levens boeken werden afgeschreven en geïllustreerd, ertoe bijgedragen dat hier reeds een klimaat heerste waarin het produceren van boeken goed gedijde.² Het is namelijk opvallend dat juist in de plaatsen Deventer, Gouda en Delft, waar de navolgers van Geert Groote kloosters hadden, reeds in het laatste kwart van de vijftiende eeuw succesvolle drukkerijen van de grond kwamen.³ Onder invloed van deze kopiïsten heeft het schrift in ons land een eigen karakter ontwikkeld, dat zich van elders gebruikte vormen onderscheidt door een sobere, vrij zware en brede vorm van letter die een enigszins vierkante indruk maakt. De eerste Nederlands lettergraveurs namen dit letterschrift als voorbeeld.

In de vijftiende eeuw ontwierpen en graveerden drukkers meestal zelf hun letters en vervaardigden zij zelf hun stempels en matrijzen. Ook goot de drukker zijn eigen letters voordat hij ze gebruikte om zijn boek te drukken. Meestal was hij ook nog de verkoper van zijn eigen product, en dus boekhandelaar.⁴ Eind vijftiende begin zestiende eeuw

begon men echter de arbeid te verdelen. Het maken van letters en het gieten in lood begon een zelfstandig vak te worden.

Ook de Delftse Cornelis Henricz. was in de eerste plaats 'lettersnijder', zoals zijn naam duidelijk maakt. In de tweede plaats was hij echter drukker van boeken.

Cornelis Henricz. Lettersnijder was de zoon van Henric Pietersz. Lettersnijder die omstreeks 1470 in Rotterdam werd geboren en in of kort na 1511 in Delft overleed. Henric Pietersz. was al vóór 1496 werkzaam in Antwerpen waar hij woonde in de Kamerstraat en waar hij het beroep van lettersteker uitoefende. Na 1496 was hij ook drukker. Het steken van letters is voor hem een zeer lucratieve bezigheid geweest, want wij komen zijn lettertype tegen in Deventer, Delft en Schoonhoven bij drukkers vóór 1496 en ná 1496 bij de Delftse drukker Hendrik Eckert (1498), bij Hugo Jansz. van Woerden in Leiden (1498) en bij Pieter van Os in Zwolle (1499).⁵

Van 1493 tot 1540 hebben er in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden tezamen ongeveer zeventig drukkerijen bestaan, waarvan er 39 het lettertype van Henric Lettersnijder hebben aangeschaft en gebruikt.

In 1504 woonde Henric Pietersz. Lettersnijder weer in Rotterdam waar hij zijn bedrijf van lettersnijder voortzette en als drukker voornamelijk reclamemateriaal voor zijn eigen letterfabricage drukte. In 1508 heeft hij zijn werkzaamheden verplaatst naar Delft, waar

hij woonde bij de Nieuwe Kerk zoals blijkt uit het onderschrift van een boekje, tien pagina's dik van de hand van Henricus Caligis 'Impressum Delfff prope novam ecclesiam Per me Henricum petri Lettersnider anno domini 1508' (gedrukt te Delft bij de Nieuwe Kerk door mij Henric Pietersz. Lettersnijder in 't jaar des Heren 1508) (afb. 1). In zijn *Seven Getijden*, verschenen op 12 december 1510, geeft hij zijn adres duidelijker aan: 'Bij dat martuelt Aen die suitsijde van die nieuwe kerke'. Tot aan zijn overlijden heeft Henric Pietersz. nog een klein aantal religieuze werkjes gedrukt. Het laatste is gedateerd 17 februari 1511.⁶

¶ Tractatulus utilis et cōpēdiō-
sus Sup materia Indulgēcia-
rum Extractus. ex dictis. dñi.
Henrici Caligis Quidē man-
dato. dñi nri pape Nicolai qui-
ti. hāc materiā diuisit in
¶ .xxi. q̄stiones. ¶

Afb. 1. Bladzijde uit het in 1508 gedrukte boekje van Henricus Caligis.

Afb. 2. De visbanken aan de Hippolytusbuurt, rechts van de Koornbeurs en op de achtergrond de toren van de Oude Kerk (Tekening: H.L. Houtzager).

Cornelis Henricz. Lettersnijder

Bekend is dat ook de dochter van Henric Pietersz., Katrijn, in Delft heeft gewoond en eind 1509 is getrouwd met de kunstschilder Jan Lucasz.⁷ Belangrijk voor ons verhaal is het feit dat zijn zoon Cornelis Henricz. Lettersnijder zijn vader in het vak is opgevolgd. In september 1517 gaf deze een Latijns werkje uit van Lucas Nerdenus, dat handelt over de oudste oorsprong van de stad Delft.⁸

Cornelis had zijn bedrijf 'Iuxta forum piscarium' (naast de vismarkt), dus waarschijnlijk aan wat thans de Hippolytusbuurt heet, bij de visbanken (afb. 2). Hij heeft hier tot circa 1534 gewerkt.⁹ In de ongeveer zeventien jaar dat Cornelis in Delft werkzaam was heeft hij zich beperkt tot enkele drukken per jaar waaronder een viertal vertalingen in het Nederlands van werken van Erasmus. Van deze is Erasmus' vertaling van het Nieuwe Testament het belangrijkste.

Het Nieuwe Testament en de Delftse kettters

Op 9 november 1524 verscheen Lettersnijders' opus magnum, de Nederlandse vertaling van Erasmus' *Novum Testamentum* van de pers. 'Dit Nieuwe Testament is gheprent tot Delft in Hollant bi mi, Cornelis Heynricz. Lettersnider. Ende is voleyndt den negende dach in november int jaer ons Heren MCCCCC ende xxxiii'.¹⁰ Uit de tekst van dit boek valt op te maken, dat de vertaling is gemaakt door een aanhanger van de nieuwe leer, die enige tientallen jaren later de oorzaak zou zijn van de godsdiensttwisten in de

Noordelijke Nederlanden, die uiteindelijk zouden uitlopen in de kettervervolging en de onafhankelijkheidsstrijd: de Tachtigjarige Oorlog.

Hoewel de vertaler helaas niet bekend is, is het verleidelijk om deze te zoeken onder de toenmalig bekende humanisten uit Delft en Den Haag, te weten de Delftse rector van de Latijnse school Fredericus Canirivius ofwel Frederik Hondebeeke, de advocaat bij het Hof van Holland in Den Haag, mr. Cornelis Hendriks Hoen en de rector van de Haagse school, Willem Grapheus.

Ongetwijfeld was de auteur van de Delftse bijbel, wie dit ook geweest moge zijn, een geleerde, gezien de kwaliteit van de vertaling en zijn werkwijze en de toelichtingen die hij gaf op het werk. Het Delftse Nieuwe Testament vond slechts een geringe verspreiding, hetgeen ondermeer toe te schrijven is aan het feit dat een jaar tevoren de vertaling van het nieuwe testament naar een bewerking van Luther was verschenen. Door deze vertaling, die spoedig enkele malen werd herdrukt, werden alle andersoortige, zo ook de Delftse vertaling van Erasmus' Nieuwe Testament, in de schaduw gesteld.

De brieven van Paulus en het sermoen van barmhartigheid

In 1526 verschenen nog twee Delftse Erasmusuitgaven bij Cornelis, namelijk de Nederlandse vertaling van *Paraphrasis in aliquot epistolas Pauli* en *De immensa Dei misericordia*.

De colofon van het eerste boek luidt: 'Hier zijn voleyndt die Paraphrases of uitlegginghen, dewelcke D. Erasmus van Rotterdam gheparaphraseert of ghemaect heeft op sinte Paulus Epistelen totten Romeynen ende op beyde die Epistelen totten Corinthen. Overgesedt uut den Latijn in goeden platten Duytsche int jaer ons Heeren M.CCCCC. ende XXVI. Geprent tot Delft in Hollant by my Cornelis Henric.z. Lettersnijder, wone aen die Vismarckt'.¹¹

Vóór de vertaling van de Parafrazen staat de opdracht aan kardinaal Grimani afgedrukt, gevolgd door Erasmus' Argumentum met als titel: 'Dat argument of den sinne van St. Paulus epistelen tot den Romeynen, doer D. Erasmum van Rotterdam'.

Het tweede boek uit 1526 neemt temidden van de Erasmusvertalingen van onze Delftse drukker een aparte plaats in en wijkt sterk af van het hierboven besproken Nieuwe Testament. De Nederlandse titel luidt: *Een sermoen van die onbegripelijke barmherticheit Goods, ghemaect doer D. Erasmus van Rotterdam, ghetranslateert uut den Latijne in goeden Duytsche*, terwijl het colofon luidt 'Ende is gheprent tot Delft in Hollant by my, Cornelis Henrick.z. Lettersnijder, wonende aen die Vismarct, int jaer ons Heren MCCCCC ende xxvi'¹² (afb. 3).

Van de Delftse vertaling van *De immensa Dei misericordia* is elders een groot aantal herdrukken gemaakt. Pas in 1605 kwam er een heruitgave in Delft van de pers bij de bekende drukkerij Schinckel, naar de editie van 1526. Ook in 1611 werd het boekje opnieuw gedrukt.¹³

Behalve dat Cornelis de productie van een aantal nieuwe letterontwerpen ter hand heeft genomen, heeft hij begin 1530 een Latijns Psalterium gedrukt en uitgegeven. Deze kostbare onderneming heeft hij niet alleen aangedurfd, doch in samenwerking met twee andere drukkers, namelijk Bartholomaeus Jacobsz. en Jan Seversz. den Kreupele te Leiden.

Afb. 3. Titelpagina van Een Sermoen van die onbegripelike barmherticheit Goods Links onder het wapen van Delft en rechts onder het drukkersmerk van Cornelis Henricz. Lettersnijder.

De Divisiiekroniek van 1517

Bij deze laatste drukker in Leiden verscheen in 1517 de zogenaamde Divisiiekroniek waarvan de officiële titel luidt *Cronycke van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslant*. De auteur van dit boekwerk is Cornelis Aurelius Gaudensis geweest, hoewel nergens op de titelpagina of elders in dit boek zijn naam voorkomt.

Dat Aurelius de auteur is geweest van deze kroniek die Seversz. financierde en drukte, kan met zekerheid worden vastgesteld, op grond van de mededeling van Aurelius' tijdgenoot Jan van Naaldwijk die zegt dat 'broeder Cornelius van Lopzen regulyer, een poëta ende vernuft man' de kroniek van Seversz. 'ghemaect' heeft.¹⁴ Het verschijnen van deze geschiedenis van de Hollandse gewesten is daarom zo memorabel omdat dit de eerste in ons land verschenen gedrukte uitgave is die een uitvoerig overzicht geeft van de geschiedenis van deze gewesten, vanaf de oudheid te beginnen.

Na aanvankelijk vanaf 1477 in Keulen gestudeerd te hebben was Aurelius, die rond 1460 geboren moet zijn, in 1487 werkzaam in het scriptorium van het klooster St. Hieronymusdal of Lopsen bij Leiden waar hij devote handschriften kopieerde en illustreerde. Hoewel Aurelius ook een aantal keren is overgeplaatst naar andere kloosters – zo was hij in de jaren 1494/95 prior van het klooster St. Maartensdonk bij Schoonhoven – noemt hij het klooster St. Hieronymusdal bij Lopsen 'de eigen zetel'¹⁵ (afb. 4)

Bekend is dat Aurelius in de jaren 1490 en 1493 naar Delft reisde om daar boeken af te leveren. In de eerste helft van 1516 schreef hij voor de fraters van het St.

Afb. 4. Het klooster St. Hieronymusdal of Lopsen. Tekening naar gravure door C. Brouwen (1783) die deze maakte naar een verloren gegane tekening (Tekening: H.L. Houtzager).

Hieronymusconvent te Delft een boek, getiteld *Vita gloriosi Jheronimi*. Dit blijkt onder meer uit het begeleidende epigram bij deze vita dat gericht is aan de toenmalige rector van het Hieronymusconvent, George van Scheveningen en aan de koster van het klooster Gerard Bartoldszn. van Noordwijk.¹⁶

Voor Aurelius was de levenswandel van Hieronymus van grote betekenis daar ook hij het leven van een wetenschapper trachtte te combineren met dat van de mediterende en de wereld verzakende pelgrim die Hieronymus was.

Financiële en morele steun om deze vita te schrijven en uit te geven kreeg Aurelius van de Delftse fraters, die zo hun bijnaam 'Hieronymiam' alle eer aandeden¹⁷ (afb. 5).

Aurelius was dus geen onbekende in Delft, hetgeen er wellicht mede de oorzaak van is dat aan de Divisiekroniek een wereldkaart werd toegevoegd die ontworpen en in hout gesneden is door niemand minder dan Cornelis Henricz. Lettersnijder uit Delft. Dit zou de eerste wereldkaart zijn die in Holland is gedrukt.¹⁸ Links onder de kaart staat het drukkersmerk van Jan Seversz. met het jaartal 1514 in de tekst 'Impressa est haer chartula (ex Ptholomei chartis minus composite excerpta) per Johannem Zepherinum' (afb. 6). Rechts onder staat het vignet van de houtsnijder: C.H. met de pot.¹⁹

De kaart lijkt geïnspireerd op de wereldkaart die door Martin Waldseemüller in 1507 in Duitsland werd gemaakt.²⁰ Op de kaart staat Achter-Indië getekend, dat recent door de Portugees Alfonso de Albuquerque in 1513 was ontdekt en ook de naam Amerika komt op de kaart voor. Waldseemüller is de eerste geweest die deze naam op zijn kaart in 1507 heeft vermeld. Waarschijnlijk heeft Aurelius van de nieuw ontdekte landen gehoord, maar wist hij nog niet dat het, wat Amerika betreft, om een nieuw werelddeel ging. Mogelijk rekende hij het tot Azië, zoals dat aanvankelijk gebruikelijk was. In de tekst van de Divisiekroniek beperkte Aurelius zich tot de beschrijving van Europa. Hiervoor

Afb. 5. Zegel van het St. Hieronymusdal te Delft uit 1467 voorstellende St. Hieronymus (347-420) met kardinaalshoed en in de linker hand een boek. Als exegeet en vertaler van de bijbel uit het Hebreeuws in het Latijn had hij in de Middeleeuwen grote invloed. Omschrift: 'S(igillum) Dom(u)s D(ivi) Hi(er) o(ni)m(i) Valli(s) in Domin(o) in Delf'.

kon hij beschikken over goede klassieke en contemporaine boekwerken. Het feit dat er kennelijk belangstelling bestond voor de geschiedenis van de Hollandse gewesten, valt samen met de opkomst van cultuur en economie in deze gebieden. Het besef in cultuurhistorisch opzicht niet het minste land te zijn in het grote Habsburgse Rijk, werd onder meer verwoord door de Gelderse humanist Petrus Montanus die in 'De laudibus Germanorum' de inventiviteit van de Germanen prees en in het bijzonder de uitvinding van de boekdrukkunst.²¹

Afb. 6. Detail van de wereldkaart in het Groningse exemplaar van de Divisieboek met daarop het drukkersmerk van Jan Seversz. met het wapen van Leiden en het jaartal 1514. De afbeelding laat een deel van Afrika (olifant) zien.

Samenvattend kunnen we concluderen dat vader en zoon Lettersnijder niet alleen reeds vóór 1500 een belangrijke invloed hebben gehad op het ontwerpen van letters voor de eerste gedrukte boeken en pamfletten, maar ook dat met name de zoon, Cornelis Henricz., in Delft drukker is geweest van een viertal Nederlandse vertalingen van werken van Erasmus.

Dat mogelijk door hem in Delft de eerste in Nederland gedrukte wereldkaart is ontworpen en in hout gesneden maakt, dat Cornelis Henricz. Lettersnijder ook uit geografisch-historisch oogpunt bezien een bijzondere plaats inneemt in de vroeg cultureel-economische geschiedenis van onze stad.

Noten

- 1 De Bruin 1977.
- 2 Zie voor de stichting van het huis van de Broeders des Gemenen Levens in Delft: Vermaseren 1981, p. 21 e.v.
- 3 Valkema-Blouw 1979, p. 138 e.v.
- 4 Kruitwagen 1919, p. 6.
- 5 Kruitwagen 1919, p. 12.
- 6 Kruitwagen 1919, p. 25.
- 7 Montias 1982, pp. 18, 22, 42, 327.
- 8 De titel van dit boek luidt: *Inter Apollinem et Mercurium dialogus fabulosus de prima civitatis Delphorum abud Hollandos origine*. Zie Nijhoff en Kronenberg 1923-1970, p. 568.
- 9 Het boek in Nederland (1986).
- 10 Nijhoff en Kronenberg 1923-1970, p. 278.
- 11 Nijhoff en Kronenberg 1923-1970, p. 877.
- 12 Nijhoff en Kronenberg 1923-1970, p. 878.
- 13 Zie over Schinckel: De La Fontaine Verwey (z.j.).
- 14 Over het auteurschap van de Divisiechroniek is op overtuigende wijze gepubliceerd door K. Tilmans (1988).
- 15 Het klooster lag buiten de Rijnsburgerpoort van Leiden en wordt voor het eerst vermeld in 1404. In 1461 gingen de bewoners over naar het kapittel van Windesheim bij Deventer. In 1526 werd het klooster opgeheven en in 1572 definitief verwoest. Zie Tilmans (1988) p. 15.
- 16 Tilmans 1988, p. 37 n. 22. Over het Delftse St. Hieronymusdal zie n.2.
- 17 In het begeleidende epigram dankt Aurelius de rector en de koster van het Delftse St. Hieronymusdal voor hun steun. Zie Tilmans 1988, p. 37 en p. 37 n. 28.
- 18 Shirley 1983, nr. 37 (blz. 42-43).
- 19 'De por' wijst waarschijnlijk op het uithangbord of gevelsteen welke het huis van Cornelis Hendricsz. aan de Vismarkt in Delft sierde.
- 20 Shirley 1983, nr. 26 (blz. 28-31).
- 21 P. Montanus (± 1468-1507) studeerde te Deventer onder leiding van Haegius. Hij behaalde in Keulen de graad van doctor in de 'Artes' en was daarna rector aan de Latijnse scholen in resp. Nijmegen, Alkmaar en Amersfoort.

Literatuur

- Bruin, C.C. de, *De Delftse Bijbel in het licht der historie, inleiding bij de heruitgave A.D. 1977*. Amsterdam: Buyten en Schipperheyn; Alphen aan den Rijn: Repro-Holland, 1977.
- Bijl, S.W., *Erasmus in het Nederlands tot 1617*. Nieuwkoop: B. de Graaf, 1978.
- De la Fontaine Verwey, H., *Meester Herman Schinckel, een Delftse boekdrukker van de 16de eeuw*. Rotterdam, 's-Gravenhage: Nijgh en van Ditmar, [z.j.].
- Houtzager, H.L., 'De Divisiekronek en zijn voor het eerst in Nederland gedrukte wereldkaart', *Scientiarum Historia* 22 (1996): 81-86.
- Kruitwagen, Fr.B., 'De incunabeldrukker en lettersteker Henric Pieterssoen, die Lettersnieder van Rotterdamme (c. 1470-1511)', *Rotterdams Jaarboekje tweede reeks*, 7 1919.
- Montias, J.M., *Artists and artisans in Delft*. Princeton NJ: Princeton University Press, 1982.
- Nijhoff, W. en M.E. Kronenberg, *Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540 dl.. II*. Den Haag 1923-1970.
- Shirley, Rodney W., *The Mapping of the World: Early Printed World Maps, 1472-1700*. London: Holland Press, 1983.
- Tilmans, K., *Aurelius en de Divisiekronek van 1517: Historiografie en Humanisme in Holland in de tijd van Erasmus*. Hollandse Studiën dl. 21. Hilversum: Verloren, 1988.
- Valkema-Blouw, P. 'Drukkers en uitgevers te Delft: de eerste eeuw', in R.A. Leeuw (red.), *De Stad Delft cultuur en maatschappij tot 1572*. Delft: Stedelijk Museum het Prinsenhof, 1979.
- Vermaseren, B.A., *Het klooster 'Santa Maria in Monte Sion', tussen Delft en Rijswijk 1433-1474*. Pijnacker: Dutch Efficiency Bureau, 1981.
- Het Boek in Nederland in de 16de eeuw*. Tentoonstellingscatalogus Museum Meermanno-Westreenianum. Den Haag, 1986.

Hoogheemraadschap van Delfland

Het hoogheemraadschap van Delfland werd in 1289 gesticht door graaf Floris V. Het gebied wordt in het westen tussen Hoek van Holland en 's-Gravenhage begrensd door de Noordzee, in het noorden tussen 's-Gravenhage en Zoetermeer door de landscheiding met het hoogheemraadschap van Rijnland en in het oosten resp. zuidoosten door de landscheiding met het hoogheemraadschap van Schieland en de Schie en in het zuiden door de Nieuwe Waterweg en het Scheur. Vanouds heeft het schap de zorg voor de buitenwaterkering, sinds 1977 ook voor de binnenwaterkeringen en de zorg voor het waterbeheer in de boezem. In het laatste kwart van de 20^e eeuw is aan deze taken nog de waterzuivering toegevoegd.

Archief

Bij het archief van het hoogheemraadschap worden de archieven van het hoogheemraadschap en zijn rechtsvoorgangers, de polders, bewaard. In deze archieven treft u naast informatie over waterstaatswerken ook geografische- en genealogische gegevens aan. Aangezien het hoogheemraadschap tot de overheid behoort, is op deze archieven de archiefwetgeving van toepassing waardoor zij grotendeels openbaar zijn en kosteloos door belangstellenden kunnen worden geraadpleegd. Een bijzonder onderdeel van de archieven vormen de kaarten en tekeningen. Naast 16^e eeuwse kaarten kunt u ook kaarten uit het laatste kwart van de 20^e eeuw raadplegen.

Hoogheemraadschap van Delfland

Bibliotheek en foto's

De bibliotheek bevat circa 7000 titels. Onderwerpen zijn het beheersgebied en de geschiedenis van Delfland en de waterstaat in het algemeen. Naast 17^e eeuwse werken kunt u hier ook recent materiaal aantreffen. De catalogus van de bibliotheek is met behulp van een computer te raadplegen. Tevens beschikt het hoogheemraadschap over een collectie van c. 3000 foto's betreffende onderdelen van de taakuitoefening, uiteenlopend van personen tot gemalen.

Waar en wanneer

De ingang van het hoogheemraadschap is te vinden aan de Phoenixstraat 32. Het archief is geopend van maandag tot en met vrijdag. De openingstijden zijn 9.30 tot 12.15 en van 13.30 tot 16.30 uur. Bezoek bij voorkeur na voorafgaande afspraak. Op diensten, zoals het laten verrichten van onderzoek en het verstrekken van kopieën zijn de geldende tarieven van de Legesverordening van Delfland van toepassing.

Hoogheemraadschap van Delfland

Het is tijd voor een betrokken bank.

Rabobank Delflanden
0115 270 06 00
www.rabobank.nl

Het is tijd voor de Rabobank.

Rabobank

Het Wapen van Spangiën, Oude Delft 71, bouwhistorisch bekeken

Wim Weve

In het Jaarboek 2006 van onze vereniging schreef Gerdien Wuestman een artikel over een schoorsteenstuk dat in de collectie van het Amsterdamse Rijksmuseum aanwezig is en dat afkomstig is uit Oude Delft 71.¹ Zij kon het toeschrijven aan de schilder Jacob Willemsz. Delff, de zeventiende-eeuwse eigenaar van het huis, en bovendien kon zij de drie erop afgebeelde jonge vrouwen identificeren als de dochters van deze schilder. Over Oude Delft 71 is bij een bouwhistorisch onderzoek nog meer aan het licht gekomen. Het pand maakte deel uit van het voormalige politiebureau, dat in de jaren 1996-1998 tot appartementengebouw werd verbouwd. Bouwhistorische waarnemingen tijdens die werkzaamheden leverden nieuwe inzichten op over de oorspronkelijke zestiende-eeuwse opzet en over latere wijzigingen van het pand dat tot de aanzienlijkste huizen van Delft moet hebben behoord. Onder meer de plek en de hoofdvorm van de schouw, waar het bewaard gebleven schoorsteenstuk onderdeel van uitgemaakt moet hebben, kwamen daarbij aan het licht.

Politiebureau

Het Delftse politiebureau verhuisde in 1925 van het Boterhuis aan de Markt naar het gebouw van de voormalige Indische Instelling, Oude Delft 69. In 1959 werd het politiebureau uitgebreid met het naastliggende pand, Oude Delft 71. Dat pand bestond toen uit het vrij brede, maar niet erg diepe hoofdhuis en links achter een iets smaller maar fors achterhuis. De verbouwing tot deel van het politiebureau was vrij rigoureuus en het achterhuis moest wijken voor een geheel nieuw opgetrokken gedeelte over de volle breedte van het perceel. In 1968-1969 verrees een nieuw hoofdgebouw aan de Westvest, recht achter deze oude panden en de aangrenzende brandweerkazerne. Die werden met de nieuwbouw verbonden en bleven deel uitmaken van het nieuwe complex, dat in 1995 uiteindelijk zijn functie verloor toen aan de Jacoba van Beierenlaan een nieuw politiebureau in gebruik werd genomen. Het slechts enkele decennia oude gebouw aan de Westvest en de naastgelegen voormalige brandweerkazerne werden daarna gesloopt om plaats te maken voor woningbouw. Alleen de oude panden aan de Oude Delft, die sinds 1967 als rijksmonument zijn beschermd, bleven behouden. Zij werden in de periode 1996-1998 inwendig ingrijpend verbouwd en in een aantal appartementen opgedeeld. Achter de uit 1895 daterende voorgevel van Oude Delft 69, het gebouw van de voormalige Indische Instelling, bleken nog delen van het vroegere Generaliteitsmagazijn en een daarnaast gelegen laatgotisch huis aanwezig te zijn. Over de ontstaansgeschiedenis van het gebouw van de Indische Instelling verscheen een artikel in het cultuurhistorisch bulletin *Delft*.² Ook Oude Delft 71 bleek inwendig ouder dan het uiterlijk doet vermoeden.

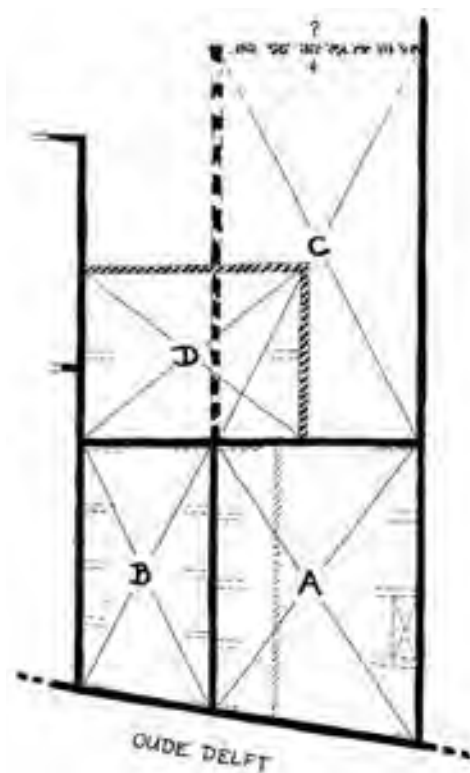
Het Wapen van Spangiën

Historische afbeeldingen van het huis, ouder dan negentiende-eeuwse foto's, zijn niet bekend. Vogelvluchtplattegronden zijn de enige bronnen die iets kenbaar maken over de vroegere gedaanten van het huis. Op de geschilderde plattegrond van Delft vlak na de stadbrand van 1536 zijn ter plaatse van het huis slechts vaag restanten muurwerk te zien van bebouwing die door brand was getroffen. De stadsplattegrond van Blaeu uit 1649 is voor individuele 'gewone' huizen te kleinschalig en te schematisch om daar het huis met zekerheid op aan te kunnen wijzen. Die plattegrond toont ter plaatse van Oude Delft 71 en aangrenzende panden een rijtje huizen met een trapgevel en met een nok loodrecht op de Oude Delft. De Kaart Figuratief, de veel grotere vogelvluchtplattegrond van Delft uit 1675-1678, beeldt het huis duidelijk herkenbaar af. Op die kaart is het huis vanaf de achterzijde te zien en afgebeeld als een breed, vrij ondiep huis met een schilddak evenwijdig aan de Oude Delft met aan de voorzijde in het midden een dakkapel met trapgevel. De dakkapel moet een zogenaamde Vlaamse gevel hebben gehad, waarbij het metselwerk van de voorgevel boven de gootlijn hoger is opgetrokken dan de voorgevel van de dakkapel. Aan de achterzijde is een achterhuis met zadeldak afgebeeld waarin het in 1959 afgebroken achterhuis is te herkennen.

Uit de literatuur is bekend dat zich ter plaatse van Oude Delft 71 een brouwerij bevond met de naam Het Wapen van Spangiën en dat dit pand in de zeventiende eeuw eigendom was van de kunstschilder Michiel Jansz. van Mierevelt en daarna van zijn kleinzoon, de schilder en stadsbouwmeester Jacob van Delft.³ In de negentiende eeuw

Het Wapen van Spangiën (midden), links het voormalige politiebureau (Foto: René van der Krogt).

Het Wapen van Spangien.

Reconstructie opzet en ontwikkeling van de plattegrond. (tek. W.F. Weve).

A: Hoofdhuis, ca. 1540, met daarin de ca. 1650 afgescheiden gang.

B: Zijhuis, ca. 1540, met ingang en doorloop naar achtererf.

C: Achterhuis, ca. 1540, met bedrijfsruimten van de brouwerij, en waarschijnlijk direct achter het hoofdhuis een trappenhuis, bereikbaar vanaf het open erf achter het zijhuis. (De oorspronkelijke lengte van het achterhuis was niet meer vast te stellen.) Afgebroken ca. 1650.

D: Achterhuis, ca. 1650, met woonfunctie en waarschijnlijk een trappenhuis achter de toen in het hoofdhuis aangelegde gang. Afgebroken 1959.

heeft het pand enige tijd dienst gedaan als postkantoor totdat het postkantoor in 1890 verhuisde naar de Hippolytusbuurt. Vanaf 1898 was het pand, waarschijnlijk tot midden twintigste eeuw, in gebruik als laboratorium voor Metallografie van de Polytechnische School (later Technische Hogeschool).⁴ Ten behoeve van deze bestemming was er allerlei apparatuur in het gebouw opgesteld, waaronder ovens, draaibanken en vier forse machines voor trekproeven met een vermogen van 50 ton. Bij de verbouwing tot politiebureau werd in 1959 het oude achterhuis afgebroken en het voorhuis werd inwendig tot een zakelijk kantoorpand omgevormd. Destijds was er nog geen monumentenwet en dus ook geen monumentenbescherming om aantastingen en verminkingen te voorkomen. Er was al wel een Rijksdienst voor de Monumentenzorg, die toen in het gebouw enig bouwhistorisch documentatiewerk heeft verricht.⁵ Op grond van die documentatie kon C.L. Temminck Groll het pand Oude Delft 71 nog noemen in zijn bijdrage in Delftse Studiën over de zestiende-eeuwse Delftse woonhuizen.⁶ Er was dus wel het een en ander over het pand bekend, maar het was ook duidelijk dat er door de eerdere verbouwingen slechts weinig van het oude interieur aanwezig zou zijn. Wel was het mogelijk dat er achter pleisterwerk of andere afwerkingen nog wanden en plafonds verborgen waren

gebleven, die in 1959 niet onderzocht konden worden. Bij de meest recente verbouwing kwam meer aan het licht. Het oude muurwerk en de balklagen bleken talloze bouwsporen te bevatten die nieuwe informatie over de bouwgeschiedenis opleverden, maar toch ook nog vele vragen onbeantwoord lieten of nieuwe vragen opwierpen.

Tweebeukige opzet

Achter de brede, waarschijnlijk rond 1800 ontstane lijstgevel, gaan twee naast elkaar gelegen oudere bouwlichamen schuil van verschillende breedte. Vastgesteld kon worden, dat er achter de voorgevel een hoofdhuis met bijbehorend smaller zijhuis schuilgaat. Een gemeenschappelijke tussenmuur verdeelt het huis in een linker- en een rechtergedeelte. Het linkergedeelte is circa 4,75 meter breed en is in oorsprong het zijhuis van het hoofdhuis. Het rechtergedeelte, het hoofdhuis, is circa 7,40 meter breed. Beide gedeelten hebben boven de begane grond en de eerste verdieping een samengestelde balklaag, bestaande uit zware moerbinten tussen de zijmuren met daarop in haakse richting lichtere kinderbinten. Tussen de kinderbinten is spreidseel toegepast: zeer dun gezaagde lange stroken eikenhout, die doorstuiven van vuil van de vloer erboven verhinderden. Langs de kopgevels zijn zogenaamde strijkbinten aangebracht waarop de kinderbinten zijn opgelegd. De moerbalken verdelen de ruimten in vier balkvakken. Moer- en kinderbinten werden vanaf de Middeleeuwen tot rond het midden van de zeventiende eeuw toegepast. Onder enkele balken waren nog de zandstenen consoles aanwezig die de balken bij de oplegging ondersteunden. Ze waren versierd met een zogenaamd peerkraalprofiel, dat kenmerkend is voor de late gotiek, zoals die in Delft vlak na de grote stadsbrand van 1536 nog in de mode was.

De huidige voordeur bevindt zich ongeveer in het midden van de voorgevel en ligt daardoor binnen het hoofdhuis. De achtergevel loopt over de volle breedte haaks op de zijgevels, maar de voorgevel staat iets schuin ten opzichte van de zijgevels waardoor de diepte van het oude gedeelte varieert van zo'n 9,50 tot zo'n 11,00 meter. Die diepte is betrekkelijk gering voor een belangrijk grachtenpand als Oude Delft 71, waarin ooit een brouwerij functioneerde en de vermogende eigenaar ook nog 'in stijl' moet hebben gewoond. Het in 1959 afgebroken achterhuis was niet al te groot, bovendien pas in de zeventiende eeuw toegevoegd (zoals hierna nader wordt toegelicht) en zal geen brouwerij hebben bevat. Het vermoeden dat er al eeuwen geleden een bedrijfsgedeelte aan de achterzijde was afgebroken, was daarom gerechtvaardigd.

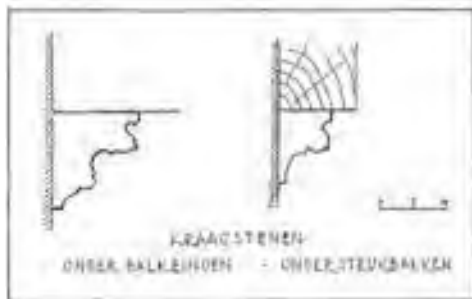
Het pand heeft drie bouwlagen. De begane grond en eerste verdieping met hun moer- en kinderbinten behoren tot een oudere opzet. De tweede verdieping is hoger dan de begane grond of eerste verdieping en mist de onderliggende opzet van huis met zijhuis. Daarentegen is er een binnenmuur van links naar rechts waarin de enkelvoudige balklaag, met balken van voor naar achter, is opgelegd. Het huis wordt afgedekt door een kap met trapeziumvormige doorsnede, die is ontstaan door samenvoeging van twee achter elkaar gelegen schilddaken in de breedte van het pand met daartussen een zakgoot, die rustte op de genoemde binnenmuur. De kapverdieping is vrij laag en bevatte geen

beloopbare vloer, en was dus eigenlijk geen bruikbare zolder. De kapspanten waren zeer eenvoudig en in grenenhout uitgevoerd. De tweede verdieping is overduidelijk bij een verbouwing toegevoegd, waarschijnlijk rond 1800 toen de huidige voorgevel ontstond. Nog later zijn de twee dwarse schilddaken samengetrokken.

Het zijhuis

Dat het twee vensters brede linkergedeelte ooit daadwerkelijk een zijhuis was, kwam aan het licht bij het onderzoek. Aan de achterzijde, van achteren af gezien rechts, bleek bij de zuidwestelijke hoek een klein stukje metselwerk behouden, dat overduidelijk afgewerkt was als buitengevelmetselwerk. Ongeveer ter hoogte van de verdiepingsbalklaag bleek een geprofileerde zandstenen console behouden te zijn gebleven met daarop de aanzet van een uitgekraagde geprofileerde boog in baksteenmetselwerk. Op de verdieping bleek tijdens de sloop van een ogenschijnlijk moderne gevel, dat achter een klamplaag oud metselwerk schuil ging met daarin de resten van een dichtgemetselde vensteropening in een vensterbanknis. Het was dus onmiskenbaar een vroegere achtergevel aan de zijde van een binnenplaats. Gevels met uitkragende bogen op zandstenen consoles werden in de decennia na de stadbrand van 1536 veelvuldig in Delft gebouwd en er zijn er nog enkele geheel of gedeeltelijk bewaard gebleven.⁷ Maar bij alle bekende voorbeelden van gevels met overkragingen op bogen gaat het om gevels aan de openbare weg. Voor zover na te gaan waren de achtergevels aan besloten achterterreinen altijd veel soberder en zonder overkragingen uitgevoerd.⁸ De achtergevel van het zijhuis van Oude Delft 71 was dus zeer uitzonderlijk en maakt het meer dan aannemelijk dat de voorgevel minstens even rijk was uitgevoerd en ook van overkragende bogen was voorzien.

De zandstenen balkconsoles waren tot op het muurvlak afgekapt om een onder de balken doorlopend stuurplafond aan te kunnen brengen. Alleen enkele kleine strijk-balkconsoles waren behouden gebleven omdat ze daarvoor niet in de weg zaten. De voorgevel lijkt op het oog rond 1800 geheel opnieuw te zijn opgetrokken. Toch bleek die, althans op de begane grond van het zijhuis, deels nog zestiende-eeuws, zodat de gevel rond 1800 van een beklamping voorzien moet zijn. Langs de binnenzijde van de voorgevel in het zijhuis was oorspronkelijk een strijkbalk aanwezig, die net als die bij de achtergevel, halverwege extra werd ondersteund door een console. De strijkbalk langs

Documentatietekening van laatgotische natuurstenen consoles in het hoofdhuis (H. Jansse, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1959).

de voorgevel was op twee plaatsen, recht boven de twee hoge vensters, weggezaagd bij het aanbrengen van de huidige hoge schuifvensters met hun binnenaftimmering en binnenluiken. Tussen de vensters is nog een kort stukje van die strijkbalk met een kleine ondersteunende laatgotische console blijven zitten. Als de voorgevel zou zijn afgebroken om door een geheel nieuwe gevel vervangen te worden, zou de stenen console niet in de lucht zijn blijven hangen. Zo kan er meer ouder metselwerk achter ogenschijnlijk vrij moderne Delftse voorgevels schuilgaan.

In de linkerzijmuur en de balklaag waren de sporen van een verdwenen stookplaats aanwezig. Gezien de asymmetrische plaatsing binnen een balkvak en de in de achterwand toegepaste afwijkende baksteen zal die pas later bij een verbouwing aangebracht zijn. Oorspronkelijk zal er op de begane grond geen stookplaats zijn geweest.

De allergrootste huizen in Delft hadden vaak een opzet met hoofdhuis en zijhuis, waarbij de entree meestal in het zijhuis was gelegen. De bekendste nog bestaande voorbeelden zijn Oude Delft 167, het Huyterhuis, sinds 1645 Gemeenlandshuis van Delfland, en Oude Delft 169, Het Wapen van Savoyen, waarin het Gemeentearchief is gehuisvest. Mede gezien de opzet van het hoofdhuis is het zeer aannemelijk dat het zijhuis van Oude Delft 71 oorspronkelijk de hoofdentree bevatte en dat, door het zijhuis heen, een achtererf bereikbaar was dat ook een representatieve functie had. 'Hoog bezoek' zal bij een bezoek aan het huis ook de binnenplaats hebben betreden.

Tegen de achtergevel van het zijhuis is later het in 1959 afgebroken achterhuis gebouwd. Het zal gezien de in 1959 gedocumenteerde moer- en kinderbinten op zijn laatst in het midden van de zeventiende eeuw zijn gebouwd. Het was met een grondvlak van 8,00 x 6,50 meter breder dan het achterhuis en liep verder door ter plaatse van het hoofdhuis dat tijdens de bouw van het achterhuis dus niet verder naar achteren doorliep.

Het hoofdhuis

De scheidingsmuur tussen hoofd- en zijhuis is een gemeenschappelijke muur waarin de, later dichtgezette, oorspronkelijke doorgang nog aanwezig bleek.

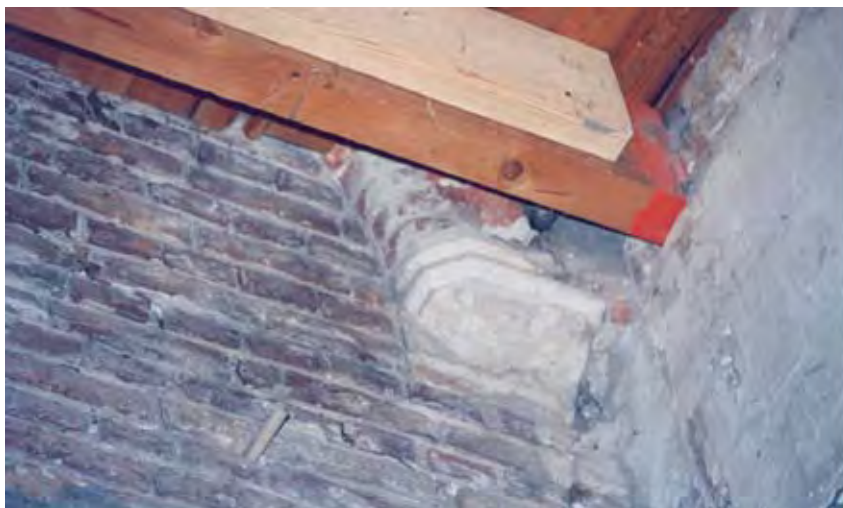
De balkenplafonds liggen op eenzelfde niveau als die in het zijhuis. Het hoofdhuis is ca. 7 m breed en ca. 10,5 m diep. De rechter zijgevel is opgetrokken in baksteen, zogenaamde rijswijkers, van 18 x 9 x 4 cm (10 lagen = 48,5 cm). De achterwand van de ruimte ligt op één lijn met die van het zijhuis, maar zal in oorsprong geen achtergevel zijn geweest maar tussenmuur in een veel dieper hoofdhuis. De balklagen boven de begane grond en de eerste verdieping zijn vergelijkbaar met die in het zijhuis en liggen op een zelfde niveau. Vanwege de grote breedte werden de strijk balken door twee consoles ondersteund. De zandstenen consoles onder de moerbinten waren tot aan het muurvlak weggehaakt om een vlak plafond onder die balken aan te kunnen brengen. In de rechterzijgevel werden onder de drie moerbinten steeds twee ruw afgehakte blokken natuursteen op korte afstand recht boven elkaar aangetroffen. De bovenste zijn de afgehakte consoles onder de nu nog aanwezige moerbinten. De blokken daaronder kunnen echter niet bij

die balklaag behoren omdat ze in de tegenoverliggende gevel ontbreken. De blokken zijn roze verkleurd, iets wat bij blootstelling aan grote hitte gebeurt en wat duidt op een brand. Vooralsnog kunnen ze worden gezien als restanten van de consoles van een smaller huis ter plaatse van Oude Delft 71 dat werd getroffen door een brand, zeer waarschijnlijk de stadsbrand van 1536. Van dat oude pand kon men kennelijk een gedeelte van de zijgevel in de nieuwe opzet van huis met zijhuis nog opnieuw gebruiken.

In het tweede balkvak was tegen de rechterzijgevel een raveling voor een rookkanaal aanwezig. In het muurwerk daaronder tekenden zich de sporen van een forse stookplaats af. Het hoofdhuis moet aan de voorzijde een ruime verwarmbare voorzaal hebben gehad, met in de voorgevel alleen vensters en geen deur want daardoor zou de kostbare warmte gemakkelijk kunnen ontsnappen. De ingang zal zich daarom in het zijhuis hebben bevonden waar op de begane grond aanvankelijk geen stookplaats aanwezig was.

Een gemoderniseerd interieur

Het plafond van de voorzaal met eiken moer- en kinderbinten was aanvankelijk niet beschilderd. Later is er van de voorzaal een gang afgescheiden. In de gang en de daarnaast gelegen ruime voorkamer werden op de zijkanten van de moerbinten, tegen de onderzijde van de kinderbinten, klassiek geprofileerde lijsten aangebracht, waarvan de restanten werden aangetroffen. Op de balklaag was deels een gele beschildering aanwezig. In de voorkamer ernaast waren behalve lijsten opzij tegen de moerbalken ook nog geprofileerde lijsten op de onderkanten ervan aangebracht waarna het hele plafond

Van de achtergevel van het zijhuis is een klein gedeelte bewaard gebleven met een laatgotische kraagsteen en een gedeelte van de daarop aanzettende uitkragende gevelboog. Het is een fragment van een rijke laatgotische gevelarchitectuur die voor achtergevels zeer uitzonderlijk is (Foto: W.F. Weve).

*Detail Kaart Figuratief (1675-1678).
Het Wapen van Spangiën is het huis met
het dwarse schilddak en de vrijstaande
boom op het achtererf. De achter dat erf
gelegen, tot de wal doorlopende siertuin
en de lage bijgebouwen zullen ook bij
het huis hebben behoord
(Foto: W.F. Weve).*

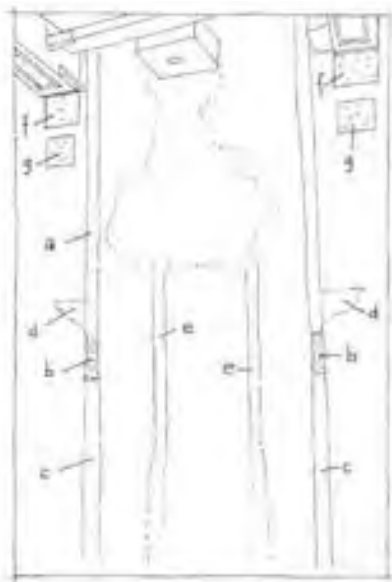
een groene beschildering had gekregen. De groene kleur bevond zich ook op de plaatsen waar consoles hadden gezeten. Onder de kinderbinten is een linnen bespanning aanwezig geweest waarvan alleen nog enkele flarden, beschilderd met een egale bleke blauwgroene kleur, waren overgebleven. Niet uit te sluiten is dat er een decoratieve naturalistische beschildering aanwezig was en de aangetroffen kleur die van de lucht is waarin figuren zoals engeltjes, mythologische figuren of vogels geschilderd kunnen zijn geweest.

De modernisering van het interieur zal waarschijnlijk in de zeventiende eeuw hebben plaatsgevonden. De profileringen van het lijstwerk zijn daarmee in overeenstemming en de laatgotische consoles waren toen uit de mode. Door de aanleg van de gangmuur, die de gang van de voorzaal afscheidde, waren ze nog maar aan één zijde in de voorzaal te zien wat botste met de toenmalige voorkeur voor symmetrie. De aanleg van de gang stond in verband met de verplaatsing van de ingang naar het midden van het pand, die ook in de zeventiende eeuw moet hebben plaatsgevonden. Bij de verbouwing tot appartement zijn die restanten van de latere interieurafwerkingen verwijderd.

Ter plaatse van het tweede balkvak tekende zich een verdwenen schouw af. De afgehakte aanhechting van de rechte boezem aan de muur, de beroete achterzijde, de balkgaten waarin de schoorsteenbalken hadden gestoken die de boezem droegen, waren duidelijk zichtbaar en zelfs van de kroonlijst rond de boezem was opzij de vage afdruk nog

waarneembaar. Dit moet de schoorsteen zijn geweest waarvoor Jacob Willemsz. Delff het schoorsteenstuk schilderde, dat nu in het Rijksmuseum te Amsterdam aanwezig is.

De eerste verdieping is met circa 3,5 meter vrij hoog en zal een woonfunctie hebben gehad. De balklagen in hoofd- en zijhuis zijn echter wat minder strak uitgevoerd dan die boven de begane grond. De moerbinten hadden een veel slankere doorsnede en toonden nog een stukje van de ronding van de boomstam. Er konden geen sporen van consoles waargenomen worden. Op regelmatige afstand tussen de kinderbinten lagen zwaardere binten. Zeer waarschijnlijk stonden hier in de zeventiende eeuw kapsanten op, behorend bij het schilddak evenwijdig aan de straat dat op de Kaart Figuratief is afgebeeld. Dat houdt ook in dat die balklagen niet bij de zestiende-eeuwse opzet zullen hebben behoord en uit de zeventiende eeuw zullen dateren.

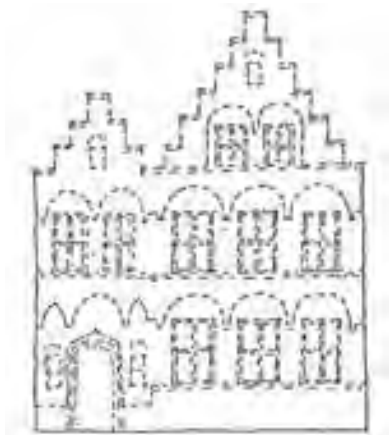

In het hoofdhuus was de contour van een verdwenen schouw nog te herkennen. De aanbechting van de zijkanten van het brede rookkanaal, de zogenaamde schoorsteenboezem (a), de rechthoekige gaten (b) waarin de balken hadden gestoken die de schoorsteenboezem droegen, en de aanbechtingen (c) van de schouwwangen die de boezem ondersteunden waren duidelijk zichtbaar. Zelfs de vage afdruk van de geprofileerde kroonlijst rond de boezem (d) tekende zich als nog af. De brede open haard is later vervangen door een schoorsteenmantel met een smaller rookkanaal (e) die later, mogelijk in 1959, weer werd verwijderd. Onder de moerbalken zijn de afgehakte balkconsoles (f) uit ca. 1540 te zien. Op korte afstand daaronder zijn iets smallere, eveneens afgehakte balkconsoles (g) aanwezig die sporen van brand vertonen. Hoogst waarschijnlijk zijn het oudere consoles die behoorden bij een huus dat door de stadsbrand van 1536 is getroffen (Foto: W.F. Weve).

Het oorspronkelijke achterhuis en de plaats van de trap

In de zestiende- en zeventiende-eeuwse huizen werd de trap bij voorkeur geplaatst bij de scheiding tussen voor- en achterhuis. Maar in geen van beide gebouwdelen kon de vroegere aanwezigheid van een oorspronkelijke trap worden aangetoond.⁹ Daarachter werden wel aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een trappenhuis. Achter het rechtergedeelte liep de oude rechterzijmuur nog iets verder naar achteren door. Deze bevatte twee merkwaardige bogen, die als afgehakte aanzetten van gewelfjes konden worden geïnterpreteerd. Een daarop liggend vloerniveau zou zich halverwege de vloerniveaus in het voorhuis hebben bevonden. Op de verdieping boven het fragment van de gewelfbogen werd een kleine dichtgezette getoogde gevelopening aangetroffen. Sporen van een weggebroken tussenmuur wijzen erop, dat er op de begane grond achter het voorhuis een circa 4 meter diepe ruimte was. Vooral nog mag worden aangenomen dat die ruimte een royaal trappenhuis was met een gemetselde trap met tussenbordessen op gewelfjes die via kleine venstertjes werd verlicht. Een vergelijkbaar trappenhuis bevindt zich in het voormalige Sint Barbaraklooster, Oude Delft 55-57, dat in 1580 verbouwd werd tot weeshuis en waaraan toen aan de achterzijde van de kapel een trappenhuis werd toegevoegd met twee van elkaar gescheiden trappen: één voor weesjongens en één voor weesmeisjes. Het trappenhuis heeft gemetselde trappen met tussenbordessen op dubbele gewelfjes. Dit trappenhuis kreeg bovendien lichtopeningen, die vergelijkbaar zijn met het aangetroffen dichtgemetselde venstertje.

De plaats van een fors trappenhuis achter het rechtergedeelte is een zeer logische. De grote zestiende-eeuwse brouwerijen hadden aan de voorzijde een representatief woongedeelte en daarachter een bedrijfsgedeelte. Veelal was dat bereikbaar via een opzij gelegen poort waardoor ook karren met zakken graan of biervaten konden passeren. Het nog bestaande oude gedeelte van Oude Delft 71 moet het voorgedeelte zijn van de zestiende-eeuwse brouwerij waarvan het oorspronkelijke bedrijfsgedeelte is verdwenen. Dat zal zijn gebeurd in de zeventiende eeuw toen vele brouwerijen hun productie staakten en werden omgevormd tot representatief woonhuis. De achterste gedeeltes met de bedrijfsfunctie werden meestal afgebroken omdat ze nutteloos waren geworden, maar ook om vanuit het voorhuis uitzicht te hebben op een tuin en tevens in het voorhuis meer daglicht te ontvangen. Ook Het Wapen van Spangiën moet een dergelijke metamorfose hebben ondergaan. Na afbraak van het zestiende-eeuwse gedeelte met daarin het bedrijf en het trappenhuis zal het veel kleinere, in 1959 afgebroken, achterhuis zijn aangebouwd, waarin dan ook een vervangend trappenhuis moest worden aangebracht. Ook het links belendende pand Oude Delft 69 verloor in die periode kennelijk zijn bedrijfsfunctie, waarschijnlijk die van een brouwerij, omdat enkele kleine luikopeningen in de zijgevel dichtgemetseld werden toen het nieuwe achterhuis van Oude Delft 71 er tegen werd opgetrokken.

Een zeventiende-eeuwse metamorfose

Op grond van de bouwhistorische bevindingen en de afbeeldingen op oude stadsplattegronden kan worden geconcludeerd dat Oude Delft 71 een huis is dat in de zeventiende eeuw een metamorfose heeft ondergaan. Het was na de stadsbrand van 1536 herbouwd in de vorm van een groot hoofdhuis met achterin een bedrijfsgedeelte van een brouwerij en aan de voorzijde links een zijhuis, beide met trapgevel en daarachter een zadeldak haaks op de straat. In het zijhuis was de entree opgenomen waar doorheen men tevens het achtererf kon bereiken en vandaar het achterste gedeelte van het hoofdhuis. Het hoofdhuis had op de begane grond aan de voorzijde een grote voorzaal die een representatieve functie had. Daarachter lag het ruime trappenhuis en daar weer achter het bedrijfsgedeelte van de brouwerij. De achtergevel van het zijhuis had een overkraging op bogen wat wijst op een representatieve functie van het achtererf en dat vanaf daar het hoofdtrappenhuis bereikbaar zal zijn geweest. Ook is uit die bijzondere luxe uitvoering van de achtergevel van het zijhuis op te maken dat de voorgevel een minstens even luxe uitvoering, in ieder geval met overkragingsbogen, moet hebben gehad.

Toen het huis in de zeventiende eeuw de functie van brouwerij verloor, werd het

Op grond van de bevindingen kunnen drie belangrijke fases uit de geschiedenis van het gebouw, met steeds een andere voorgevel, worden geschetst: ca. 1540; ca. 1650 en ca. 1850. Over de toestand vóór de stadsbrand van 1536, toen er misschien twee afzonderlijke huizen stonden, is te weinig bekend voor een reconstructie (Tekening: W.F. Weve).

verbouwd. Gezien de verschillende weergaven op de stadsplattegrond van Blaeu en Kaart Figuratief, moet dat tussen 1649 en 1675/1678 zijn gebeurd. Het oude achterhuis met bedrijfsruimten achter het hoofdhuis werd afgebroken en een nieuw achterhuis achter het zijhuis toegevoegd. De oude poortdoorgang links had zijn functie verloren en was aan de achterzijde door dat nieuwe achterhuis geblokkeerd. De entree zal naar het midden zijn verplaatst. De trapgevels werden afgebroken en de daken vervangen door een dwars schilddak met aan de voorzijde een kroonlijst en in het midden een forse dakkapel met gemetselde trapgevel, die de nieuwe entree accentueerde. De toen in zwang zijnde renaissancestijl had een voorliefde voor symmetrie. Of die nieuwe stijl geleid heeft tot andere wijzigingen in de voorgevel is niet meer na te gaan, omdat omstreeks 1800 de huidige voorgevel tot stand kwam. Een verplaatsing van de entree naar het midden veronderstelt een samenhang met de afscheiding van een gang in het hoofdhuis. Deze gang lag vrijwel in het midden en de daartoe aangebrachte gangmuur scheidt twee ruimten waarin het balkenplafond op zeventiende-eeuwse wijze was gedecoreerd met lijstwerk en/of een bespanning. De grote kamer rechts van de gang werd van een zeer fraai interieur voorzien. Daarin was de grote schouw aanwezig waarvoor Jacob Willemsz. Delff het schoorsteenstuk zal hebben geschilderd dat in het Amsterdamse Rijksmuseum aanwezig is. Het is het enige dat nog aan dat rijke interieur herinnert.

Noten

- 1 Gardien Wuestman, 'Drie meisjes met twee honden bij eene fontein zittende', Over een schoorsteenstuk uit 't Wapen van Spangiën aan de Oude Delft, *Jaarboek Delfia Batavorum* 16 2006 (Delft 2007), p. 45-50.
- 2 W.F. Weve, 'Oude Delft 69, het gebouw van de Indische Instelling,' *Delf, cultuurhistorisch bulletin Delft* 6, 4. (december 2004).
- 3 H.A. Ett, *Het Delfse Grachtenboek* (Delft [1975]), p. 24-25.
- 4 F. Westendorp, H.S. Hallo en T.K.L. Sluyterman (red.), *De Technische Hoogeschool te Delft van 1905 tot 1930* (Delft 1930), p. 98-100.
- 5 Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, Archief Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Tekening H. Janse, juli-augustus 1959, calque 48501. Het blad bevat: plattegrond met verdiepingsbalklaag, doorsneden en binnengevelaanzichten op begane grond en eerste verdieping op schaal 1:100 en twee balkconsoles schaal 1:5. Op het blad staan enkele aantekeningen als bijschrift.
- 6 C.L. Temminck Groll, 'Delft als stad van zestiende-eeuwse woonhuizen,' in: *Delfse Studiën*, p. 62-114 (Assen 1967), p. 81.
- 7 *Ibidem*; W.F. Weve, 'Woonhuizen,' in *De Stad Delft, Cultuur en Maatschappij tot 1572*, (Delft 1979), p. 74-80; R. Meischke en H.J. Zantkuijl, 'De Delftse stadsbrand van 1536 en de verbreiding van booggevels,' *Bulletin Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 106, (2007) 3, p. 135-147.
- 8 Temminck Groll, *op.cit.*, p. 74-75. Hippolytusbuurt 29 had aan de achterzijde een topgevel met daarin een verdiept veld dat zich naar boven toe in- en uitwenkend versmalde en eindigde in een boog met gotische tracering, en had daarmee een overeenkomst met de voorgevel, maar anders dan de voorgevel had de achtergevel geen overkraging op bogen.

- 9 De documentatie van H. Janse toont geen trap of trapreling in het pand. In het in 1959 afgebroken achterhuis geeft Janse wel de aanwezigheid van een moerbalk aan, maar doet dat alleen bij de linkerzijgevel en niet over de volle lengte. Kinderbinten geeft hij in het geheel niet aan. Gezien zijn aantekeningen heeft Janse het pand bezocht toen de achterbouw al was gesloopt en kon hij alleen aan omringend muurwerk nog iets afleiden over dat achterhuis. In dat achterhuis zou een trap aanwezig geweest kunnen zijn omdat de gang vanaf de voordeur daar op aanloopt en de trap vanaf die gang bereikbaar moet zijn geweest. Ten behoeve van de verbouwing tot politiebureau was in 1959 in het achterste balkvak van het linkergedeelte een trappenhuis gemaakt. De aanwezigheid van een verdiepingsvenster met vensterbank zou kunnen wijzen op een trap langs deze gevel.

tel: 015 2190219
www.emauspoort.nl

22 knusse hotelkamers, 2 authentieke woonwagens
en de kamer van Johannes Vermeer
op een historische plek in Delft.

**van SILFHOUT
& HOGETOORN**
wereldmakelaars

betrokken makelaars met visie

Een maatschappelijk betrokken makelaar?
Met gevoel voor de historie van Delft?
Verkoop en waardebeoordeling met inzet van moderne technieken?

T (015) 212 52 88
www.vansilfhout.nl
www.wereldmakelaars.nl

Maak eens vrijblijvend een afspraak met één van onze makelaars.

Een eeuw Openbare Bibliotheek

Jos van Leur

Het schuchtere begin

De geschiedenis van de Delftse openbare bibliotheken straalt, bladerend door notulen en jaarverslagen van de besturen, sedert het jaar 1916 een indrukwekkende hoeveelheid arbeid uit. Met name het geworstel met financiën en huisvesting, de last van het voortdurend overleg met de gemeentelijke overheid, in crisis- en oorlogstijd, stelden soms zware eisen aan de bestuursleden.

Maar wat er niet uit straalt, is de arbeid van de bibliotheekmedewerker, die elke avond, met vuile handen en pijnlijke voeten naging hoeveel boeken en gezichten zij of hij vandaag weer had gezien. Deze boekenwurm van toen, die ook nog genoeg nam met een ronduit slechte betaling, was een idealist met een groot verantwoordelijkheidsgevoel voor de zedelijkheid en het morele besef van de lezers. Die geschiedenis staat alleen op de boekkaartjes van vroeger met hun datumstempels, in de saaie lijsten met aanwinsten en afgeschreven boeken, in de vergeelde nota's en de beleefde briefjes aan de secretaris van het bestuur.

Deze boekenwurm van vroeger is wakker geworden. De tijden zijn veranderd: de bibliothecaris moet zich specialiseren, het werk eist managerskwaliteiten. De lezer wil niet meer bevoogd worden maar zelf kiezen wat hij wil lezen. De medewerker moet 'actief bemiddelen tussen gebruikers en materialen' is de doelstelling van de besturen sedert 1990. Van beleren door de bibliothecaris tot studeren door de lezer; van bevoogding door de juffrouw achter de balie, tot bevrijding: de eigen keuze. Met de opening van DOK (Discotheek, Openbare Bibliotheek en Kunstcentrum) op 21 mei 2007 begint een nieuw tijdperk.

De leeszaalgedachte in Nederland

De Nederlandse openbare leeszalen begonnen rond 1900 overal aarzelend voet aan de grond te krijgen onder druk van plaatselijke comités van aanbeveling en de pers. Dordrecht (1899) was voor het hele land een lichtend voorbeeld. Tussen 1907, toen de eerste subsidie werd verleend, en 1940 vonden 'de dracht en moeizame bevalling en geboorte' van tientallen leeszalen plaats, volgens de bibliotheekhistoricus Paul Schneiders. Deze leeszaalbeweging werd uitgedragen door het enthousiasme en de energie van vrijwillige bestuursleden.

Het bleek onhaalbaar dat de politieke en godsdienstige richtingen samen in één comité zouden plaatsnemen, ook in Delft. Niet ten onrechte vereenzelvigde men de eerste tijd de leeszaalbeweging met de liberalen, de vrijzinnigen en de socialisten. Het was ook daarom moeilijk confessionelen voor het bestuur te krijgen. Bij de katholieken stond het streven naar een eigen leeszaal voorop en dus was medewerking aan een algemene openbare leeszaal en bibliotheek uitgesloten. De rol van de protestantse kerken was

De Openbare Leeszaal en Bibliotheek Oude Delft 161 was in gebruik van 1917 tot 1983. De openingstijden waren in het begin ongekend royaal. Zeven avonden per week, alleen op zondagmorgen en maandagmorgen was men gesloten (Foto: Gemeentearchief Delft).

Toos Post, directrice van de RKOLB van 1916-1948, met enige bestuursleden (Foto: Gemeentearchief Delft).

onduidelijker. De Anti Revolutionaire Partij was overwegend afwijzend, de Christelijk Historische Unie reageerde soepeler. Personen uit die richting namen ook deel aan het bestuur en zouden in de gemeenteraad vóór subsidie stemmen.

De katholieken zagen groot gevaar in het vrij ter lezing aanbieden 'omdat daar alles ligt, rijp, groen en gift, en lang niet iedereen in staat is 't gelezene juist te begrijpen en te vatten'. Katholieke politici werden geacht niet mee te werken aan het oprichten van bibliotheken met door de kerk verboden lectuur. In 1910 gaven zij hun verzet op en overal waar een 'neutrale' bibliotheek werd gesticht, werden de katholieken gestimuleerd om te komen tot een eigen bibliotheek. Niet louter als reactie want er leefde een specifieke katholieke visie op lezen en bibliotheekwerk. Men kon de lezers niet vrijlaten in hun keuze. Begeleiding was en bleef nodig, ook al omdat men hoopte door de eigen bibliotheek de geloofsbeleving te verdiepen en een dam op te werpen tegen groeiende onkerkelijkheid en geloofsafval. Net als eigen scholen, kranten en uitgeverijen werden eigen bibliotheken door de zuilen van het grootste belang geacht voor het behoud van de identiteit.

Kernpunten voor een openbare bibliotheek waren in 1907 grotendeels nog:

- *voor iedereen toegankelijk*, daarom heet zij openbaar;
- het *algemene karakter* door de veelzijdigheid van de collectie die recht doet aan alle meningen met nadruk op ontwikkelingslectuur en de samenstelling van het bestuur;
- *een leeszaal met kranten en bladen*, een *studiezaal met naslagwerken* en een *gesloten uitleengedeelte*, men mocht niet zelf de boeken uit de kasten halen;
- *bibliotheektechnische vaardigheden* en *ruime algemene ontwikkeling* bij het personeel

Voor toekenning van subsidie eiste de minister in 1908:

- moreel schadelijke en propagandistische lectuur moest worden geweerd;
- onzedelijke literatuur was verboden;
- romans mochten slechts 'een accessoir van geringen omvang' vormen;
- jongelui onder de achttien mochten de bibliotheek niet betreden tenzij met toestemming van de ouders;
- met het oog op rust en kerkgang moest 's zondagsochtends de leeszaal dicht blijven.

De rooms-katholieke leeszaal en bibliotheek

In Delft opende op 13 september 1916 de R.K. Openbare Leeszaal en Bibliotheek (RKOLB) haar deuren in de gebouwen van de R.K. Mulo-scholen aan de Koornmarkt 48. Het initiatief ging uit van de Sint Vincentius Vereniging die zich ten doel stelde de geestelijke en materiële nood van de parochianen te lenigen. Een eerste aanzet ertoe werd in 1905 geopend in het gebouw Voorstraat 48 en een tweede in december 1912 in de toen nog vrij nieuwe arbeiderswijk het Westerkwartier. De Vincentius Vereniging richtte zich hiermee op de lectuurvoorziening 'voor arbeiders en bedeeden'.

Het eerste jaarverslag van de RKOLB deelt in zeer weidse bewoordingen mee: 'Lang reeds rustte in den boezem der St. Vincentius Vereeniging het grootsche plan voor de oprichting eener R.K. leeszaal. Zoolang echter dat schoone werk geen noodzaak was geworden, hield men het veilig opgesloten in het hart van den Vincentiusraad, tot de tijden rijp zouden zijn dat ideaal te waarden. Zoo stonden de zaken toen den Katholieken het gerucht bereikte hoe van neutrale zijde eene leeszaal werd voorbereid. Deze tijding verwekte een schok door onze gelederen. Eene 'neutrale leeszaal' zou straks in onze veste haar vruchten bieden, rijpe en onrijpe, goede wellicht, maar ook zooveele slechte!'

Katholiek Delft was op 12 april 1916 in de Stads Doelen bijeengeroepen en staande de vergadering werd de Vereniging Roomsch-Katholieke Openbare Leeszaal en Bibliotheek Delft opgericht. Tot het bestuur traden toe jhr. M.J.B.G.M. Le Grelle, S.J. van Noorden, H.L.M. van de Seyp en mr. Th. Westerwoudt, aangevuld met acht andere personen. Aan de deken van Delft, J.J. de Graaf, werd bij acclamatie het erevoorzitterschap aangeboden. Pastoor J. Dankelman werd door de bisschop tot censor benoemd en de contributie werd vastgesteld op één gulden per jaar. Boeken werden in bruikleen afgestaan door de studentenvereniging Sanctus Virgilius, het R.K. Schoolbestuur en de Vincentius Vereeniging. De leeszaal begon met 3000 boeken en 115 periodieken. Tussen de openingsdag en 31 december kwamen er al 5201 bezoekers en werden er 2600 boeken uitgeleend.

De openbare leeszaal

Op maandag 26 januari 1914 belegde het bestuur van de Afdeling Delft van de Bond van Nederlandsche Onderwijzers een vergadering in het koffiehuis van de heer De Kruyf. De feitelijke oprichtingsdatum van de vereniging werd 22 april 1915. Met boeken geschonken door de burgerij werd in eerste instantie een leeszaal voor gemobiliseerde militairen ingericht, eerst in de H.B.S. aan de Koornmarkt, later in de studentensociëteit Phoenix en tenslotte in het huis van S. van der Heide, Oude Delft 6. De drijvende kracht hierachter was mevrouw M.C. Eekhoff-Bisschop. In de bestuursvergadering van mei 1916 kwam de nieuwe voorzitter ir. S.H. Stoffel, directeur van de machinefabriek Reineveld, met de mededeling dat hij het huis Oude Delft 161 van de heer Stolk had gekocht voor 12.500 gulden. Met renteloze leningen werd in korte tijd 17.500 gulden bijeengebracht en de officiële opening van de Openbare Leeszaal en Bibliotheek (OLB) vond plaats op 20 januari 1917. In december van dat jaar meldde zich het duizendste lid. Gedurende de oorlogsperiode verdubbelde het aantal uitleningen per jaar.

Twée openbare leeszalen in Delft

Toen de gemeenteraad op 22 september 1916 – na wat strubbelingen – besloot om zowel de katholieke als de algemene OLB-vereniging een subsidie van duizend gulden te geven, gaf de *Delftsche Courant* daarop als commentaar: 'Binnenkort wordt de Openbare Leeszaal alhier geopend. We hebben er dan twee in onze 35000 inwoners tellende gemeente, iets, waarop we misschien niet trotsch

behoeven te zijn. Wel strekt het ons tot eer, reeds nu zulk een instelling te hebben, want hoewel kleinere steden ons zijn voorgegaan, komen wij met de oprichting toch niet al te zeer achteraan.' Het blijkt al gauw 'dat de leeszaal haar tweeledig doel, ontwikkeling en ontspanning te geven aan iedereen, inderdaad bereikt. Menschen die anders hun vrijen tijd op straat moeten doorbrengen, o.a. dienstboden vinden in de leeszaal steeds een plaatsje, waar ze een paar aangename uren kunnen doorbrengen.'

Leesgezelschappen en Het Nut

Vanwege de vele boekdrukkerijen had Delft vanouds een naam als 'bibliopolis'.¹ De eigenlijke leeszaalbeweging ontstond onder invloed van de Verlichting, in de tweede helft van de achttiende eeuw, voorafgaande aan de Amerikaanse Vrijheidsoorlog en de Franse Revolutie. Omdat het boek zo duur was, verzamelden ontwikkelde burgers zich in leesgezelschappen, ook omdat zij geen toegang hadden tot stoffige universiteitsbibliotheken. Het waren besloten gezelschappen met een eigen (vak)collectie ten behoeve van de leden. Ook in een verder verleden zijn daar voorbeelden van te vinden. Zo is bekend dat in Delft het Theatrum Anatomicum en het Sint Barbaraklooster een eigen boekcollectie hadden.

In het kader van het zich ontwikkelende denken over democratie was het de Maatschappij tot Nut van het Algemeen (1784) die expliciet de bedoeling had om boeken ter lering uit te lenen buiten de eigen kring. Deze zogenaamde nutsbibliotheken vond men tot in de kleinste plaatsen in ons land. Het bezit bestond vaak uit niet meer

Medewerkers (zittend) en bestuursleden (staand) van de Openbare Leeszaal en Bibliotheek bij het afscheid van de inwonende conciërge-binder Van Haren in 1934. Rechts zit mevrouw De Wijs (Foto: Gemeentearchief Delft).

dan een flinke boekenkast thuis bij een van de leden. Net als overal elders waren er in Delft nog wel zogenaamde volks- of winkelbibliotheken waar men tegen betaling een boek kon lenen van het genre dat te populair was voor de deftige bibliotheek.²

Eind negentiende eeuw had J.C. van Marken, directeur van de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek, in zijn huis een bibliotheek ten behoeve van zijn personeel. Hij schreef hierover in de *Fabrieksbode* van 25 maart 1893; 'Des Zondagsmorgens kon ieder ten mijnen huize – ik woonde toen in de Phoenixstraat – boeken ter lezing komen halen. Er kwam nagenoeg niemand, nu en dan een kind, dat een prentenboek kwam vragen, en daarmee hield de belangstelling op'. Later werd de collectie overgebracht naar het gebouw de Gemeenschap in het Agnetapark. De medewerker gaf er de lectuur 'die naar zijn oordeel het best voor elken lezer geschikt was.' In 1958 verviel het restant van deze kwijnende bibliotheek alsnog aan de openbare bibliotheek.

De bibliothecaressen

Leeszaalwerk was iets voor keurige meisjes en 'dames van goeden stand'. Pinnige juffrouwen met knotjes, niet gekleed naar de laatste mode maar stemmig, degelijk, met stevig, steunbiedend schoeisel, zittend of staand achter de hoge uitleenbalies, berispelend wijzend op het bordje STILTE. Ongehuwd, maar in duurzame trouwe echt verenigd met haar leeszaal. De salariëring was bedroevend laag. Zij werden geacht met hulp van de familie van 250 tot 400 gulden per jaar rond te kunnen komen.³

Voor de RKOLB werd mejuffrouw C.M.A. Post (1886) aangesteld als bibliothecaresse tegen een salaris van 600 gulden per jaar. De uit Delft afkomstige mejuffrouw Toos Post begon met ervaring op te doen in de bibliotheken te Bussum en Hilversum. Ze was uit het juiste hout gesneden: 'aan De RK Bibliotheek had Toos Post haar hart verpand. Ze vond dat de bevolking een zo goed mogelijke kans moest hebben om zich inzicht te verwerven en om de intelligentie te ontwikkelen zonder daarbij het geloof uit het oog te verliezen.' Na enige tijd trad zij toe tot het bestuur van de Bond van R.K. Leeszaalen en kreeg bekendheid vanwege enkele pedagogische werken waaronder *Wegwijzer. Boeken voor de rijpere jeugd*.

Toos Post beperkte haar capaciteiten echter niet tot het bibliotheekwezen alleen. Van 1919 tot 1939 zat zij in de gemeenteraad namens de R.K. Staatspartij, waar zij het vooral met verve opnam voor opvoeding en onderwijs. Toen in 1913 in Delft een afdeling werd opgericht van de Nederlandse Katholieke Vrouwenbond werd zij daarin actief om vervolgens ook diocesane en landelijke bestuursfuncties te vervullen. In 1934 ontving mevrouw Post de pauselijke onderscheiding *Pro Ecclesia et Pontifice* voor haar inzet voor de katholieke zaak. Willekeurige leeszaalbezoekers zullen deze vrouw, die het zo goed met hen voor had, vooral hebben ervaren als een strenge bibliotheekmevrouw. In 1948 nam ze afscheid van 'haar' RK leeszaal. Nog jaren bleef ze artikelen en later ook gedichten schrijven. Ze overleed in 1971.⁴

Mevrouw A.Th. de Wijs, die in Middelburg de oprichting van een openbare leeszaal had meegemaakt, werd per 1 oktober 1916 benoemd als bibliothecaresse van de OLB met een

salaris van 800 gulden per jaar. Het jaarverslag over 1916 vermeldde: 'De voorzitter deelt mede dat er een oproep voor een bibliothecaresse is gedaan, omdat dit een bedrag is dat wij zullen kunnen missen (.....) We zullen er misschien geen man voor kunnen krijgen, maar in ieder geval wel een vrouw.' Wat een geluk dat toen een vrouw financieel minder waard was dan een man want wat 'juffrouw de Wijs' deed in de lange jaren dat zij de leeszaal diende, zou nooit door een man zijn overtroffen. Zij leidde de leeszaal tot 31 december 1952. Opvolgster werd mevrouw C.L. van der Heide die de bibliotheek diende tot 1974. Pas toen kwam er een mannelijke directeur, de heer E. Kreytz.

Crisistijd en oorlogsjaren

Toen de economische crisis, begin jaren dertig, zich aandienende moesten de Delftse OLB's een flinke veer laten. In vacatures werd niet voorzien, op de collectievorming werd besnoeid. Volontaires traden op als reddende engel. Begin jaren dertig bracht de 'Tribunekwestie' landelijke beroering. *De Tribune*, het dagblad van de Communistische Partij Holland had rond Kerstmis 1930 een spotprent geplaatst waardoor het blad 'moreel schadelijk' werd geacht. De overheid dreigde op grond van artikel 2 van de Rijkssubsidievoorwaarden de subsidie in trekken, waarop *De Tribune* voor alle leeszalen verboden werd verklaard.⁵

In de oorlog maakte verduistering het nodig vroeger te sluiten en veel boeken en tijdschriften moesten op last van de Duitsers worden verwijderd. Of in Delft aan Joden de toegang formeel, dan wel informeel werd geweigerd, is niet na te gaan. Het bordje *verboden voor Joden* is in maart 1942 op last van de kerkelijke autoriteiten verwijderd uit de RKOLB. Het heeft er dus wel gehangen! NSB'ers werden niet in het bestuur van de RKOLB opgenomen. In de statuten van de OLB stond echter dat het gemeentebestuur twee leden kon afvaardigen in het bestuur en in de oorlog waren dat twee NSB'ers.

Correspondentschappen

Zowel bij de katholieke als de algemene leeszaal bleven de werkzaamheden niet beperkt tot Delft en de aangrenzende gemeenten Vrijenban en Hof van Delft. In oktober 1918 stichtte de OLB het eerste correspondentschap buiten de stad in Monster. Elke week werd per bode een kist met boeken naar Monster gestuurd. Bij de onderwijzer Tazelaar kon op zaterdag worden geruild: 'Bijna alle aangevraagde boeken zijn romans, af en toe slechts een geschiedenisboek'. Begin jaren twintig richtten zowel de katholieke als de algemene leeszaal correspondentschappen op in Poeldijk, Kethel, Wateringen, Naaldwijk, De Lier, Zoetermeer en Schipluiden.

De algemene bibliotheek durfde het aan in 1926 een filiaal met een duizendtal boeken en wat kinderboeken te openen in de Wippolder, onder het kantoor van de Vereniging Volkshuisvesting.

Bevoogding

Wat tot na de Tweede Wereldoorlog 'lezersbegeleiding' heette of 'de verantwoordelijkheid van de bibliothecaris', noemen we nu bevoogdend, betuttelend, of autoritair. De katholieke leeszalen hadden hun boekenwet, index en recensiedienst, die ervoor zorgden

dat menig geschrift de RKOLB helemaal niet inkwam. Wat wel werd aangeschaft was ook lang niet voor iedereen geschikt. Boeken voor alleen 'rijperen' werden soms gemerkt met een rood kruisje op de band. Meer gebruikelijk was een onderverdeling in A-, B- en C-boeken. A voor iedereen, B voor volwassenen, C alleen met goedkeuring. Voor C-boeken was een formulier nodig dat werd voorgelegd aan de censor. Ook de Delftse RKOLB had tot in de jaren zestig zijn 'gifkast' met een sleutel die alleen de directrice bezat.

De Delftse OLB had haar plaatselijke boekencommissie die nieuwe boeken besprak met betrekking tot aanschaf en categorie. De directrice was geneigd te zeggen, als er om een C- boek werd gevraagd: 'Dat is er nog niet'. De bibliothecarissen reikten boeken aan vanuit hun eigen cultuurbegrip. Bestuursleden en assistenten waren eveneens afkomstig uit een burgerlijke elite met overeenkomstige normen en waarden. De serieuze sfeer en de dominante aanwezigheid van soms bazige directrices hielpen niet mee de drempel naar de bibliotheek te overschrijden. Velen gingen daarom naar de volksbibliotheekjes die geen bordje STILTE hadden en pikante cowboy-, liefdes-, dokters- en avonturenromans leverden. Leeszaalwerk was 'zendingswerk' dan wel 'cultuurverkundiging'.

De wederopbouw na 1945

Toen de kruitdamp van de oorlog was opgetrokken en de ravage in de beide bibliotheken opgeruimd, bleek dat de collectie was stukgelezen en de leeszalen uitgewoond. Het verzuilde bestel keerde terug. Vrees voor vernieuwing, dreigend normverlies en geestelijke ontreddering in de gezinnen door de bevrijdingsroes riepen tegenbewegingen op. Beide besturen waren zeer bezorgd over de rol die zij moesten spelen als 'barrière tegen ongewenste modernismen'.

Na de oorlog daalde het aantal lezers nog meer dan daarvoor. Assistenten waren nauwelijks te krijgen, boeken waren te duur, subsidies stegen niet en geld voor filialen was er niet. Het ruimtegebrek van beide leeszalen was voor het gemeentebestuur in 1957 aanleiding tot een opmerkelijke actie. Het overwoog om aan beide leeszalen een gezamenlijk pand ter beschikking te stellen. Het betrof het te restaureren Oude Delft 173, naast het Prinsenhof. Het voor die tijd vooruitstrevende plan ging echter niet door, evenmin als de bouw van een nieuw gezamenlijk onderkomen op de plaats van de gesloopte Schoolstraatkerk. Na vele gesprekken over en weer besloot men tot restauratie van de beide bestaande gebouwen: Oude Delft 161 en Koornmarkt 48. Een fusie was op dat moment nog een stap te ver.

De fusie en de grote plannen

Het gemeentebestuur nam in 1962 het initiatief met de beide leeszaalbesturen een mogelijke fusie te bespreken. De RKOLB verklaarde de tijd nog niet rijp, maar wilde wel een gemeenschappelijk filiaal stichten in de nieuw wijk Krakeelpolder. Het duurde tot 1966 voor er schot kwam in de fusiebesprekingen, maar op 23 oktober 1968 tekenden beide besturen het contract voor een Stichting Samenwerkende Openbare Bibliotheken Delft

De maquette van het winnende ontwerp van J. Dingemans voor een nieuwe gezamenlijke leeszaal op de hoek van de Schoolstraat en de Phoenixstraat. Het plan ging echter niet door (Foto: Gemeentearchief Delft).

Het filiaal Voorhof vond onderdak in het in 1969 gebouwde multifunctionele wijkcentrum aan de Martinus Nijhoflaan. De bibliotheek bleef als laatste bewoner achter in dit houten noodgebouw tot het in 1991 afbrandde (Foto: archief DOK).

In de jaren tachtig was er een voortdurende strijd om de bibliotheekvoorziening in Delft op niveau te krijgen. Handtekeningacties vormden daarbij een van de strijdmiddelen. Uiteraard gaf de plaatselijke pers acte de presence.

(SSOBD). Het eerste bestuur bestond uit prof.dr. E. van Spiegel (voorzitter), A.B.M. Bensmann, drs. J.L.W. van Leur, mr. L.M. Holdert, F.M. van Leeuwen, C.P.J. Visser, mr. P.H. Gallé en A.H. de Jongh. Een volledig mannelijk gezelschap met alle kenmerken van de beginfase: notabel en met een poot in de gemeenteraad. Met vier heren uit het katholieke kamp en vier uit de openbare bibliotheek bleef de verzuiling zichtbaar. De centrale werd gevestigd op Oude Delft 161; Koornmarkt 48 werd jeugdbibliotheek. Vanaf 1961 gingen door het Rijk gesubsidieerde Provinciale Bibliotheekcentrales (PBC) het bibliotheekwerk in kleinere plattelandsgemeenten verzorgen op professionele basis. De correspondentschappen konden worden opgeheven.

Twee jaar na de fusie bood het bestuur de gemeente de *Nota betreffende het bibliotheekwezen in Delft* aan om een oplossing te bieden voor de financiële en organisatorische problemen. Hierop stelde het gemeentebestuur een werkgroep in met de opdracht te zoeken naar een nieuwe organisatie, een prognose te geven voor de ontwikkelingen voor de komende jaren en samenwerking te bezien met de stedelijke muziekschool, het creativiteitscentrum de Hazelhorst en de stedelijke balletschool. Het veelbelovend plan voorzag in een centrale vestiging in het te ontruimen postkantoor aan de Hippolytusbuurt (die niet doorging), uitbreiding van het filiaal Van Adrichemstraat, de vestiging van een dienstencentrum in de Wippolder, een voorziening in de wijk Voorhof/Buitenhof en een plan voor uitbreiding in Tanthof. Van dit alles werd alleen de uitbreiding in de Van Adrichemstraat gerealiseerd. Kortom, een dode mus en een nieuwe impasse. Het zou nog tot 1978 duren voordat in Delft-Oost het filiaal Wipmolen werd geopend.

De nieuwe bibliotheekwet, een zegen voor Delft

Een mijlpaal in de geschiedenis van de landelijke bibliotheekwereld was de Wet op het Openbare Bibliotheekwerk van 1 juli 1975. Daardoor werden ingevoerd: de contributievrijdom voor de jeugd tot achttien jaar, de contributieverlaging voor 65 plussers

tot één gulden en een rijksregeling voor personeel en huisvesting. Van 1975 tot en met 1981 werd de rijksbijdrage in de bibliotheekexploitatie landelijk stapsgewijze verhoogd van rond 40% naar 75%. De wet die alom enthousiast begroet werd, zou vanwege de financiële consequenties niet lang bestaan. Met de economische teruggang in de jaren tachtig en de daar op volgende 'no-nonsense politiek' werd de rijksbijdrage snel weer teruggeschroefd. Zij werd vanaf 1984 met bijna een vijfde verminderd en gestort in het gemeentefonds. Door de bibliotheek als basisvoorziening onder te brengen in de aanzienlijk minder royale Kaderwet Specifiek Welzijn werd ze helaas speelbal van de vele belangen van de gemeente.

Delft protesteert

Met name door het gratis jeugdlidmaatschap liep het aantal uitleningen in Delft op tot boven het miljoen in 1978. Het aantal leden ging tussen 1975 en 1978 met sprongen omhoog; in Delft als geheel met 30 %; in de Voorhofbibliotheek zelfs met 43 %. Het aantal personeelsplaatsen nam met twee slechts mondjesmaat toe tot 22,5. Door de toeloop van jongeren kwam de achterstand in collecties, de onvoldoende huisvesting en de te korte openingstijden overduidelijk naar voren. De Delftse bibliotheek bezat in 1980 maar 14 % van de outillage die de rijksnorm aangaf. Het provinciebestuur bestempelde het bibliotheekwerk in Delft als 'bedroevend'.

Het bestuur kwam in 1981 met een nieuwe nota in *Hoe bestuur je een bibliotheek?*, die door middel van hearings intensief werd doorgesproken met lezers, medewerkers en de overheid. Om te komen tot een mediatheek werd contact gezocht met de discotheek

Het in 1983 betrokken gebouw aan de Kruisstraat kondigt op spetterende wijze de vernieuwing aan (Foto: Gemeentearchief Delft).

(uitleen van muziekdragers), schoolbibliotheken en een speel-o-theek voor gehandicapten. Het ambitieuze plan kreeg zelfs belangstelling van landelijke instanties.

Maar alles liep stuk op de huisvesting. De bouw van een nieuwe centrale op het vroegere Hippolytuskerkerterrein werd geblokkeerd doordat architecten en de Commissie Oude Stad met elkaar overhoop lagen over de uitgangspunten. Het gemeentebestuur zette de verhoging van de stapsgewijze rijksbijdrage om in de stapsgewijze verlaging van de eigen bijdrage met als enigszins eigenaardig argument dat de verbetering van de huisvesting in de toekomst nog veel geld zou gaan kosten. Een kwart van de Delftenaren zette daarop zijn handtekening onder een protestbrief aan de gemeente. Hugo de Groot kwam uit zijn kist om er een boekje over open te doen.

Naar de Kruisstraat

Juni 1982 stelde de gemeente een aankoopkrediet beschikbaar voor het gebouw van drukkerij Brouwer aan de Kruisstraat. Na een uitgebreide verbouwing betrok men in november 1983 het nieuwe pand. Ook de afdeling bladmuziek, de schoolmediatheek, de discotheek, de speel-o-theek en een kunstuitleen namen hier hun intrek. De officiële opening werd verricht door minister Brinkman, die dezelfde avond in de Tweede Kamer zijn bezuinigingsplan moest verdedigen. De voorzitter van de ondernemingsraad overhandigde de minister een heel klein boekje en vroeg daarvoor een kwartje leesgeld. Tekenend was dat deze niet meer dan een losse knoop in zijn zak had.

Opnieuw bezuinigingen

In 1984 werd per boek een kwartje leesgeld ingevoerd, de beruchte strippenkaart. De gevolgen bleven niet uit: in de filialen Voorhof en Delft-Oost daalde het aantal uitleningen met 35% en het aantal leden met 27%. Veel leden wisselden onderling boeken uit (grijs lezen) en ouderen lazen via de gratis jeugdkaart van hun kinderen (zwart lezen). Een aantal leden week uit naar de bibliotheek van Rijswijk of Den Hoorn. Voor het personeel werd een vacaturestop ingesteld.

De gemeente onderstreepte in haar nota *Beleidsontwikkeling openbaar bibliotheekwerk 1985-1990* weliswaar dat het gemeentebestuur het bibliotheekwerk van wezenlijk belang achtte, maar stelde ook dat het in 1978 geopende filiaal Wipmolen dicht moest. Na heftige reacties van de bevolking besloot de gemeenteraad tot een onderzoek naar de bedrijfsvoering en exploitatie. Opnieuw bleek dat de Delftse bibliotheek op alle fronten onder de armoedegrens zat.

Het bestuur kwam vervolgens met eisen op het gebied van modern personeelsbeleid, collectievorming en automatisering. In april 1990 stelde de raad een krediet beschikbaar ter vervanging van de bouwval Voorhof -die in de nacht van Oud op Nieuw in brand vloog- en voor een kleinere vestiging in de wijk Tanthof. Het filiaal in de Wippolder moest men prijsgeven.

Automatisering

Eind jaren tachtig kwam ook voor de Delftse bibliotheek het moment dat men de

Het nieuwe gebouw van DOK aan het Vesteplein (Foto: René van der Krogt).

De leeszaal annex theater in het nieuwe DOK leent zich voor velerlei activiteiten zoals hier het voorlezen aan kinderen in de Engelse taal (Foto: archief DOK).

automatisering niet langer links kon laten liggen, ongeacht de schaarse financiële middelen. Landelijk had het Nederlands Bibliotheek en Lector Centrum (NBLC) de nota *Automatisering in de Openbare Bibliotheek* (1974) het voortouw genomen. Begin jaren tachtig kwamen er verschillende uitleensystemen op de markt die elkaar onderling beconcurrerden met als gevolg dat er aan het eind van het decennium in Nederland een tiental verschillende systemen in gebruik waren. Juist waar bibliotheken op veel terreinen steeds intensiever gingen samenwerken, pakte deze diversiteit ongunstig uit.

In 1989 koos de Delftse bibliotheek voor het automatiseringssysteem van de Provinciale Bibliotheek Centrale (PBC) Zuid-Holland. Leners merkten dat aan het scannen van de boeken voor en na de uitleening aan een speciale schuifbalie. Voor de medewerkers betekende het dat de boeken eerst automatiseringsklaar gemaakt moesten worden, wat neerkwam op het aanbrengen van een strip in de boekwerken. Titelbeschrijvingen die al in het PBC-bestand zaten, konden gekopieerd, maar voor de overige moest een gestandaardiseerde beschrijving worden ingevoerd.

Het bezit van andere bibliotheken werd door de automatisering in een oogopslag zichtbaar, wat het lenen van elders aanzienlijk vergemakkelijkte. De automatisering maakte alle kaartenbak-catalogi in één klap overbodig. Voortaan werden de leners uitgenodigd om met behulp van een terminal te zoeken naar materiaal. Een consequentie van dit alles was wel dat de afhankelijkheid van het PBC-systeem toenam. Lag het – ondanks de noodvoorzieningen – een enkele keer plat dan viel er in feite niet te werken en namen medewerkers hun toevlucht tot handmatige aantekeningen. Het systeem heeft gewerkt tot mei 2007 toen DOK overging op het 'Client Trix'systeem. DOK werkt nu nog samen met het PBC voor transportzaken, onder de naam Pro Biblio.

Met de komst van de personal computer (1981) raakten steeds meer mensen hierop thuis en verloren leners redelijk snel hun 'angst voor de computer'. Sommige leners hadden zelfs meer verstand van computergebruik dan de bibliotheekmedewerkers. Zo iets was nieuw in de bibliotheekwereld en zette de verhoudingen aardig op zijn kop. De bibliotheekgebruikers met verstand van informatietechnologie schroomden vervolgens niet om van daaruit hun wensen kenbaar te maken. Met de komst van het world wide web – vanaf 1995 – werd de druk van buitenaf om mee te gaan met de moderne technieken alleen maar groter. Net als vele andere organisaties manifesteerde het NBLC zich op het net en gaf ze bibliotheken de gelegenheid om een eigen website te plaatsen met desgewenst een link naar de eigen catalogus. Met gratis toegankelijke websites als www.boek.nl, www.bibliotheek.nl, www.krantenbank.nl en www.kennisnet.nl en uitgekende zoekmachines (Google) baanden bibliotheekgebruikers zich razendsnel een weg in informatieland.

De bibliotheek in de informatiemaatschappij

In het rapport *Open poort tot kennis* van de Tweede Kamercommissie Meijer in 2002 werd gepleit voor structurele aanpak van het bibliotheekwerk in aansluiting op de informatiemaatschappij en om meer rekening te houden met de wensen van de klant. Aansluiting op het internet was daarbij een must. Tevens werd geadviseerd samen te

werken met andere culturele instellingen. Het ministerie van OCW stelde hiervoor gelden beschikbaar. De uitvoering legde het bij de provinciale besturen. Het NBLC zorgde voor de kwaliteitsbewaking. Het Delftse bibliotheekbestuur stelde in 2002 een bedrijfsplan op. De Delftse lezers toonden zich opnieuw strijdvaardig voor het behoud van de twee filialen en met hun pleidooi tot het optrekken van de gemeentelijke subsidie op het niveau van dat van vergelijkbare gemeenten.

DOK

Overeenkomstig de behoefte aan samenwerking besloten Discotheek, Openbare Bibliotheek en het Kunstcentrum in 2005 te fuseren onder de naam DOK. Onder een nieuwe directeur met een Raad van Advies werd het mogelijk om in 2007 een modern spraakmakend gebouw te betrekken aan het Vesteplein, waarbij DOK zich profileert als 'de modernste bibliotheek van de wereld' met aandacht voor alle media van deze tijd. Het lijkt erop of de bibliotheek met DOK haar voor Delft zo kenmerkende achterstand in een reuzensprong heeft ingehaald. Niet alleen door de nieuwste automatiseringsmogelijkheden maar ook vanwege het gebouw. In die zin is er geen groter verschil met het allereerste begin te vinden.

Literatuur

Berendsen, Anne, *Verborgenheden uit het oude Delft; een stille en rijke stad*. Zeist 1962.

Delftse vrouwen van vroeger door Delftse vrouwen van nu. Delft 1996.

Leur, J.L.W. van, *Openbare Bibliotheken in Delft; van belemen tot studeren, van bevoogding tot bevrijding*. Delft, 1992.

Schneiders, Paul, *Lezen voor iedereen; geschiedenis van de Openbare Bibliotheek in Nederland*. Den Haag, 1990.

Archief

DOK, archief rooms-katholieke Openbare Bibliotheek 1916-1968.

DOK, archief Vereeniging Openbare leeszaal Delft 1917-1968.

GAD, archief Stichting Samenwerkende Openbare Bibliotheken Delft 1966-1990
(archieffnummer 301).

Project- & Woninginrichting

VAN WITTELOOSTUIJN

Koornmarkt 89 - 2611 ED Delft - Tel. 015-2124273

Openingstijden showroom:
woensdag t/m vrijdag van 11.00-17.30 uur,
zaterdag van 10.00-17.00 uur, daarbuiten op afspraak.

www.vanwitteloostuijn.nl

voor exclusieve mode

- APRIORI
- BASSLER
- GERRY WEBER
- GIL-BRET
- HAUBER
- LECOMTE
- LUCIA
- MICHÈLE

Oude Langendijk 9 • 2611 GK Delft • Telefoon 015-2125625

De Blauwe Snoek

Bij de verbouwing van het huis Verwersdijk 32, vond men eind 1983 een grote steen (56x74 cm.). Hij diende daar als putdeksel, misschien zelfs wel tot de zeventiende eeuw.

De afbeelding toont een snoek, waarboven duidelijke sporen van een kroon. Het blijkt dat er een huis De Blauwe Snoek stond, aan de Verwersdijk, enkele huizen ten zuiden van de "Anatomie".

De "Anatomie" was gevestigd in de kapel van het Maria Magdalenaklooster, die op het huidige Doelenplein stond. Dit klopt met de vindplaats van de steen. De steen is thans in particulier bezit.

Een ander verhaal gaat rond, dat in de middeleeuwen een Herberg bij de blauwe snoek gelegen was. Aangezien men in die tijd in grote mengen bier nuttigde, vanwege de slechte drinkwaterkwaliteit, werd er wel beweerd, dat men "blauw" bij de "snoek" vandaan kwam.

De huidige naam leeft voort in het gelijknamige Visrestaurant' "Den Blaauwen Snoeck" aan de Verwersdijk nummer 14. Hier kunt u het hele jaar terecht voor dagverse vis, tevens kunt u in het restaurant met groepen terecht, zowel voor de lunch alswel voor het diner!

Denkt u eraan, vis is gezond en lekker!

Verwersdijk 14, 2611 NH Delft, tel. 015 - 213 88 50
Geopend van 17.00 - 22.30 uur, dinsdags gesloten
Lunches voor groepen op afspraak

De totstandkoming van het kantongerechtsgebouw in Delft

Hans van Rigten

Inleiding

Nederland kent kantongerechten sinds de inwerkingtreding op 1 oktober 1838 van de Wet op de Zamenstelling der Regterlijke Magt en het Beleid der Justitie van 18 april 1827, S.20. De kantonrechter, laagste rechterlijke instantie, vindt zijn oorsprong in de Franse Juge de Paix, de vrederechter. Verschil met de vrederechter was dat de aan het proces voorafgaande pogingen tot verzoening, waaraan de vrederechter zijn naam ontleende, niet aan de kantonrechter werden opgedragen. De basis van onze huidige rechterlijke organisatie is gelegd door koning Lodewijk Napoleon, broer van de Franse keizer Napoleon I, koning van Holland van 1806-1810. Onder Lodewijk Napoleon is een drietal belangrijke wetboeken tot stand gekomen, namelijk het 'Wetboek Napoleon, ingerigt voor het Koninkrijk Holland', ingevoerd op 1 mei 1809, het 'Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland', ingevoerd op 1 februari 1809 en het 'Wetboek op de Regterlijke Instellingen en Regtspleging in het Koninkrijk Holland van 1809', vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 14 juli 1809, no. 42. Nog onder Lodewijk Napoleon werd ook begonnen aan een wet die de organisatie van de rechterlijke macht regelde. Na diverse rapporten en commissies, na het vertrek van de Fransen voortgezet onder koning Willem I, hechtte deze laatste zijn goedkeuring aan een wetsontwerp dat bij Koninklijke Boodschap van 25 april 1820 aan de Kamer werd aangeboden en uiteindelijk leidde tot de Wet RO van 18 april 1827. Voor de 'kantonrechter' werd in een eerder ontwerp nog gesproken van 'nederrechter'. Minister van Justitie Corn. van Maanen stelde de koning in een brief van 4 september 1817 echter voor de benaming 'Rigters' (Juges de Canton) te hanteren. Uit dit door de koning overgenomen voorstel volgde uiteindelijk de benaming 'kantonrechter'.

De kantonrechter, een alleensprekende rechter, is globaal bevoegd tot berechting van burgerlijke zaken tot een beperkt geldbedrag (thans € 5.000,-, in de nabije toekomst waarschijnlijk € 10.000,-) en, ongeacht de hoogte van de vordering, in geschillen betreffende arbeidsovereenkomsten, huur, huurkoop en pacht. Daarnaast is de kantonrechter bevoegd tot berechting van lichte strafzaken, bijvoorbeeld verkeersovertredingen. Procederen bij de kantonrechter is mogelijk zonder tussenkomst van een advocaat. In 1838 werd begonnen met honderdveertig kantongerechten, uiteindelijk eindigend met tweeënzestig kantongerechten in 2002. Uit dit grote aantal blijkt dat het de bedoeling was de kantonrechtspraak dicht bij de burgers te brengen. De vaststelling van de rechtsgebieden en de zetels van rechtbanken, kantongerechten en gerechtshoven werd eveneens bij wet geregeld. Voor de vestiging van een kantongerecht was onder andere

bepalend de afstand die de burger zou moeten afleggen en de daarmee gemoeide tijd tot het dichtst bij gelegen kantongerecht. De kantonrechter is sinds 1 januari 2002 bestuurlijk ondergebracht bij de rechtbank. Het kantongerecht Delft is ondergebracht bij de rechtbank Den Haag. Dit betekent dat het kantongerecht als zelfstandige rechterlijke instantie is opgehouden te bestaan, maar dat de kantonrechtspraak is gehandhaafd. Ook de benaming 'kantonrechter' is gebleven. Hoewel de kantongerechten dus sinds 2002 als sector kanton deel uitmaken van de rechtbanken, is niet alleen de kantonrechtspraak blijven bestaan, maar vindt deze merendeels nog plaats in de oorspronkelijke kantongerechtsgebouwen, formeel als nevenzittingsplaats van de betreffende rechtbank.

Kantongerecht te Delft

Delft lag volgens de wettelijke norm precies ver genoeg van het kantongerecht Den Haag om in aanmerking te komen voor de instelling van een 'eigen' kantongerecht en zo werd in 1838 A. van Schuylenburch de eerste kantonrechter te Delft. Hij werd reeds in 1840 opgevolgd door mr. S. Roosendael, waarna in 1848 mr. C.E. Overgaauw Pennis aantrad, die kantonrechter bleef tot 1882.

Het gerechtsgebouw op een oude ansichtkaart (Collectie Gemeentearchief Delft).

Het kantongerecht te Delft was aanvankelijk gevestigd in enkele zalen van het oude stadhuis aan de Markt. Dit van oorsprong middeleeuwse stadhuis was in 1536 en 1618 door brand geteisterd. Na de herbouw in 1620 naar ontwerp van Hendrick de Keyser reesterde van het oorspronkelijke stadhuis alleen nog de vierkante toren met zware bakstenen romp uit omstreeks 1300 met de natuurstenen bovenbouw uit eind vijftiende eeuw. De toren werd aan drie zijden omgeven door fraaie zeventiende-eeuwse nieuwbouw die aan de buitenzijde geheel uit natuursteen was opgetrokken. Ook eind negentiende eeuw had dit imposante gebouw, overvloedig voorzien van pilasters en met een fraaie ingangspartij aan de marktzijde, een aanzienlijke uitstraling als bestuurscentrum, zodat het kantongerecht niet ontevreden kan zijn geweest met deze eerste behuizing in Delft.

In het stadhuis beschikte het kantongerecht over 'eene expresselijk daartoe ingerigte groote audiëntiezaal, met eene aangrenzende ruime wachtkamer die tevens tot dagelijksch gebruik voor den griffier dient' (Brief Burgemeester en Wethouders gemeente Delft d.d. 29 juni 1886 aan de Minister van Justitie). Deze ruimten werden om niet beschikbaar gesteld door de gemeente Delft. Kennelijk kreeg de gemeente na verloop van tijd genoeg van deze, al dan niet gedwongen, inkwartiering van het kantongerecht in het gemeentehuis zonder dat dit haar enig voordeel opleverde. Waarschijnlijk zag zij een mogelijkheid om extra inkomsten in de gemeentekas te laten vloeien, want vanaf medio 1866 ondernam de gemeente actie om het kantongerecht uit het gemeentehuis te krijgen, dan wel om in ieder geval voor voortgezet gebruik een vergoeding van het Ministerie van Justitie te ontvangen. Daarbij had de gemeente evident een sterke onderhandelingspositie. Immers, zij ontving niets, zodat betaling van enige vergoeding, hoe hoog ook, al winst zou betekenen, terwijl Justitie niet op korte termijn over andere huisvesting voor het kantongerecht kon beschikken en daardoor enigszins onder druk kwam te staan.

Er ving een briefwisseling aan tussen Burgemeester en Wethouders van de gemeente Delft en de Minister van Justitie, die uiteindelijk tot resultaat had dat ruim veertig jaar na de eerste brief, eind 1907, het kantongerecht eindelijk over een adequaat eigen gebouw kon beschikken. Achteraf is niet met zekerheid vast te stellen of dit zonder de door de gemeente Delft uitgeoefende druk ook het geval zou zijn geweest. Zeker is wel dat dankzij de door B en W uitgeoefende druk op enig moment op de begroting van Justitie gelden werden gereserveerd voor de oprichting van een nieuw kantongerechtsgebouw, dat er met de nodige vertraging – waarover hierna – uiteindelijk is gekomen.

Op 29 juni 1866 schreef B en W een brief aan de Minister van Justitie waarin een vergoeding voor het gebruik werd verzocht. In deze brief prees de gemeente eerst de in gebruik zijnde ruimten aan als 'een geheel wat in weinig plaatsen zoo gevonden wordt'. Vervolgens stelde B en W dat zij tengevolge van toenemende drukte behoefte had aan de betreffende lokalen. Bij de gemeente was daardoor 'de wensch opgekomen het Ministerie van Justitie uit te noodigen door aanbouw of aankoop naar een ander

locaal om te zien.’ Aangezien echter de gemeente begreep ‘dat dit groote kosten zou veroorzaken, wil men iets verkrijgen dat zoo doelmatig is als het thans bestaande’ stelde zij voor dan maar voorlopig in het stadhuis te blijven maar hiervoor een jaarlijkse huurprijs van f 500,- te gaan betalen. Uit deze brief blijkt vervolgens dat de gemeente ook toen financiële zorgen had: ‘Sedert de afschaffing der gemeente-accijnzen heeft Delft zijn voornaamste inkomsten verlooren en moeten wij trachten op allerlei wijze in het tekort te voorzien, daar men in eene binnenstad waar zoo weinig vermogende ingezetenen wonen, er wel niet aan mag denken hooge directe belastingen te gaan heffen’. De Minister van Justitie verzocht eerst om inlichtingen aan kantonrechter Overgaauw Pennis. Uit diens brief van 3 augustus 1866 blijkt dat de kantonrechter over de door de gemeente beschikbaar gestelde ruimte wat minder enthousiast was dan de gemeente Delft. Hij was bijvoorbeeld van mening dat er geen behoorlijke griffie aanwezig was, aangezien de wachtkamer ‘welke mede door den Heer Griffier voor zijn bureau wordt gebezigd’ ook meermalen door de gemeente werd gebruikt zodat de griffier dan genoodzaakt was deze kamer tijdelijk te ontruimen. De kantonrechter achtte het niet-temin van belang dat het gebruik van de lokalen in het stadhuis door het kantongerecht werd voortgezet en adviseerde met het gemeentebestuur een overeenkomst te sluiten waarbij tegen een ‘billijke tegemoetkoming’ voor het kantongerecht niet alleen de tot dan in gebruik zijnde audiëntiezaal en wachtkamer in gebruik werden gegeven, maar tevens een behoorlijke griffie, waartoe de kantonrechter een vertrek nader aanduidde. De kantonrechter schreef: ‘Dat ik het in het belang van het kanton-geregt, de enige regterlijke inrigting te Delft gevestigd, zeer wenschelijk zoude achten/vooral met het oog op de uitmuntende audiëntiezaal, de nabijheid van het bureau van politie en het Huis van Bewaring, mede in het Raadhuis aanwezig ende ligging van het gebouw, in het midden van de Gemeente/dat het gebruik van de bedoelde lokalen voor het vervolg ook voor het geregt mogt worden verzekerd, terwijl het mij, in aanmerking genomen de tegenwoordige huurprijzen der huizen alhier, bezwaarlijk zoo niet onmogelijk voorkomt om voor de gevraagde som elders op eene behoorlijke wijze te voorzien in de noodige localiteit met schoonhouden, bediening en verwarming’. Inderdaad werd op 17 oktober 1866 tussen het Rijk (de Minister van Justitie) en de gemeente Delft met ingang van 1 november 1866 een huurovereenkomst gesloten voor de duur van twee jaar met een stilzwijgende verlengingsoptie van telkens een jaar voor de door de gemeente Delft verzochte huurprijs van f. 500,- waarbij de betreffende lokalen met een kleine uitbreiding voor het kantongerecht beschikbaar bleven.

Oude Delft 81, een tussenoplossing

Vervolgens bleef het geruime tijd stil, althans in de archieven. De huurovereenkomst werd kennelijk na ommekomst, al dan niet stilzwijgend, verlengd totdat in 1883 door de gemeente Delft de huur werd opgezegd. De Minister van Justitie, M.W. baron du Tour van Bellinchave, verzocht hierop in mei 1884 B en W de huur van de lokalen in het stadhuis voort te mogen zetten of te verlengen tot eind november 1885, tenzij intussen een ander geschikt gebouw zou worden gevonden. B en W stelden voor verlenging van de huur de voorwaarde dat de Minister op de begroting voor 1885 gelden zou uittrekken

Het gerechtsgebouw in 2008 (Foto: René van der Krogt).

voor het bouwen van een eigen kantongerecht. Bij brief van 28 mei 1884 deelde de Minister van Justitie mee hiermee akkoord te gaan, onder de volgende voorwaarde: 'In verband met uw schrijven van 24 mei II. no. 462, heb ik de eer u te melden, dat ik bereid ben bij het opmaken der begrooting van uitgaven van mijn Departement voor 1885, in raming te brengen de kosten van stichting van een gebouw voor het Kanton-gerecht te Delft, indien de Gemeente daarentegen bereid is het daarvoor benodigde terrein kosteloos en onvoorwaardelijk beschikbaar te stellen'. De gemeenteraad ging zonder hoofdelijke stemming akkoord maar had moeite met het kosteloos en onvoorwaardelijk beschikbaar stellen van het voor een nieuw kantongerecht benodigde terrein. Zij voerde hierover een discussie waarbij zelfs de vrees werd geuit dat als Delft de grond niet kosteloos beschikbaar zou stellen de Minister van Justitie 'Naaldwijk weder (zou) aanwijzen als hoofdplaats van het Kanton en Delft daarbij (zou) indelen'. De gemeenteraad toonde zich uiteindelijk bereid een terrein voor f 1000,- af te staan onder de conditie dat op de justitiebegroting voor 1885 gelden zouden worden uitgetrokken voor de stichting van een kantongerechtsgebouw te Delft. De Minister van Justitie ging hiermee akkoord en op 9 oktober 1884 werd een huurovereenkomst gesloten voor de tijd van één jaar, van 1 november 1884 tot en met 31 oktober 1885. Conform de gemaakte afspraak werden de benodigde gelden voor de bouw van een nieuw kantongerecht inderdaad op de begroting van Justitie gebracht, namelijk op het IVe Hoofdstuk der Staatsbegroting voor 1885. Deze begrotingspost werd echter door de Tweede Kamer verworpen. Hierdoor ontstond onverwacht een nieuwe situatie. De gemeente Delft hield nu vast aan het vertrek van het kantongerecht uit het stadhuis, maar bood vervangende huisvesting aan: Oude Delft 81 (oude nummering), een ruim woonhuis. Justitie stemde in en zo werd

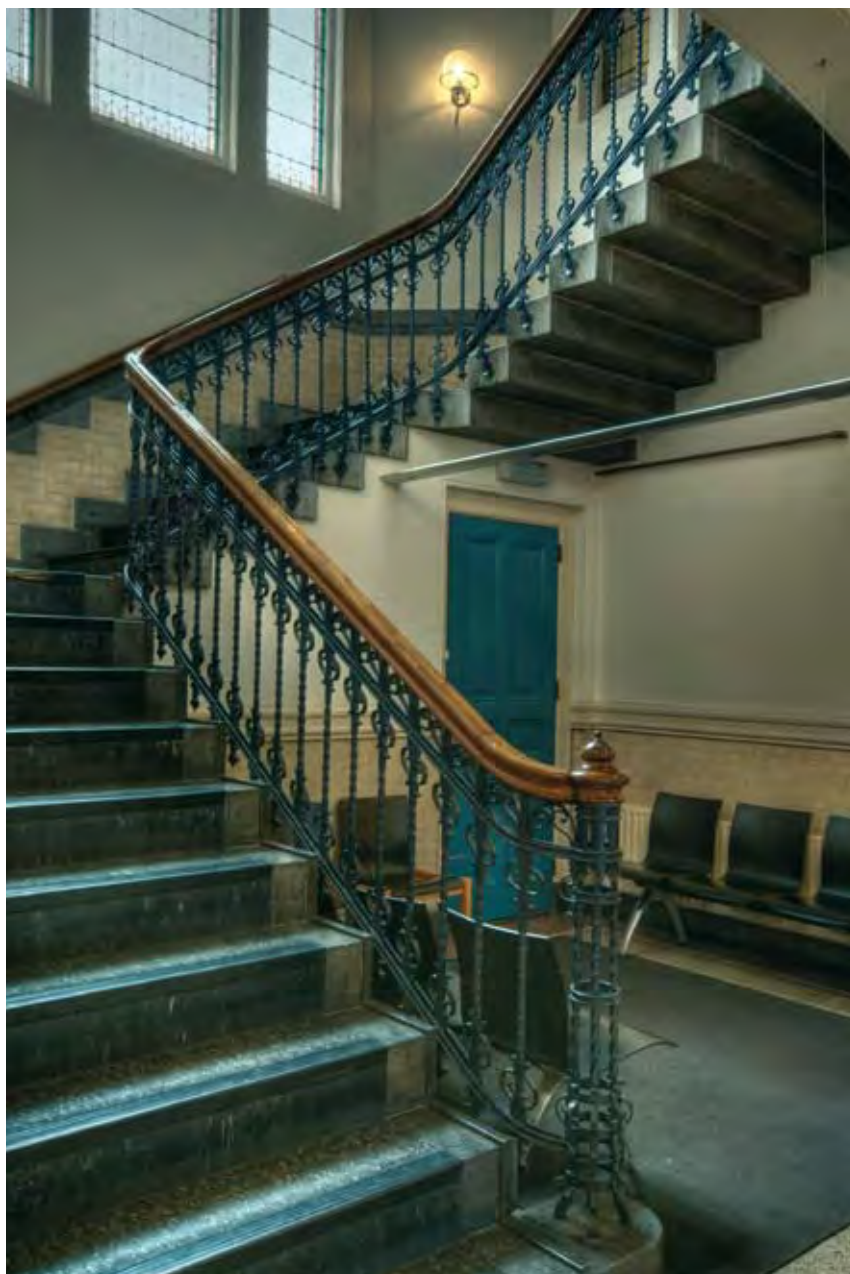
op 25 maart 1885 voor dit pand een huurovereenkomst met de gemeente Delft gesloten, ingaande 1 mei 1885 voor de duur van twee jaar tegen een huurprijs van f 400,- per jaar. Conform artikel 3 van de huurovereenkomst mocht het rijk het gehuurde ‘alleen voor het kantongerecht’ gebruiken.

Na een gebruik van 47 jaar verliet dientengevolge op 1 mei 1885 de kantonrechter met zijn griffier het stadhuis en nam zijn intrek aan de Oude Delft 81. Hoelang het kantongerecht aan de Oude Delft zou blijven gevestigd, was toen voor niemand te voorzien. De huurovereenkomst werd in 1887 verlengd tot wederopzegging. Termijnen werden niet meer genoemd. De bouw van een nieuw kantongerechtsgebouw werd toen kenmerkend wegens tekortschietende financiële middelen van het Rijk voor onbepaalde tijd uitgesteld. De huisvestingskosten van het kantongerecht waren gedurende deze jaren overigens relatief gering, immers f 100,- lager dan de huur van de ruimten in het stadhuis.

1905: toch plannen voor nieuwbouw

In 1905 vond tussen de departementen van Justitie en Financiën overleg plaats over de gecombineerde stichting van een kantongerecht en kantoren voor de Ontvanger en de Inspecteur der Registratie. Op deze wijze zouden de bouwkosten over twee departementen kunnen worden gespreid. Hiervoor had men het oog laten vallen op een terrein behorende tot het Arsenaal, het oude munitiemagazijn van Holland (het Armamentarium, waar thans het Legermuseum is gehuisvest), gelegen op de hoek van de Breestraat en de Korte Geer, toen nog ‘Geer’ genoemd, ressorterend onder het departement van Oorlog. Op die plaats stond op dat moment een gebouw met daarachter een tuin, dat in gebruik was bij de Genie. Dit pand, dat bouwkundig in matige staat verkeerde, werd bewoond door de toenmalige Opzichter Eerste Klasse der Fortificatiën en een portier. Tegen dit pand stond een militair kantoor. Door de Minister van Justitie werd aan zijn ambtgenoot van Financiën bij brief van 24 mei 1905, waarbij een bouwplan werd meegezonden, voorgesteld om in het nieuwe kantongerechtsgebouw ook de kantoren van de Ontvanger en Registratie te vestigen.

Het bouwplan was opgesteld door de Hoofdingenieur voor de Gevangenen en Rechtsgebouwen, ir. W.C. Metzelaar. Metzelaar, waarover hieronder meer, was een zeer ervaren architect, die voor Justitie reeds talrijke gebouwen had ontworpen. Metzelaar moest bij zijn ontwerp rekening houden met de verschillende betrokken partijen, waarbij zijn langdurige ervaring goed van pas kwam. Hij wist de belangen van partijen te verenigen in een ontwerp dat zowel rekening hield met de eisen en wensen van partijen als de mogelijkheden van de plek. Aanvankelijk was uitgegaan van plaatsing van het gebouw in de Breestraat. Metzelaar was echter van mening dat het forse gebouw te groot zou zijn voor de – in tegenstelling tot wat de naam doet vermoeden – smalle Breestraat. Hij stelde daarom voor het bestaande gebouw van de Genie af te breken en het nieuw op te trekken gebouw op de hoek Breestraat/Korte Geer te plaatsen. Daarbij week hij af van de bestaande rooilijn op de hoek door deze af te schuinen en het centrale deel van het gebouw langs de nieuwe rooilijn op te trekken. Hierdoor werd ‘steegvorming’ in de

De centrale trap (Foto: René van der Krogt).

Breestraat voorkomen en ruimte voor het gebouw gecreëerd, versterkt door de ruimte die de brug in het verlengde van de Breestraat reeds gaf.

Metzelaar bepleitte deze originele oplossing in een brief van 1 augustus 1905 waarin de afschuining werd gemotiveerd met: 'om in verband met de daar aanwezige brug over de gracht en aan den overkant gelegen gemeentegebouwen een zoo fraai mogelijk architectonische plaatsing te verkrijgen, waardoor het te stichten gebouw zoo gunstig mogelijk uitkomen zal'. Hiervoor reeds, bij brief van 6 juli 1905, zette de Minister van Financiën een vraagteken bij de voorgestelde afplating van de hoek Breestraat/de Geer en bij de noodzaak van afbraak van het gebouw van de Genie. De minister baseerde zich hierbij op hetgeen de Inspecteur der Registratie en Domeinen te Delft hem over de plannen had gemeld. Deze inspecteur stelde voor het kantongerecht te bouwen 'op het ruime open terrein naast het bestaande gebouw aan de Breedstraat'. (De inspecteur schreef Breedstraat. Op 6 maart 1896 waren echter de Lange en Korte Breedsteeg – op verzoek van de bewoners – Breestraat gaan heten). In deze brief bracht de Minister van Financiën tevens onder de aandacht dat het voorstel van de Inspecteur minder kostbaar zou zijn. De meerkosten van de opzet van Metzelaar bedroegen volgens hem f 14.000,-. Bij brief van 24 augustus 1905 ging de Minister van Financiën toch akkoord met het plan. Wel maakte hij nogmaals bezwaar tegen de 'afschuining' van de hoek Breestraat/Geer en daarmee met het door Metzelaar gehanteerde schoonheidsargument. Voor dit argument bleek de minister niet gevoelig en hoewel hij akkoord ging met het plan, hechtte hij er kennelijk aan vastgelegd te zien dat hij het niet eens was met hogere stichtingskosten van het gebouw voor zover voortvloeiend uit schoonheidsoverwegingen.

Het Departement van Oorlog stelde als voorwaarde voor overdracht van het gedeelte van het Arsenaal dat er, naast het te bouwen kantongerechtsgebouw op kosten van de Departementen van Justitie en Financiën, een nieuwe woning voor de Opzichter van de Genie zou worden gebouwd, samen met een gebouw voor de bureaus van het Departement van Oorlog. Deze voorwaarde kreeg uiteindelijk vorm in de panden Breestraat 5 en 5a. De aanvankelijk gestelde eis van goedkeuring van het bestek en toezicht bij de uitvoering vanwege het Departement van Oorlog liet de Minister van Oorlog bij brief van 4 april 1906 vallen. Op 25 juni 1906 werd het terrein door de Minister van Oorlog overgedragen aan de Minister van Justitie, vertegenwoordigd door Metzelaar.

Inmiddels en vooruitlopend op overeenstemming tot in details tussen de betrokken departementen had Metzelaar bij brief van 9 december 1905, gericht aan het college van B en W, toestemming en goedkeuring van de plannen verzocht: 'dat het Departement van Justitie voornemens is op het perceel Rijksground kad. Gemeente Delft sectie E nummer 1168, gelegen op den hoek van de Geer en Korte Breedsteeg, het bestaande hoekgebouw af te breken, en in plaats daarvan aldaar te bouwen een gebouw bestemd voor Kantongerecht en kantoren voor Ontvanger en Inspecteur der registratie, benevens conciërgewoning, en twee woningen daaraan grenzend voor de dienst v/h Arsenaal [...]'. Bij brief van gelijke datum werd de burgemeester van Delft op de hoogte gesteld van het aan het college van B en W gezonden verzoek. Tegen het bouwplan bestond van

Bouwtekening (eerste verdieping) van de restauratie in de jaren 1980 (Foto: René van der Krogt).

de zijde van de gemeente Delft 'geen bedenking', zodat niets de aanvang van de bouw meer in de weg stond.

Bestek en bouw

Voor het te bouwen kantongerechtsgebouw, de dienstwoning en de bureau ruimte voor het Ministerie van Oorlog aan de Breestraat werd een gedetailleerd bestek opgesteld. Hiernavolgend beperk ik mij tot het kantongerechtsgebouw.

Voor het kantongerechts gedeelte werd voorzien in een griffieruimte op de begane grond en een zittingszaal, kantonrechtterskamer en wachtruimte op de eerste verdieping. Ook werden nauwkeurig de te gebruiken materialen omschreven, zoals de rode verblendsteen aan de in het zicht komende delen van de buitenmuren en de eenvoudiger steen voor de andere muren en schoorstenen aan de achterzijde. De kappen en wanden van de kapellen moesten worden gedekt met leisteen, diverse platte dakdelen met 'cement-mastix', de gang en het trappenhuis met terrazzo vloeren, de toiletten van het kantongerecht en de keuken van de conciërgewoning met witte geglazuurde Maastrichtse tegels, de vijf schoorsteenmantels met zwart marmer, en de bovenlichten van de zittingszaal en de ramen van het trappenhuis met glas in lood. In het gebouw zouden spreekbuizen worden aangebracht ten behoeve van de interne communicatie. Bijzonder was tenslotte dat

in het bestek voorwaarden werden opgenomen over de betaling van de bouwvakkers, zoals timmerlieden, sjouwers en steenhouwers. Het minimumloon voor een timmerman beneden de zestien jaar bedroeg f 0,06 per uur, f 0,08 tot zijn achttiende, tot zijn twintigste f 0,12, tussen de twintig en drieëntwintig jaar f 0,17 en vanaf drieëntwintig jaar f 0,20 per uur. Sjouwers verdienden het minst, de steenhouwers ontvingen het hoogste loon. Ook mocht het aantal arbeiders beneden de drieëntwintig jaar niet meer dan vijftwintig procent zijn en moest boven de elf uur per werkdag voor overwerk worden betaald.

Na goedkeuring van bestek en procesverbaal van aanbesteding op 20 juni 1906, en overdracht van de grond op 25 juni 1906 werd de opdracht op 1 augustus 1906 gegund aan aannemersbedrijf D. Amesz uit Gouda. De bouwkosten bedroegen f 52.868,-. Ten laste van het Departement van Financiën kwam f 22.400,-. De onderhoudskosten werden gedragen door de Departementen van Financiën en Justitie in de verhouding 3/7 en 4/7. In de loop van 1906 werd met de bouw begonnen. Het gebouw werd behoudens ondergeschikte wijzigingen geheel volgens het bestek gebouwd.

*De kapconstructie (centrale deel)
(Foto: René van der Krogt).*

Vertrek van de Oude Delft

Bij brief van 26 juli 1907 werd door het Departement van Justitie de huur van het pand aan de Oude Delft 81 opgezegd, dat wil zeggen dat de huurovereenkomst die per ultimo april 1908 zou aflopen niet zou worden verlengd. Eerder, begin december 1906, was het Departement van Justitie gebleken dat de bouw van het nieuwe kantongerecht zodanig vorderde dat het waarschijnlijk reeds op 1 februari 1908 in gebruik zou kunnen worden genomen. Gezien het feit dat de huurovereenkomst voor de Oude Delft pas per eind april 1908 zou eindigen, stelde de Minister van Justitie in een brief van 20 december 1906, gericht aan het college van B en W, voor om de huur zoveel vroeger te doen eindigen als het kantongerecht gereed zou zijn, uiteraard 'onder evenredige verrekening van de huurprijs'. B en W hadden kennelijk op dat moment nog geen nieuwe huurder voor het pand Oude Delft 81, want bij schrijven van 22 december 1906 antwoordde het college dat 'vervroeging van de expiratie van de huur niet wordt verlangd'. Gezien de financiële nood waarover door B en W reeds in 1866 werd geklaagd, was het voor de gemeente niet aantrekkelijk de huur te beëindigen voordat een nieuwe huurder was gevonden. Dit laatste bleek eind 1907 het geval. B en W schreven op 5 december 1907 aan de Minister van Justitie dat de (toenmalige) Technische Hogeschool het pand aan de Oude Delft 81 zo spoedig mogelijk wenste te huren. Zou het kantongerecht niet per 1 januari 1908 het pand aan de Oude Delft 81 kunnen verlaten? Over een 'evenredige vermindering van de huurpenningen' reppen B en W wijselijk niet. De Minister van Justitie was de weigering van de gemeente van 22 december 1906 echter kennelijk nog niet vergeten en schreef onmiddellijk, bij brief van 6 december 1907, terug dat geen bezwaar bestond tegen beëindiging van de huur per 1 januari 1908, maar wel 'onder evenredige vermindering der huurpenningen'. Dit werd nu toch door de gemeente Delft aanvaard en per 1 januari 1908 betrok de Technische Hogeschool het pand aan de Oude Delft 81. Het pand werd toen verhuurd aan het Departement van Binnenlandse Zaken, waaronder onderwijs toen nog ressorteerde, voor de duur van vijf jaar. Uit het Verslag van den toestand der Gemeente Delft over het jaar 1908 blijkt waarom B en W in december 1907 plotseling zo'n haast hadden met verhuur aan de Technische Hogeschool. De gemeente had bij het Departement van Binnenlandse Zaken een huuropbrengst van f 650,- kunnen bedingen, een verhoging van f 250,- per jaar. Het aangaan van de nieuwe huurovereenkomst was dus een uiterst voordelige zaak en een evenredige vermindering van de huurpenningen kon er dan ook gemakkelijk af.

Het gebouw gereed

Het kantongerechtsgebouw met conciërgewoning en kantoren voor de Ontvanger en Inspecteur der Registratie en Successie was in de loop van november 1907 voltooid, zodat bij brief van 26 november 1907 de Opzichter der Justitiegebouwen, J. van Wingerden, een kennisgeving van voltooiing aan B en W van de gemeente Delft zond met het verzoek een verklaring op grond van artikel 49 van de Bouw- en Woningverordening af te geven. Dit werd bij brief van 29 november 1907 door B en W bevestigd. Op 30 december 1907, 's middags om 14.30 uur, werd het kantongerechtsgebouw overgedragen aan de kantonrechter mr. C. Stemberg (kantonrechter te Delft van 1888-1911). De gevelsteen

in het hoofdgebouw met het jaartal 1907 herinnert hieraan. Ook de ambtenaren van de Ontvanger en Inspecteur der Registratie en Successie trokken in het gebouw. Kennelijk vond de overdracht zonder veel vertoon plaats, want in de plaatselijke pers (*Delftische Courant*) werd aan de oplevering geen enkele aandacht besteed. Gezien de omvang van het gebouw in de binnenstad, in aanmerking genomen dat op dat moment de bebouwing van de gemeente Delft hoofdzakelijk bestond uit het gebied binnen de oude vestinggrachten gelegen, en gezien het geringe bevolkingsaantal (Delft telde ultimo 1907 33.902 inwoners) is dit merkwaardig te noemen.

Het kantongerechtsgebouw

Het gebouw is een typisch laat negentiende-eeuws ontwerp in een combinatie van neo-rennaissance en Groningse neogotiekstijl. Consequent zijn in de voorgevel renaissance-elementen aangebracht. Deze sluitstenen, banden en triglifien zijn grotendeels in Udelfanger zandsteen uitgevoerd en contrasteren smaakvol met de felrode Groningse verblendsteen (bekledingssteen van fijne klei, die door toevoegingen wordt gekleurd) waaruit de voorgevel is opgetrokken. De achterzijde is van een eenvoudiger steensoort (mispel). De plint en de onderste dorpelband zijn niet van deze zandsteen, maar van hardsteen. De hoofdingang, die inspringend in het gebouw is aangebracht, is voorzien van een trap met inpendig bordes van geringe afmetingen. Boven de hoofdingang is, weer uitgevoerd in Udelfanger zandsteen, een wapenstein met de Nederlandse leeuw aangebracht. Deze keert terug op het wapenschild van de stenen leeuw, die op de

De Grote Zittingzaal in de oude situatie (Collectie Gemeentearchief Delft).

dakkapel van het middengebouw is geplaatst. De voorgevel van het gebouw bestaat uit drie afzonderlijke delen waardoor bijna van drie gebouwen kan worden gesproken: een middendeel met ingang, te beschouwen als hoofdgebouw, met aan weerszijden een vleugel/zijgebouw die haaks op elkaar staan, één zijde aan de Breestraat en één aan de Korte Geer, terwijl het hoofdgebouw hiertussen met een hoek van ± 45 graden is gebouwd, 'overhoeks', zodanig dat hierdoor de hoek die de panden bij bouw volgens de tot dan bestaande rooilijn zouden vormen, wordt afgevlakt. Uit de details van de kadasterkaarten van 1889 en 1907 blijkt het verschil. De originele oplossing van Metzelaar blijkt hier een gouden greep, de meerkosten van f 14.000,- ruimschoots waard. Door de afvlakking is niet alleen een gebouw van architectonisch grotere waarde ontstaan, maar ook is er ruimte vóór het hoofdgebouw gecreëerd, een voorplein. Dit voorplein is weliswaar van geringe afmetingen maar het verschaft licht en ruimte, waardoor niet alleen de gevel van het hoofdgebouw beter tot zijn recht komt, maar ook oogt het sobere gebouw enerzijds statiger, anderzijds toegankelijker. Wellicht onbedoeld symbolisch is de gevel van het hoofdgebouw zodoende gericht op de stad.

Opvallend aan het gebouw is voorts de zeer streng doorgevoerde symmetrie, zowel in het hoofdgebouw als in de zijgebouwen, zowel in de raampartijen als in de natuurstenen decoraties, zelfs doorgevoerd in de dakkapellen met ornamenten en de plaatsing van de schoorstenen. Deze wordt in slechts geringe mate verstoord door de ingang van het als conciërgewoning gebouwde zijgebouw, nu deze praktisch gelijk is aan die van het hoofdgebouw. Het totaalbeeld wordt hier echter niet door aangetast. De rode steen waaruit het gebouw is opgetrokken, veel lichter en kleuriger dan de aanpalende bebouwing, zorgt ervoor dat het gebouw als het ware wordt uitgelicht en opvallend aanwezig is. Zonlicht, met name avondlicht, versterkt dit effect. Een onopvallende plaats in de stad – de Breestraat is een relatief smalle straat zonder bijzondere bebouwing – wordt hierdoor opvallend. Hoewel wat betreft stijl en maatvoering fors vergeleken met de omliggende bebouwing, vormt het gebouw, mede door het grote aantal vensters, een harmonieuze overgang tussen de hoge gesloten bouw van het Armamentarium (Legermuseum) en de omliggende kleinschalige bebouwing.

Interieur

Als men het kantongerechtsgebouw betreedt door de centrale ingang, valt de logische indeling op. De kantooruimten en op de eerste verdieping de zittingszaal bevinden zich aan de straatzijde. Aan weerszijden van de gang, na de hoofddeuren, bevinden zich bijna gelijke kamers. De gang komt uit op de haaks daarop staande centrale gang, de corridor, waarop alle overige ruimtes uitkomen. Dit waren bij de ingebruikname de kamer van de griffier, de kantooruimten van de Inspecteur der Registratie en de Ontvanger en de conciërgewoning. Ook bevindt zich hier de ruim uitgevoerde traphal, die uitspringend ten opzichte van de corridor is geplaatst. Thans valt de doordachtheid van het ontwerp van Metzelaar op: doordat het middengebouw naar voren uitspringt, wordt de extra ruimte in de centrale gang gecreëerd die maakt dat het middengebouw ook werkelijk het hoofdgebouw is en als het ware fungeert als de as waarom het gehele

De Grote Zittingszaal in 2008 (Foto: René van der Krogt; met dank aan de medewerkers van het gerechtsgebouw).

gebouw, middengebouw met de beide zijgebouwen, draait. De ruimtes op de begane grond en de eerste verdieping zijn vrij sober. Ze zijn (uitgezonderd de zittingszaal) niet groot en bevatten weinig opsmuk. De stucplafonds zijn eenvoudig geornamenteerd, nu overigens vaak door een systeemplafond aan het oog onttrokken. In grotere ruimten, zoals de zittingszaal, zijn de omkleedingen van de ijzeren liggers benut voor een bescheiden ornamentering. De vloer van corridor en traphal is voorzien van fraai terrazzowerk, dat thans nog steeds aanwezig is. De wand bestaat uit wit geglazuurde verblendsteen boven een hardstenen plint met afgeschuinde bovenzijde van 18,5 cm. Daarboven bevindt zich een lambriseringslat en een in stuc gewerkte blokkenversiering, die beide lijken op natuursteenwerk. Ten tijde van de bouw was dit wandvlak licht olijfgroen geschilderd, het plafond in iets lichtere olijfgroene kleur. De traptreden zijn volledig in hardsteen uitgevoerd. De trap is voorzien van een smeedijzeren balustrade. De traphal heeft glas in lood ramen die voor een fraaie lichtinval zorgen.

De corridor op de eerste verdieping heeft een vergelijkbare opbouw als die op de begane grond. De lambrisering is hier echter van hout. Drie fraaie slanke deuren geven toegang tot de zittingszaal. Deze heeft de oorspronkelijke houten lambrisering behouden, evenals de genoemde ornamentering. De zaal is anderhalve meter hoger dan de overige ruimtes. De verhoudingen zijn goed getroffen. Oorspronkelijk was de zaal door twee ijzeren balustrades verdeeld in drie ruimtes met ieder een eigen toegangsdeur. Ook bevond zich

achter de zetel van de kantonrechter een van houtsnijwerk voorziene schouw, die helaas later is verwijderd. De zaal heeft een gedeeltelijk verhoogde vloer.

Een behouden gebouw

Na de bouw hebben in de loop der jaren wel wijzigingen plaatsgevonden, maar deze hebben op het totaal weinig effect gehad. Het gebouw oogt aan de buitenzijde nog zoals het in 1907 werd opgeleverd. Als gevolg van het zuinige beheer door het Rijk zijn voornamelijk conserverende werkzaamheden uitgevoerd, waardoor ook in het interieur veel origineels behouden is gebleven. De grootste bouwkundige wijziging was de aanbouw van een nieuwe kamer voor de kantonrechter in 1937, aangezien de originele kamer in gebruik was genomen door de griffier en waarnemend griffier. Ze werd gebouwd aan de achterzijde op het platte dak boven de kantoorruimte van de inspecteur. De afwerking vond plaats geheel in stijl met het reeds bestaande. Het enige verschil was dat de schouw werd uitgevoerd in rood marmer (rouge royal), terwijl voor alle overige schouwen zwarte Namense steen is gebruikt. De aanbouw werd zo zorgvuldig uitgevoerd dat deze aan de buitenzijde met moeite is te zien.

In 1970 verliet de belastingdienst het gebouw, inclusief de vertrekken aan de rechterzijde van de ingang. De conciërgewoning werd in 1987 door het kantongerecht in gebruik genomen als kamer voor de derde kantonrechter en kantoorruimte, zodat vanaf 1987 het gehele gebouw door het kantongerecht wordt gebruikt.

Slot

Het kantongerechtsgebouw in Delft is een mooi voorbeeld van justitiebouw van omstreeks 1900. Het is technisch degelijk en wat betreft indeling efficiënt. De buitenzijde is een harmonieuze combinatie van bouwstijlen. De schuine plaatsing van het hoofdgebouw blijkt stedenbouwkundig een goede vondst. De aankleding van het interieur is niet overdadig, maar smaakvol en zorgvuldig. Metzelaar heeft met dit gebouw een van zijn meer geslaagde justitiegebouwen neergezet.

Bronnen

Blijdenstijn, R.K.M., & R. Stenvert, *Bouwstijlen in Nederland, (1040-1940)*. Utrecht [etc.]: Kosmos-Z&K, 1994.

De Gelderlander, 15 juni 2005.

Jaaragenda gemeente Delft 1905-1906.

Kamphuis, J. (red.), *Bouwhistorische aantekening Kantongerecht Delft*. Den Haag: Rijksgebouwendienst, Bureau Rijksbouwmeester, 1996.

Kort overzicht van de Geschiedenis der Gebouwen bij het Departement van Justitie in gebruik met vermelding van de nummers der dossiers waarin de stukken zijn opgenomen. Den Haag: Departement van Justitie, 1912.

Kingma, A. *Onder vele daken, de behuizing van de gerechten in het arrondissement Den Haag*. Den Haag: Gerechten arrondissement Den Haag, 1993.

Montijn, L.R., B.E.P. Myjer & Th. L. van der Veen, *Het Gerechtsgebouw te Zutphen, 1888-1989*.

Zutphen: Walburg Pers, 1989.
Raa, Chr.M.G. ten, *De oorsprong van de kantonrechter*. Diss. Rotterdam 1970. Deventer: Kluwer, 1970.
Verschoof, P.J., 'Lotgevallen van de kantonrechter.' *Trema: tijdschrift voor de rechterlijke macht* 16 (1993), blz. 407-415.
Verslag van den Toestand der Gemeente Delft over het jaar 1907, Delft 1907. Gemeentearchief Delft.

Collectie Nederlands Architectuurinstituut Rotterdam, Tekeningen van J.F. Metzelaar.
Bestek en bouwtekeningen kantongerecht te Delft, Nationaal Archief Den Haag.

de Beslagen Bijbel onder dak!

Restauratie van
de beslagen bijbel
idee & uitvoering dakje
Jan Hoekstra

Raam 23 2611 LS Delft 015-21 43 493

Ingenieur **Willem Cornelis Metzelaar** (Rotterdam 1848 – 1918 Den Haag) studeerde in 1870 af als civiel- en bouwkundig ingenieur aan de Polytechnische School te Delft. Na in dienst te zijn geweest bij de Staatsspoorwegen en als gemeentearchitect in Deventer volgde hij in 1886 zijn vader, Johan Frederik Metzelaar, op als hoofdingenieur bij het Ministerie van Justitie. Metzelaar sr. was de eerste vaste rijksbouwmeester van het departement. Vóór hem werden justitiegebouwen ontworpen en uitgevoerd door ingenieurs van Waterstaat. Metzelaar ontwierp diverse gebouwen, meestal in Rotterdam, in een sober neoclassicisme. Een eclectische stijl gebruikte hij onder andere voor Villa Dijkzigt in Rotterdam en het kantongerecht in Zuidhorn. In opdracht van Justitie bouwde hij zes gevangenis: Groningen, Alkmaar, Zutphen, en – een noviteit – de koepelgevangenis te Scheveningen, Breda en Arnhem. Bij de bouw van de gevangenis te Breda (1883-1886) was ook Metzelaar jr. betrokken en ook het kantongerechtsgebouw te Geldermalsen (1883) ontwierp hij samen met zijn vader. Vader en zoon waren wars van de door onder andere Victor de Stuers, referendaris van het departement Kunsten en Wetenschappen, geïntroduceerde neogotiekstijl voor overheidsgebouwen. Die werd namelijk geassocieerd met het katholicisme en volgens de Metzelaars was dit strijdig met het beginsel dat de staat neutraal moest zijn. Dit moest ze ook tot uitdrukking laten komen in de overheidsgebouwen.

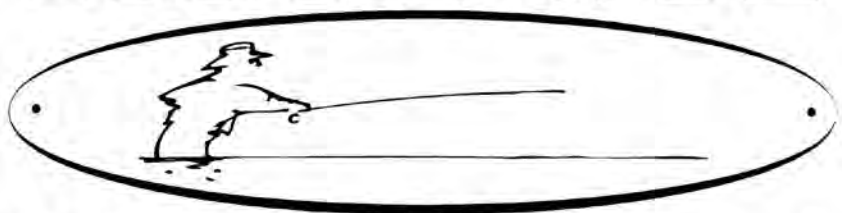
De eerste zelfstandige opdracht die Metzelaar jr. als hoofdingenieur bij het ministerie kreeg, was de bouw van een gerechtsgebouw en een huis van bewaring in Zutphen. De opzet van het gebouw, die hij later vaker zou gebruiken, was een grote zaal in het midden van het gebouw met daaromheen een aantal vertrekken. Tijdens de periode dat de Metzelaars de scepter zwaaiden over de justitiële architectuur, ontwikkelde zich in deze sector een enorme bouwactiviteit. Een belangrijke reden hiervoor was in 1881 de invoering van een nieuw Wetboek van Strafrecht. De groei aan gevangenis was een voortvloeisel uit de Gestichtenwet van 1884, die voorschreef dat elk arrondissement een strafgevangenis en een huis van bewaring moest hebben. Ook speelden de wettelijke invoering van hogere gevangenisstraffen (1881) en de overgang op het cellulaire gevangenisstelsel een rol. Onder Metzelaar jr. verzezen elf huizen van bewaring: naast het al genoemde Zutphen ook die te Leeuwarden, Heerenveen, Breda, Alkmaar, Utrecht, Rotterdam, Haarlem, Den Haag, Groningen en Arnhem. Daarnaast verbouwde hij de huizen van bewaring in Alkmaar en Doetinchem en hij vernieuwde de rijkswerkinrichting te Veenhuizen. Ook ontwierp hij 27 kantongerechtsgebouwen, waaronder die van Delft, Den Haag, Utrecht, Nijmegen, Tiel en Enschede. In navolging van zijn vader bouwde Metzelaar in 1901 de koepelgevangenis te Haarlem. Door deze enorme bouwactiviteit drukte Metzelaar een duidelijk stempel op een reeks justitiegebouwen van rond de eeuwwisseling van de negentiende en twintigste eeuw. Omdat de justitiebouw van 1870 tot 1914 aaneensluitend in handen was van J.F. en W.C. Metzelaar kan dan ook zonder overdrijving worden gesteld dat, wat Berlage was voor Amsterdam, de Metzelaars waren voor justitiegebouwen.

De ontwerpen van Metzelaar jr. worden gekenmerkt door degelijkheid en functionaliteit. Hij gebruikte veelvuldig 'schoon' metselwerk in gangen en trappenhuizen. Naast natuursteen werden regelmatig grenen of teakhouten lambriseringen toegepast. Zijn

stijl ontwikkelde zich van eclecticisme in de beginperiode, via het neoclassicisme van zijn vader naar de neorenaissancestijl in later periode. Daarnaast paste Metzelaar bij diverse kantongerechten – Enschede, Nijmegen en Delft – de zogenaamde Groningse neogotiekstijl toe, bekend geworden door architect C.H. Peters. Ze wordt gekenmerkt door het gebruik van rode baksteen, doorschoten met natuursteenlagen, segmentbogen boven kruisvensters, spitsboogfriezen en klimmende blindvensters, ondergebracht in een kenmerkend silhouet.

Van 1886 tot 1902 was Metzelaar Ingenieur-architect der Gevangenissen en Gerechtsgebouwen en van 1902 tot 1913 Hoofdingenieur-architect. Op zijn verzoek kreeg hij in 1914 eervol ontslag. Zijn opvolger was ir. S. Wijn, jarenlang zijn naaste medewerker. Toen in 1922 de Rijksgebouwendienst werd opgericht, die ook verantwoordelijk werd voor de justitiegebouwen, werd de functie van Ingenieur-architect bij het Ministerie van Justitie opgeheven, waarmee de situatie van vóór 1870, waarin Justitie evenmin zelf verantwoordelijk was, herleefde.

Rien Rothfusz

Hengelsport

VAN LODENSTEYNSTRAAT 114, 2612 SK DELFT, TEL. 015 - 212 58 98

Zeevishandel W.W. van Oosten

Voor al uw verse en gebakken vis

Visconserven en hartige taarten

Wij verzorgen ook uw vissalades

Van Oosten Voor Vis

Buitenwatersloot 43 - Delft - Tel. 015-2120610

Pieter de Ruyter Restauratie

Restauratie, reconstructie & conservering van historische beschilderingen (in/exterieur) en schilderijen. Onderhouds-schilderwerk. Verguldingen, hout- en marmerimitaties.

Documentatie over reeds gerestaureerde werken.
Erkend AF-schilder en lid Restauratoren Nederland.

Pieter de Ruyter Restauratie
Donkerstraat 3, 2611 TE Delft
015-2122017 b.g.g. 06-51342776
site members.lycos.nl/pieterderuyterdelft

Restauratie van het behangselschilderij uit 1772 in de Italiaanse kamer van gebouw De Bazel, Vijzelstraat te Amsterdam.

Detail.

JK1007

Tachtig jaar thuis in Museum Paul Tetar van Elven

Lidy Thijsse

Inleiding

Op 23 juni 2007 is er aan de Koornmarkt 67 een bijzonder verjaarsfeestje. Op die dag, precies tachtig jaar geleden, werd namelijk het Museum Paul Tetar van Elven geopend. De opening in 1927 is door het bestuur heel sober gehouden met een kopje bouillon en een sandwich.

Geheel in stijl is ook het verjaardagsfeest eenvoudig gevierd. Paul Tetar van Elven zelf was, gespeeld door een acteur, op zijn verjaardagsfeestje aanwezig (zie blz. 340 van dit jaarboek). Als muzikliefhebber hoorde hij liederen vertolken. Een trio prachtig zingende dames vermaakte met muziek uit zijn tijd de genodigden.

Het museum is uniek in zijn soort. Het was immers het woonhuis van de negentiende-eeuwse schilder en verzamelaar Paul Tetar van Elven (1823-1896). Veel van de oorspronkelijke inboedel van Tetar van Elven is bewaard gebleven. Hij heeft waarschijnlijk niet vermoed hoe kostbaar het behoud en de openstelling van zijn erfenis voor de beheerders is geweest, letterlijk en figuurlijk. Geldgebrek loopt dan ook als een rode draad door de veelbewogen geschiedenis die uit de archiefstukken en andere bronnen naar voren komt.

In dit artikel leest u in grote lijnen wat er in de afgelopen tachtig jaar is gebeurd in en rond het museum dat Tetar van Elven als persoonlijk cultureel erfgoed aan Delft heeft nagelaten.

Het testament en zijn gevolgen

Op 12 december 1924 wordt het testament van mevrouw Mechelina Maria Josephina van Duuren, de tweede echtgenote van Paul Tetar van Elven, opgemaakt. Daarin bepaalt zij: ‘Myn geheele vermoogen, voor zoover ik daarover niet anders heb beschikt, bestem ik tot het in het leven roepen, (zooals ik doe bij deze) van eene Stichting genaamd “Museum Paul T etar van Elven” welke Stichting gehouden zal zijn alle schulden, lasten, rechten en kosten mijner nalatenschap te voldoen, op dezelfde wijze als ware zij door mij tot erfgename benoemd, onder den last tot nakoming der door mij gemaakte byzondere beschikkingen...’.

Deze laatste woorden hebben voor het bestuur van het museum nogal wat gevolgen gehad; er zijn in de archiefstukken van het museum veel brieven te vinden van begunstigen uit het testament die -soms zeer g enant- om de hen toekomende toelage vragen. Ook het achterstallig onderhoud van enkele nagelaten panden in Scheveningen,

successierechten en de waardevermindering van het geld zorgen ervoor dat het nagelaten kapitaal behoorlijk slinkt. Bovendien moet van het vermogen nog eens f 50.000,- afgezonderd worden om het Paul Tetar van Elvenfonds op te richten, te beheren door het bestuur van Arti et Amicitiae in Amsterdam. De oprichter van Arti et Amicitiae, M.G. Tetar van Elven, was een broer van Paul. Paul zelf is van 1854 tot aan zijn dood in 1896 buitenlid van Arti geweest. Het doel van het fonds, ‘het ondersteunen van jonge kunstenaars en wel historieschilders’, moest bereikt worden door iedere vier jaar een wedstrijd uit te schrijven. De bekroonde schilderijen, historiestukken, werden eigendom van Museum Paul Tetar van Elven. Het museumbestuur, dat bang was dat het bestaansrecht van het museum gevaar liep als de f 50.000, – uit het kapitaal gehaald zou worden, heeft nog juridische strijd gevoerd met het bestuur van Arti. Uiteindelijk wees in 1932 de Hoge Raad de vordering van Arti toe, waarna de zaak financieel werd afgehandeld.

In het testament staat het doel van de Stichting Museum Paul Tetar van Elven: ‘het vestigen in het perceel Koornmarkt 67 te Delft en het instandhouden van een museum, waarin zullen moeten worden bewaard de tot het vermogen der Stichting behorende schilderijen, wapens, prenten, boeken, preciosa, antiek porcelein, antieke costumes en meubelen van waarde...’.

Op 12 juni 1925 overlijdt mevrouw Mechelina Pitlo-van Duuren (zij was na het overlijden van Paul Tetar van Elven hertrouwd met de heer Pitlo). Volgens het testament wordt de stichting beheerd door een bestuur bestaande uit drie curatoren; zij benoemen een directeur en een conciërge.

Het eerste curatorium bestaat uit notaris dr. Ph.B. Libourel, de burgemeester van Delft mr. G. van Baren en de huisarts C.A. van Hees. Vanaf de oprichting van het museum maakt de burgemeester van Delft deel uit van het curatorium. De laatste burgemeester in het museumbestuur is mr. J.M. Ravesloot, die in 1973 vertrekt.

Waarschijnlijk weet het eerste curatorium niet al te veel over de schilder Paul Tetar van Elven en zijn familie. Begin 1927 vraagt mejuffrouw R. Houtzager, secretaresse van het

*Het Museum Paul Tetar van Elven
(Foto: René van der Krogt).*

bestuur, aan mevrouw M.H. (Marietje) Tetar van Elven (1844-1928) om inlichtingen over haar oom en voorgd. Marietje kwam als kind veel over de vloer bij haar oom en zij heeft vaak voor hem geposeerd. Zij schrijft met veel warmte over haar oom die ‘...zo goed en zoo vrolijk en hulpvaardig voor iedereen was...’. Hij was volgens haar ‘...was van alle lof en roem, daarom wilde hij nooit exposeren...’.

Opening van het museum

Bij de opening van het museum op 23 juni 1927 houdt voorzitter dr. Ph.B. Libourel een rede. Hij beschrijft de loopbaan van Paul Tetar van Elven die als leraar aan de Koninklijke Akademie in Delft begon. Vervolgens geeft Tetar van Elven les aan de Polytechnische School, de opvolger van de Koninklijke Akademie, waar hij als docent zeer geliefd is bij de studenten.

Libourel bedankt de heer Van Hees voor alle moeite en zorg die hij belangeloos heeft besteed aan de inrichting van het museum. De gebrekkige financiën laten namelijk geen betaalde directeur toe. Van Hees, die de functie van directeur waarneemt, krijgt van het bestuur het mandaat om de goederen die niet voor het museum te gebruiken zijn, van de hand te doen en lacunes op te vullen. Hij laat de inboedel van Scheveningen, waar Paul Tetar van Elven aan het eind van zijn leven woonde, naar Delft transporteren. Uit de kasboeken uit die tijd blijkt dat er onder andere aan het Sint-Joris Gasthuis, waarvan Van Hees ook bestuurslid was, meubels zijn verkocht. Daar richtte hij destijds in het gebouw aan het Koningsplein een regentenkamer in. Bij de afbraak van dit gebouw is deze kamer later naar het Buiten Gasthuis overgebracht.

Daags na de opening van het museum publiceren verscheidene kranten delen van de rede van Libourel. De *Nieuwe Delftsche Courant* van 24 juni 1927 beschrijft de eerste etage in Museum Paul Tetar van Elven als: ‘...naar renaissance opvatting verbouwd...’. Dr. Libourel noemt de inrichting van het atelier volgens de stijl 1600-1650, terwijl de bibliotheek in Louis XIV-stijl is gebracht. De overige kamers zijn ingericht in de negentiende-eeuwse stijl die ze tijdens de bewoning van Paul Tetar van Elven hadden en laten de oorspronkelijke sfeer uit die tijd zien. Helaas is in de archieven niet goed terug te vinden welke werkzaamheden er verricht zijn voor de opening van het museum. Uit de betalingen die in het kasboek staan, blijkt dat er heel wat werk verzet moet zijn. Zo vermeldt het kasboek in februari 1927 de aanschaf van een ‘doorgang’. Hoogstwaarschijnlijk is dat de doorgang die tussen het atelier en de bibliotheek is gemaakt om de toegankelijkheid voor het publiek te vergroten.

Er bevinden zich in het museum brieven uit de jaren zeventig van de twintigste eeuw van mevrouw J. Dumbar-Bron. Zij beschrijft hoe zij zich het huis aan de Koornmarkt, waar zij in 1899 geboren is, herinnert. Haar vader, notaris Bron, huurde het in haar kinderjaren van de tweede echtgenote van Paul Tetar van Elven. Er blijven helaas vele vragen onbeantwoord. Volgens een brief van mevrouw Dumbar-Bron uit 1977 was er bijvoorbeeld in de bibliotheek geen goudleer aan de wand naast de schoorsteenpartij aangebracht. In de kasboeken is echter niet terug te vinden dat er in de periode voor de opening van het museum goudleer is aangeschaft.

Burgemeester mr. G.E. van Walsum, curator van het museum, feliciteert mevrouw G. Hazeveld-van Heerde met haar zilveren jubileum. Verder ziet men op de foto van links naar rechts: notaris en ex-curator dr. Ph. B. Libourel, mevrouw E. Rensing-Kromwijk, de heer J.H. Rensing en de heer J.C. Verhoef, de secretaris-penningmeester van het museumbestuur.

Menu met gedekte tafel in de eetkamer van Museum Paul Tetar van Elven in mei 1952

Dagelijks beheer

De eerste conciërge van het museum wordt door Mechelina zelf in het testament benoemd: '.. Als eerste conciërge wordt door mij evenwel aangewezen Johan Hazeveld, timmerman wonende te Delft, die gehouden zal zijn in het pand, waarin het museum gevestigd is, kosteloos te wonen in daarvoor door het Bestuur geschikt geoordeelde localiteiten en die een salaris van tien gulden per week zal genieten...'

Uit bewaarde rekeningen blijkt dat de heer Hazeveld in de tijd dat Paul Tetar van Elven nog in het pand aan de Koornmarkt woont en later tijdens diens verblijf in Scheveningen, werkzaamheden voor hem verricht. In de praktijk komt het er na de opening van het museum op neer dat ook mevrouw G. Hazeveld-van Heerde voor het museum werkt. Na het overlijden van haar man in 1945 zet mevrouw Hazeveld het conciërgeschap alleen voort, daarbij soms geholpen door haar zoon. In 1952 viert zij samen met het museum haar vijftienvestigjarig jubileum. In 1959 wordt haar wegens hoge leeftijd eervol ontslag verleend en een pensioen van 10 gulden per week toegekend. Jammer genoeg heeft zij daar niet lang van kunnen genieten. Zij overlijdt nog in hetzelfde jaar.

Verbouwingen en restauraties

Na de opening van het museum blijkt dat er een te wankelende financiële basis is om pand en collectie in stand te houden en ook nog toegankelijk te maken voor publiek. Er zijn periodes geweest dat het museum een aantal jaren gesloten is geweest. Voor het noodzakelijke onderhoud ontbreekt vaak het geld. En evenmin kunnen nieuwe initiatieven ontplooid worden. Maar steeds weer weet iemand met enthousiasme de draad op te pakken en creatieve oplossingen te bedenken om het museum onder de aandacht te brengen en geld te genereren.

In tweede helft van de jaren dertig van de twintigste eeuw is er in Delft behoefte aan een tentoonstellingsruimte voor Delftse kunstenaars en kunstkringen. In dezelfde periode wil De Spaarbank aan de Oude Delft die aan de achterzijde van het museum grenst, graag uitbreiden. Het leidt tot onderhandelingen tussen museum en bank, wat uitmond in een plan dat voor beide partijen voordelen biedt. Het museum staat vrijwel de gehele tuin af en krijgt er op de plaats van de tuinkamer een nieuw te bouwen expositiezaal voor terug. Naast deze zaal is dan nog op de plaats van de oud-Hollandse keuken ruimte voor een kleine conciërgewoning. De overdekte gang wordt afgebroken en de twee kleine binnenplaatsjes aan weerszijden van de gang worden bij de aldus gecreëerde centrale hal getrokken. Voor deze verbouwing is een 'gezamenlijk verbouwingsplan' gemaakt, waarbij het museum voor het verlies van de tuin schadeloos wordt gesteld door De Spaarbank. De bank bekostigt de verbouwing van het achterhuis tot expositiezaal en het bouwen van de conciërgewoning.

Vanaf 1938 wordt de 'Kunstaal' verhuurd voor tentoonstellingen, lezingen, voordrachten en andere bijeenkomsten. De Kunstkring Delft en de in 1937 opgerichte Vereniging van Vrienden van het museum maken er veelvuldig gebruik van. Bovendien wordt de ruimte ook verhuurd voor vergaderingen en andere niet bepaald kunstzinnige activiteiten als

De Paarse Kamer, afkomstig van Wijnhaven 9 (Foto: René van der Krogt).

De eetkamer (Foto: René van der Krogt).

een bijbelcursus en gymnastieklessen. Dat niet al deze gebruikers gelukkig zijn met de hun geboden ruimte, is terug te vinden in de brieven met klachten. Door het glazen dak is het, mede door gebrek aan goede verwarming, 's winters te koud en 's zomers te warm. Uiteindelijk wordt de ruimte nog slechts als berging gebruikt.

In 1971 komt het museum door de inzet van toenmalig curator H.H. Ressing in het bezit van een achttiende-eeuws interieur, afkomstig uit het pand aan de Wijnhaven 9 in Delft. De maten van deze kamer komen nagenoeg overeen met de afmetingen van de kunstzaal. De kamer aan de Wijnhaven moet snel gesloopt worden in verband met de vestiging van een nieuw bedrijf, de Standaard Boekhandel, thans de Readshop. Alle onderdelen worden na verwijdering enkele jaren opgeslagen totdat de financiering van het plaatsen en restaureren rond is. Dat dit heel wat voeten in de aarde heeft gehad, blijkt wel uit de vele correspondentie met verschillende fondsen en instanties die Ressing in die tijd gevoerd heeft. Uiteindelijk kan in 1975 met het plaatsen van het plafond en de betimmeringen van de kamer begonnen worden. Het glazen dak van de zaal wordt verwijderd en een nieuw geïsoleerd dak komt ervoor in de plaats. De delen van het in stukken gezaagde stucplafond van de Wijnhaven worden, nadat veel lagen witkalk verwijderd zijn, aangebracht op een steengaaslaag. Bij kleuronderzoek wordt geconstateerd dat de betimmering in de achttiende eeuw paars geschilderd was en besloten wordt naar deze kleur terug te restaureren. De nieuwe uit Frankrijk afkomstige wandbespanning, is van katoenen sits, bedrukt met een Lodewijk XV-patroon uit omstreeks 1730. Het stucplafond van het kamertje naast de ingang van het museum en de halbank zijn eveneens afkomstig uit het huis aan de Wijnhaven. Op 21 oktober 1976 vindt de feestelijke opening van de 'paarse kamer' plaats. Vanaf die tijd heeft het museum woonhuisinterieur uit de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw in huis!

In 1996 grijpt het bestuur de herdenking van het honderdjarig sterfjaar van Paul Tetar van Elven aan om een belangrijke restauratie uit te voeren aan het sterk vervuilde en beschadigde plafond van de salon. Dit is in 1886 geschilderd door Abraham Gips (1861-1943), die in 1894 Paul Tetar van Elven aan de Polytechnische School opvolgde. Dit voor Nederland unieke plafond in neorenaissancestijl is geschilderd op papier dat aan de achterzijde bedoekt is. De namen van de oude meesters in de cartouches op het plafond verwijzen naar de schilders die Paul Tetar van Elven gekopieerd heeft. Tijdens de restauratie doet zich een vervelende verrassing voor. Op verscheidene plaatsen in de salon en eetkamer wordt houtrot en aantasting door houtworm ontdekt. De bintlaag en delen van de vloeren in deze twee kamers moeten ofwel vervangen ofwel behandeld worden. Als preventieve maatregel wordt onder de vloer een ventilatiesysteem aangebracht.

De restauratie van het plafond is uitgevoerd door de vaste restauratrice van het museum Erika Becker, geassisteerd door Josien van der Werf. Het werk is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van het VSB Fonds Den Haag en Omstreken (thans Fonds 1818).

De salon (Foto: René van der Krogt).

Ten einde de collectie in goede staat te houden zijn er voortdurend restauraties nodig. Gelukkig zijn er diverse fondsen en instellingen die door middel van sponsoring de uitvoering financieel ondersteunen. Zo is in 1993 en 1994 met behulp van het Deltaplan voor Cultuurbewoud de gehele collectie kopieën aan een inspectie onderworpen en waar nodig geconserveerd.

Om een min of meer constante luchtvochtigheid te verkrijgen worden er in hetzelfde jaar acht ontvochtigers geïnstalleerd.

Het monumentale pand vraagt om een regelmatige controle op gebreken, die waar nodig worden verholpen. In 1994 vindt bijvoorbeeld de

vernieuwing van de kapconstructie van de hal plaats en in 1997 wordt de tentoonstellingsruimte beter geïsoleerd.

Om de niet in de kamers aanwezige objecten beter te kunnen bewaren, zijn er vanaf 1993 voor de verschillende collecties aangepaste depots totstandgekomen. Zo zijn er nu depots voor de schilderijen, voor de door het museum beheerde collectie voorwerpen van de Delftse Fundatie van Renswoude, voor de grote collectie porselein en aardewerk en een geklimatiseerd depot voor de textielcollectie.

In 1998 is de klimaatbeheersing verder verbeterd door de installatie van een gemengd verwarmingssysteem, dat op een ingenieuze en voor de bezoeker onzichtbare manier de ruimtes verwarmt.

In 2006 is de verlichting in de kamers aangepakt, een niet altijd even gemakkelijke opgave in een museum.

Ook al vanwege de toegenomen bezoekersaantallen is er een calamiteitenplan vereist. Op het ogenblik wordt er hard gewerkt aan de implementatie ervan. Maar het doorvoeren van de noodzakelijke maatregelen is een lastige zaak in een museum waarin de in stijl ingerichte kamers in beginsel onaangetast moeten blijven.

Openstelling

Vanaf de opening van het museum in 1927 zorgen de heer en mevrouw Hazeveld voor de openstelling van het museum. In de eerste jaren van de Tweede Wereldoorlog vinden in het museum nog enkele kleine tentoonstellingen en voordrachtsavonden plaats. Met financiële steun van de Vereniging van Vrienden van het museum worden noodzakelijke reparaties uitgevoerd, onder andere aan de glazen daken van de tentoonstellingszaal en de hal. Ook het schilderwerk van voorgevel en hek wordt onder handen genomen. Het museum doet in 1942 mee aan door de VVV van 's-Gravenhage georganiseerde stempeltocht voor de jeugd langs musea en andere culturele instellingen.

In 1944 wordt het museum gesloten. Volgens het jaarverslag van de Vereniging van Vrienden was 'het uitvoeren van herstelwerkzaamheden vrijwel onmogelijk en waren aan het organiseren van bijeenkomsten op kunstgebied onoverkomelijke bezwaren verbonden.'

Vanaf 1946 gaat het museum weer open voor publiek. Onder leiding van tijdelijk conservator de heer J.H. van Borssum Buisman, een neef van ex-curator C.A. van Hees, worden tentoonstellingen en andere culturele activiteiten georganiseerd. Van Borssum Buisman wordt later directeur van Teylers Museum in Haarlem. In het eerste jaar na de oorlog trekt het museum, mede dankzij de weer gestarte stempeltochten, ruim 2000 bezoekers!

In 1949 wordt mevrouw Ellen Ressing-Kromwijk, tot dan secretaresse van de Vereniging van Vrienden van Museum Paul Tetar van Elven, curator. Zij weet te zorgen voor een welkome bron van inkomsten door koffie en thee te schenken voor bezoekers en ontvangsten, lunches en diners te organiseren. Zij krijgt van het bestuur de vrije hand om het museum wat attractiever te maken met behoud van de intieme sfeer. Haar voorganger C.A. van Hees heeft het in een brief aan haar gekscherend over een 'bloeiend restaurantbedrijf', maar zij weet zo wel betalende gasten van heinde en verre te trekken. De namen van Koninklijke Shell, de Holland-Amerikalijn, Unilever, de Nederlandse Kabelfabriek maar ook van particuliere notabelen zijn in de gastenboeken en de vele brieven met bedankjes uit die tijd terug te vinden. Hooggeplaatste personen, zoals een Perzische prinses, en prins Bernhard met de directie van de Fokkerfabrieken, genieten van de lunch of een diner aan een tafel die met het prachtige Chinese porselein uit de collectie gedekt is. Ook de gemeente Rotterdam maakt, omdat dat in het naoorlogse Rotterdam nog niet goed mogelijk is, voor vele bijzondere ontvangsten gebruik van het museum. In het bijzonder gebeurt dat door mr. G.E. van Walsum, oud-burgemeester van Delft en ex-curator van het museum die vanaf juli 1952 burgemeester van Rotterdam is.

Deze initiatieven brengen aardig wat geld op waarvan opknopbeurten en bijvoorbeeld de inrichting van de zogenaamde Bakker Korffkamer -de huidige tentoonstellingsruimte- bekostigd kunnen worden.

Na het vertrek van mevrouw Hazeveld in 1959 zijn er nog twee andere vrouwelijke conciërges geweest, van wie de laatste eind 1969 vertrokken is. Daarna laten de financiën het niet meer toe nog iemand tegen betaling aan te stellen. De financiële toestand is dan zo slecht dat het museum, althans voorlopig, sluit.

In 1968 verlaat mevrouw Ellen Ressing het museumbestuur en zij wordt opgevolgd door haar zoon H.H. Ressing. Uit de notulen van 21 oktober 1968: 'Er wordt afscheid genomen van mevr. Ressing in aanwezigheid van haar man. Zij wordt uitvoerig bedankt voor haar inzet en voor haar bijdrage aan de "prettige verstandhoudingen in het curatorium". De voorzitter biedt haar een modern schilderij aan. Na een wederwoord van mevr. Ressing blijven de aanwezigen nog geruime tijd in gezellige conversatie bijeen.'

In 1968 komt het ook eindelijk tot een wijziging van de statuten met betrekking tot het heffen van entreegelden. In het testament van mevrouw Pitlo-van Duuren was namelijk bepaald dat de toegang tot het museum gratis moest zijn.

Het duurt nog tot 1978 voor het museum, dankzij inschakeling van via de Dienst Sociale Werkvoorziening in dienst genomen personeel, heropend wordt.

Professionalisering

In het midden van de jaren tachtig doen vervolgens de kunsthistorici hun intrede en vindt een verdere professionalisering plaats. Zij verrichten verschillende werkzaamheden op vrijwillige basis. In 1984 treedt Ed de Heer aan als conservator en neemt hij de zorg op zich voor beheers-, behouds- en publiekstaken. Hij wordt later bijgestaan door curator Marjan Reinders die in 1986 het conservatorschap overneemt. Door het inschakelen van een groepje -nog steeds onbetaalde- kunsthistorici wordt de schilderijen- en tekeningencollectie van het museum beter ontsloten en geregistreerd. In 1987 trekt de tentoonstelling *Portret van twee 19de-eeuwse meesters, Leven en werk van Hendrik Jan en Cornelis Hendrik van Amerom* de aandacht van de landelijke en regionale pers.

In 1986 staat er een advertentie in de plaatselijke media waarin om vrijwillige suppoosten wordt gevraagd. Dit levert een aantal nieuwe mensen op die dan naast de enkele reeds aanwezige vrijwilligers voor de openstelling van het museum gaan zorgen. Het museum is vanaf die tijd geopend van dinsdag tot en met zaterdag van 13.00 tot 17.00 uur. In 1996 komt daar de openstelling op zondagmiddag bij.

In 1987 starten de eerste werkgroepen studenten van de Rijksuniversiteit Leiden in het museum. Zij beschrijven en registreren de omvangrijke collectie aardewerk en porselein. Deze registratie mondt in 1988 uit in een grote tentoonstelling, die zeer goed ontvangen wordt. Later, in 1993, wordt op dezelfde manier de deelcollectie textiel geïnventariseerd en tentoongesteld.

Overigens worden er jaarlijks vanaf 1987 goed gedocumenteerde wisseltentoonstellingen georganiseerd, een traditie die tot op de dag van vandaag in ere wordt gehouden.

De auteur van dit artikel neemt in 1993 het conservatorschap van Marjan Reinders over en neemt evenals Nini Jonker, ex-hoofd educatie van het Gemeentemuseum Den Haag, zitting in het curatorium. H.H. Rensing neemt in hetzelfde jaar afscheid en ontvangt als dank voor zijn inzet de eerste exemplaren van twee kunstwerken die in opdracht van het museum in kleine oplage door de schilderes Hanny Reneman (collage) en beeldhouwster Johanna Klein (penning) zijn vervaardigd.

Nieuwe initiatieven die in de afgelopen jaren ontwikkeld zijn, zorgen voor een sterke stijging van het aantal bezoekers.

Zo is het museum vanaf 1996 als een van de verrassingen opgenomen in de speurtocht Het Geheim van Delft. Het levert vele bezoekers op, van wie een deel zo enthousiast raakt dat ze op een later, rustiger moment nog eens terugkomen.

Vanaf 2001 voert het museum in samenwerking met de VAK, centrum voor de kunsten, zelf ontwikkelde educatieve programma's voor leerlingen van het

Collage van krantenkoppen door de jaren heen

Delftse basisonderwijs uit. Jaarlijks terugkerende evenementen, zoals het Landelijk Museumweekend en de Open Monumentendag, trekken veel bezoekers uit binnen- en buitenland.

De laatste jaren heeft het museum ook meegewerkt aan bijzondere evenementen zoals de Delftse Keramiekdag, Tijd voor sieraad, Wandeling langs sieraden en klokken, Sieraad en Design en de KunstKick voor de derde klassen uit het VMBO.

Nieuwe doelgroepen zoals bijvoorbeeld inburgeraars en jongeren uit het voortgezet onderwijs blijken het museum ook steeds beter te kunnen vinden.

Erkenning

Dankzij de inzet van veel mensen en de toenemende belangstelling voor de negentiende eeuw kon het eens zo stille 'Kleinood aan een Delftse gracht' uitgroeien tot een landelijk bekend en erkend museum.

In 2001, het jaar van het Historisch Interieur, is het museum geplaatst op de lijst van 100 best bewaarde interieurs in Nederland.

Sinds 2003 is het museum een zogenaamd geregistreerd museum. Dat houdt in dat het is opgenomen in het Landelijk Museumregister, waarin alleen musea staan die voldoen aan strenge eisen op gebied van professionaliteit, collectiebeheer, presentatie, educatie, beveiliging en management.

Tot slot

Het museum is in het trotse bezit van een bijzonder kapitaal dat gekoesterd moet worden: de grote groep trouwe vrijwilligers, die niet alleen zorgen voor de openstelling van het museum, maar ook allerlei andere belangrijke werkzaamheden verrichten. Zonder hen was er in de afgelopen tachtig jaar nauwelijks bezoek bij de negentiende-eeuwse kunstenaar mogelijk geweest. Het afgelopen jaar vierden we nog een bijzonder jubileum: een van de vrijwilligers, mevrouw L. Dubbeldeman-Stigt, is vijfentwintig jaar aan het museum verbonden. Voor haar inzet is ze niet alleen door het museum gehuldigd, maar ontving ze zelfs een 'Delftse Veer', een prijs die haar in januari 2007 door wethouder Rensen werd uitgereikt.

Een woord van dank is zeker ook op zijn plaats voor al die fondsen, donateurs en (particuliere) sponsors die het mogelijk maakten dat er belangrijke restauraties en andere werkzaamheden konden worden uitgevoerd.

Om in de toekomst dit enige nog intact zijnde negentiende-eeuwse kunstenaarshuis in Nederland open te kunnen blijven houden en de continuïteit van het professionele beheer te kunnen waarborgen, zal er echter naast vrijwillige inzet ook structurele geldelijke steun nodig zijn. Er loopt thans bij de gemeente Delft een aanvraag om de kleine jaarlijkse subsidie van het museum te verhogen. Zou dat geen mooi verjaardagscadeau zijn voor een 80-jarige?

De auteur is dank verschuldigd aan Nini Jonker en Marjan Reinders die samen met haar het archief van het museum hebben doorgenomen in verband met de tentoonstelling *Tachtig jaar Thuis in Tetar* in 2007.

Topzaken

in de

Choorstraat

**Chocolaterie
Leonidas**
op nr. 18

Openingstijden
ma. t/m za. van
09.00 tot 18.00
en koopavond
op vr. tot 21.00
Tel.: 015-2142598

**Lunchroom
Leonidas**
op nr. 24

Openingstijden
ma. t/m za. van
09.00 tot 18.00
Tel.: 015-2157821

**Georg Jensen
Damask**
op nr. 28

Openingstijden
ma. t/m za. van
09.00 tot 18.00
en koopavond
op vr. tot 21.00
Tel.: 015-2159993

*Al vijf generaties lang
een waarborg voor kwaliteit...*

*Bij ons worden alle vleeswaren
vers afgesneden.*

Slagerij Valkenburg

Brabantse Turfmarkt 80-82 • Delft
Tel. 015-2125829 / Fax 015-2146895

Trend

by
ID
interieur decor

Trend & sfeer

Om u een goed interieuradvies te kunnen geven nemen wij graag de tijd. Onder het genot van een kopje koffie bekijken we uw plattegrond en/of foto's. Samen bepalen we de juiste materialen die bij de sfeer past die u voor ogen heeft.

Graag tot ziens,

Mariëtte van 't slot

ASSORTIMENT EN INTERIEUR DECOR...

De kracht van INTERIEUR DECOR zit 'm vooral in haar **KUINE ASSORTIMENT**. De collecties zijn ontworpen in omhulking. Meeger werd er alleen het juiste verlicht, nu komt u ook bij interieur. Daar bereidt voor verfi, meubels, karpellen, accessoires en een grote collectie stoffen. Het assortiment 'verleent van **LANDELIJK KLASSEK TOT ROMANTISCH MODERN**. Just deze mix, maakt een interieur **LEUK en SPANNEND!** Bereik ook eens onze vernieuwde site WWW.INTERIEURDECOR.NL

INTERIEUR DECOR

de **Binnenhuisadviseurs**

Binnenhuisadviseurs 9-13 2611 B1 Delft, tel. 015-2741990 www.interieurdecor.nl

- gordijnen • behang • tapijt • parket • accessoires • meubels • laminaat

KOOS ROZENBURG ANTIQUITEITEN

*spec. tegels en delfts blauw
uit de 17e en 18e eeuw*

*ook: vroeg ijzer,
meten en wegen
oude schaatsen*

DELFT
MARKT 2
2611 GT
015 2147828

Delftse Zustersteden

Frida de Jong

Intro

De gemeente Delft heeft sinds 1945 banden aangeknoopt met een aantal zustersteden. Het aangaan van zogenaamde stedenbanden was een verschijnsel dat na de Tweede Wereldoorlog in Europa in zwang raakte en door landelijke organisaties werd gestimuleerd. De achterliggende gedachte was dat waar mensen en volken elkaar beter leerden kennen oorlog en strijd minder kans kregen. Kortom: de wereldvrede bevorderen, om te beginnen vanuit de eigen gemeenten. Momenteel kent Nederland naar schatting duizend stedenbanden, dat is twee à drie per gemeente.

Delft heeft in de loop der tijd serieus contact gelegd met minstens tien gemeenten. Het aantal buitenlandse steden dat ooit contact zocht, was een veelvoud hiervan. De aanleiding om een stedenband aan te gaan, verschilde en telkens waren het binnen de gemeente Delft ook andere groepen die het initiatief namen. Ook al namen burgers het initiatief, uiteindelijk besliste de gemeenteraad over het aangaan en onderhouden van een stedenband. Onder burgemeester Van Oorschoot werd in 1987 de organisatie van de stedenbanden herzien. Men maakte een onderscheid tussen enerzijds steden-

banden in ontwikkelingslanden, waarbij steun en solidariteit centraal staan (momenteel zijn dat Estelí in Nicaragua en Mamelodi/Tshwane in Zuid-Afrika) en anderzijds de stedenbanden waarbij onderlinge uitwisseling en kennismaking van burgers centraal staan, de zogenaamde jumelages. Laatstgenoemden kregen vanaf 1987 nog maar een beperkte gemeentelijke ondersteuning en gingen werken met zelfstandige stichtingen per stad. In 1998 besloot de gemeente twee van de zes jumelages (Kingston en Castrop-Rauxel) af te bouwen vanwege gebrek aan

Sinds september 2006 staat achter het stadskantoor een wegwijzer met daarop vermeld de zustersteden compleet met afstand (Foto: René van der Krogt).

draagvlak bij de burgerij.

Hoewel niet altijd wereldnieuws, is er in Delft en in de gemeenteraad herhaaldelijk gediscussieerd over dit stukje mondiale positiebepaling. Keuzes konden immers moeilijk los gezien worden van de wereldpolitiek van dat moment. Vele Delftenaren hebben zich in het kader van de stedenbanden ingezet om mensen uit verschillende culturen dichterbij elkaar te brengen, door bezoeken aan zustersteden, of door gasten van elders onderdak te bieden en wegwijs te maken in Delft. Door uitwisseling van informatie en cultuuruitingen of het organiseren van (hulp)acties of sportwedstrijden leerde Delft deze werelden iets beter kennen. In het gemeentearchief zijn nog steeds boeken van en over de diverse zustersteden te vinden. In het stratenplan klinken de namen door. Uit de persoonlijke contacten zijn zelfs huwelijken voortgekomen.

Kingston upon Thames 1947

De eerste stedenband, met het Engelse Kingston upon Thames, vloeide min of meer voort uit de bevrijding na de Tweede Wereldoorlog. Iedereen wilde maar wat graag contact met de bevrijders. Na jaren van gesloten grenzen lokte het buitenland, ook al ontbraken daarvoor aanvankelijk de mogelijkheden en de deviezen. Canada en Amerika waren met de toenmalige verkeersmiddelen uiteraard te ver weg, maar Engeland was haalbaar. Het was de Nederlander Albert Milhado die samen met de Engelsman Stanley

Rouse opperde om tot gemeentelijke uitwisseling te komen in de vorm van onderlinge sportwedstrijden. Rouse zat in de internationale voetbalbond. Milhado was radioverslaggever. Met een verleden bij radio Oranje en de Nederlandse geheime dienst zat hij goed in zijn contacten. Zelf gaf hij ooit aan wel negentig steden gekoppeld te hebben. De keuze van Delft viel onder andere op het nabij Londen gelegen Kingston omdat men er een Technische Hogeschool had, zodat om te beginnen uitwisseling van studententeams (roeien op de Thames) verzekerd leek. Verder had Kingston ook een koninklijke graf tombe. Jarenlang reisden groepen

Plaatsnaambord van de Delftse zusterstad Kingston-upon-Thames (Foto: Peter van der Krogt, november 1992)

burgers en sportlui heen en weer. En zo kwam de townhall van Kingston in de loop der tijd aan een aardige verzameling Delfts blauw en bloeiden er in het voorjaar wel eens blauwe hyacinten. Met het toenemen van de welvaart en de vele vakantiemogelijkheden elders nam het enthousiasme voor de uitwisseling als vorm van vakantie af. Tenslotte leefde de stedenband alleen nog maar op bestuurlijk niveau, wat voor het college een reden was om de stedenband officieel te beëindigen. Dat gebeurde in 2001 in stijl, met een afscheidsdiner.

Castrop-Rauxel 1950

In het kader van de Europese eenwording werden in 1949 per land drie gemeenten uitgekozen om bij wijze van experiment deel te nemen aan 'Europese verkiezingen'. Voor de Bondsrepubliek Duitsland (BRD) werd Castrop-Rauxel als deelnemende gemeente aangewezen op grond van een representatieve partijpolitieke samenstelling van de bevolking. De gemeente profileerde zich hiermee als Europa-minded en ging met vier buitenlandse steden een band aan. Delft was één daarvan. Enige overeenkomst was gelegen in de omvang en de ligging. Castrop-Rauxel ligt midden in het Ruhrgebied, ingeklemd tussen twee grote steden. Deze industriële positie mocht voor bestuurlijke uitwisseling zijn interessante kanten hebben, Delftenaren hadden niet zoveel interesse

Een bezoek aan Delft was niet compleet zonder een ontvangst op het stadhuis. Hier ontvangt wethouder P.C. Ellferich een delegatie uit Castrop-Rauxel in 1968 (Foto: Gemeentearchief Delft).

voor de smogproblematiek. Bovendien was in 1950 lang niet iedereen toe aan een bezoek aan het land van de voormalige vijand. De uitwisseling vond plaats op het niveau van sportclubs, zangkoren en (carnavals)verenigingen. Ook ambtenaren namen kennis van elkaars werkwijzen. In 1988 was er een in Castrop wonende Nederlander die met leden van een motorclub naar Delft wilde komen. Dat mocht, maar voor overnachting werden ze verwezen naar een sleep-inn of jeugdhotel. Het gebrek aan animo bij de burgerij was in 1998 voor de raad een reden om de band te beëindigen. Castrop wilde de beëindiging nog wel enige luister bijzetten. Het nodigde niet alleen burgemeester Van Oorschoot uit voor een afscheidsgesprek, maar wilde ook met een delegatie van twintig kinderen een soort zomerkamp organiseren onder de leuze '50 Jahre JA für Europa'. Beide invitaties werden beleefd van de hand gewezen.

Aarau 1969

Aarau is de hoofdstad van het kanton Aargau, gelegen tussen Basel, Luzern en Zürich. Hoewel naar Zwitserse maatstaven geen echte toeristische trekpleister, had het voor Delftenaren toch zo zijn toeristische charme. Het verhaal gaat dat het contact werd gelegd door burgemeester J.M. Ravesloot die in het Europese circuit zijn ambtgenoot uit Aarau tegen het lijf liep. Met politiek had het allemaal weinig te maken en zo reisde een Delftse delegatie het ene jaar naar daar, terwijl het andere jaar een delegatie een weekje op tegenbezoek kwam. Meestal maakte het gezelschap toeristische uitstapjes. De overnachtingen vonden plaats bij gastgezinnen. Onder de vleugels van de Stichting Delft-Aarau heeft dit patroon zich voortgezet tot op de dag van vandaag.

Kfar Saba 1971

Op 25 kilometer ten noordoosten van Tel Aviv, op het smalste gedeelte van Israël, aan de grens met Palestijns gebied, ligt de in 1903 gestichte nederzetting Kfar Saba (aanvankelijk gespeld Sava). Ook de stedenband met deze gemeente ontstond op burgemeestersniveau. In 1967 ontmoette burgemeester Ravesloot tijdens een bijeenkomst van de International Union of Local Authorities in Straatsburg zijn collega Z. Geller uit Kfar Saba. Een uitnodiging volgde en het jaar daarop bezochten wethouder N. Hesseler en raadslid Renaud-Rijsterborg Kfar Saba in gezelschap van J.W. de Boer van het bureau Voorlichting. In juli 1970 volgde een tegenbezoek van burgemeester Geller aan Delft. In oktober 1971 werd vervolgens in Israël de band met deze stad vastgelegd in een fraaie,

Oorkonde opgesteld ter bevestiging van de stedenband tussen Kfar Saba en Delft anno 1971 (Foto: Gemeentearchief Delft).

In 1993 bezocht een delegatie uit de gemeenteraad Israël. Aan dit bezoek ging in de raad aardig wat discussie vooraf (Foto: Gemeentearchief Delft).

tweetalige oorkonde. Dit maal was Hesseler aanwezig in de functie van waarnemend burgemeester. Verder dan wat bezoeken heen en weer – eens in de twee jaar – met een kleine delegatie kwam het aanvankelijk niet. Zowel in 1986 als in 1988 trad het Delfts jeugdorkest onder leiding van Pierre van Hauwe op in Kfar Saba. Er gingen toen circa veertig mensen mee onder wie – in 1988 – de raadsleden Mensinga en Mandos. Datzelfde jaar organiseerde de staat Israël in maart, ter gelegenheid van haar 40-jarig bestaan een Internationale Conferentie met vertegenwoordigers van alle steden die een zusterstad hadden in Israël. Er werden van over de gehele wereld 1200 deelnemers uitgenodigd onder wie de wethouders Mandos en De Bie voor Delft. Zoiets lag in de raad echter politiek gevoelig, temeer daar de spanningen tussen Israël en de Palestijnen in die tijd weer opliepen. De burgemeester van Kfar Saba stak zijn teleurstelling over deze aarzeling niet onder stoelen of banken en zijn Delftse ambtgenoot Van Walsum had het er moeilijk mee. Per telefoon benadrukte hij hoezeer ‘wij zijn vrienden van de mensen en de stad’. Maar juist vanuit deze vriendschap en bezorgdheid zou plaats moeten zijn voor dialoog, stelde de burgemeester. Uiteindelijk reisden beide wethouders toch af, maar wel met de intentie om de kritische dialoog gaande te houden en ook te spreken met de aangrenzende Palestijnse gemeente Qalqilyah, waarmee vanuit Kfar Saba een historisch zeer gespannen verhouding bestond. De wethouders kwamen terug met een gedegen en openhartig verslag van alle festiviteiten met als duidelijke conclusie dat de contacten meer moesten inhouden dan samen dansen en drinken en meer moesten zijn dan

‘glorified tourism’. Het moest gaan om wederzijds begrip en vriendschap. De ontmoeting met de burgemeester van Qalqilyah had helaas geen doorgang kunnen vinden. In 1991 was het wederom spannend. De burgemeester van Kfar Saba vond het tijd dat de Delftse gemeenteraad acte de presence gaf. Uit andere steden waar zijn gemeente een band mee onderhield, waren immers ook al zware delegaties langs geweest. Diplomatiek antwoordde men vanuit Delft dat de raad alleen kwam als zo’n bezoek ‘in het belang van de gemeente was’. Tweemaal werd een bezoek uitgesteld. Pas nadat er onder premier Rabin een meer ontspannen klimaat intrad, werd er een afspraak gemaakt. Voorwaarde was wel dat er aandacht zou zijn voor het thema minderheden en dat daarbij ook gesproken zou worden met Palestijnen die op nog geen 15 kilometer afstand van Kfar Saba woonden. Groen Links bleef een bezoek onaanvaardbaar vinden en ging niet mee. Juli 1993 brachten acht raadsleden onder leiding van burgemeester Van Walsum een week door bij de zustergemeente. Ondergebracht bij gastgezinnen doorliep het gezelschap een zwaar en politiek niet ongevoelig programma. Dat varieerde van een bezoek aan de Knesseth tot het aanhoren van een niet van eigenbelang gespeende toespraak van de gekozen burgemeester. Men bezocht het Holocaust museum Yad Vashem en de lokale ‘Delftuin’. Aandacht werd onder andere besteed aan de opvang van nieuwkomers, Russische en Ethiopische joden in het snel groeiende Kfar Saba. Zowel in formele als informele ontmoetingen werd men voortdurend uitgenodigd tot discussie. Het gewenste contact met Palestijnen bleef echter beperkt tot een kort telefonisch contact. Het verslag verhulde niet hoe spannend het was. Met het oog op de veiligheid was het leger overal prominent aanwezig. Indirect droeg datzelfde leger bij tot discriminatie van

Ook dit is onderdeel van een stedenband: gewoon contacten van mens tot mens. J.P. Torenstra met een jonge immigrant in Kfar Saba (Foto: Gemeentearchief Delft).

minderheden, aangezien veel civiele functies onbereikbaar bleven voor wie niet werd toegelaten tot de militaire dienst. In de slotzin van het verslag klonk de opluchting door: 'Een ding is duidelijk; je leert de Delftse problematiek wel relativeren.'

Een groep uit Kfar Saba die in 2005 naar Delft kwam, schonk aandacht aan de aanpak van milieuzaken. In 2006 bezocht men Westerbork, maar ook een aantal toeristische plaatsen.

De Stichting Delft-Kfar Saba is sinds 1987 verantwoordelijk voor het onderhouden van de contacten. Zij geeft een eigen nieuwsbrief uit, waarin ook nieuws is opgenomen over de activiteiten rond de Delftse synagoge en het Joods museum te Amsterdam. Hoewel de Stichting benadrukt dat ze zich niet bezig houdt met politiek ('wij houden ons alleen bezig met de uitwisseling van burgers') kan er uit de geleerden toch wel eens politiek vuur opspatten, zoals in een artikel in de Delftse Post (4-1-2004) naar aanleiding van een protest tegen de bouw van de muur tussen Israël en Palestijns gebied. Ook in de raad kan het er fel aan toe gaan. Zo werd er bij de behandeling van de nota Gemeentelijk Internationaal Beleid in december 1998 de vraag gesteld: 'Wat is de relatie tussen Israëliëse IT-bedrijven en het zogenaamde militair-industrieel complex?' Tja... zo'n vraag is in zijn algemeenheid niet gemakkelijk te beantwoorden. Met een 'niet anders dan die van andere bedrijven en genoemd complex' werd dit vuurtje geblust. In het uiterste geval is het duidelijk: de gemeente Delft volgt het beleid van de Nederlandse regering.

Politieke keuzen

Het thema van de internationale contacten raakte in de roerige jaren zeventig meer en meer in politiek vaarwater. Burgers werden meer politiek bewust en mondiger. Inwoners wilden een stedenband gebruiken om gericht steun te geven aan steden die daar 'behoefte' aan hadden. Lokale actiecomités, soms gesteund door landelijke platforms, gaven daarbij dikwijls de richting aan. Men pleitte voor concrete (ontwikkelings) hulp in plaats van 'vrijblijvend, folkloristisch' bezoek bij welgestelde Europese bureaus. In de gemeenteraad gingen de linkse partijen voorop in het uitdragen van deze vorm van internationale solidariteit en activisme. Zeker bij het aangaan van een band met steden in politiek gevoelige gebieden konden de meningen in de raad uiteenlopen. Maar ook een bestaande band kon in politiek vaarwater terechtkomen, zoals we zagen in het geval van Kfar Saba. Als gemeente kon men dan moeilijk ingaan tegen het officiële beleid van Buitenlandse Zaken. Argumenten voor en tegen een bezoek dienden zorgvuldig afgewogen te worden en tijdens het bezoek was het vooral voor de autoriteiten soms op eieren lopen. Dit patroon deed zich ook voor bij de nieuwe zusterbanden in Nicaragua, de DDR en Zuid-Afrika, alle drie landen die een politieke omwenteling ondergingen. Desalniettemin hield hun band met Delft stand.

Estelí 1984

Delft-Estelí is onder Delftenaren nog steeds de meest bekende stedenband. Het was ook veruit de meest actieve en meest politiek-gevoelige. Vanaf het begin kent de stedenband een eigen nieuwsblad *Amistad*, *informatieblad stedenband Delft-Estelí*. Het begon

In de contacten met Estelí vormen scholen een belangrijke schakel. Burgemeester Frederico Castilblanco brengt in 1988 een bezoek aan de Hugo de Groot school (Foto: Henk Koster/ Gemeentearchief Delft).

Ontelbaar waren de acties om geld in te zamelen voor Estelí. In mei 2005 verbeterden schoolkinderen met 4000 vierkante meter het record stoeptekenen. De opbrengst ging naar de muurschilderschool in Estelí (Foto: Fred Nijs).

met een initiatiefgroep van TU-medewerkers en leden van het Nicaragua-Comité Delft. In de gemeenteraad van 22 november 1984 kwam het tot een unaniem akkoord over het aangaan van deze band aangezien men al eerder wenste met een derde wereldland te komen tot 'culturele uitwisseling en wederzijds verbeterd begrip'. Dat klonk nog zeer neutraal. De statuten formuleerden als tweede doelstelling het geven van 'gerichte technische en materiele hulp aan projecten die ten goede komen aan de bevolking, met name de armsten'. Bij het aangaan van de stedenband was het noordelijk gelegen Estelí nog maar net bekomen van de strijd van de Sandinisten tegen de rechtse dictator Somoza. Huizen waren verwoest of beschadigd. Aan alles was behoefte, en hulp was meer dan welkom, te meer daar die van Amerikaanse zijde was opgeschort.

De stedenband met Estelí leverde talloze voorbeelden van wat lokale organisatie vermag. Koelkasten zorgden voor schoolmelk. Er kwamen meubels voor scholen en boeken voor een bibliotheek. Riolering en verlichting werden aangelegd en uitgebreid. Het waren kleine Delftse delegaties die op bezoek gingen, maar de leden vertegenwoordigden grote groepen betrokkenen. Hun observaties werden breed gedistribueerd. Vervolgens werden in het kader van de stedenband gezagdragers, docenten en kunstenaars uit Estelí uitgenodigd naar Delft. Vaak keerden ze terug met een cheque, de opbrengst van sponsorlopen, stoeptekenmarathons en rommelmarktverkopen die soms verdubbeld was door de gemeente. Vooral de contacten tussen scholen waren hecht en onderstreept met menige kindertekening. Op de achtergrond werd veel organisatorisch werk verzet door het landelijke Nicaragua-Comité en sinds 1986 door het LBSNN (Landelijk Beraad Stedenbanden Nederland-Nicaragua). Dit beraad was in het kader van NCO (Nationale Commissie voorlichting en bewustwording Ontwikkelingssamenwerking) opgericht en verenigde tien Nederlandse steden met banden in Nicaragua en zeven landelijke (ontwikkelings)organisaties. Het LBSNN verzorgde een eigen documentatieservicepunt, gaf nieuwsbrieven uit en protesteerde eens bij de VS tegen hun hulp aan de contra's. In 1989 publiceerde het onder andere de brochure *Stedenband: instrument van locale ontwikkelingsamenwerking en mondiale bewustwording*. In Nederland waren er veertien steden met een zusterstad in Nicaragua. Naast Delft had Estelí nog vier andere zustersteden buiten Nederland.

In 1990 werden er landelijk en gemeentelijk voor het eerst democratische verkiezingen gehouden in Nicaragua. Het LBSNN stuurde op eigen initiatief een 'waarnemingsdelegatie' met onder andere uit Delft burgemeester H.V. van Walsum en D. Monsma, directeur van de dienst Welzijn, Onderwijs en Cultuur. Ook de wethouder van Zoetermeer, mevrouw. H. van Leeuwen, maakte deel uit van deze delegatie. De uitslag was niet wat het LBSNN had verwacht c.q. gehoopt. De Sandinisten leden een gevoelige nederlaag. Waar vele idealistisch bevlogen vrijwilligers zich gefrustreerd terugtrokken, paste het LBSNN zich aan bij de verkiezingsuitslag. Met een verwijzing naar de deplorabele toestand waarin het volk zich bevond, was men van mening dat 'de stedenbanden op z'n minst hun projecten op lokaal niveau zullen moeten voortzetten, ook al zijn hun gesprekspartners veelal anders dan voorheen'. Het gekozen bestuur verdiende vertrouwen. Via stedenbanden en hun directe communicatie zou men kunnen doorgaan met verbetering van de toestand van de allerarmsten en tevens scholing en vorming van het

bestuur. Het LBSNN bestaat nog steeds. In Delft wist de Stichting Delft-Estelí de stedenband te behouden, waarbij meespeelde dat op gemeentelijk niveau de Sandinisten in Estelí nog steeds in de meerderheid waren. Begin 2001 bezocht een delegatie uit de raad Estelí en maakte er meerjarenafspraken over samenwerking, waarbij ook een vertegenwoordiger ter plaatse, de Casa Tercer Mundo, een rol speelde. Recentelijk spande de Stichting De Witte Roos zich in om Estelí te voorzien van honderd zonnepanelen inclusief de overdracht van de erbij behorende kennis. Voor dit project werd onder andere 25.000 euro aangewend uit gelden die vrij kwamen bij de privatisering van het gemeentelijke energiebedrijf.

Freiberg 1986

Zolang er nog een muur stond in Berlijn was het onderhouden van contacten met landen uit het Oostblok geen vanzelfsprekende zaak, al spanden de Contactraad van Kerken en het IKV (Interkerkelijk Vredesberaad) zich daar al sinds de jaren zeventig voor in. Het Delfts collegeprogramma 1982-1986 sprak zich uit voor het aangaan van stedenbanden in het Oostblok en in de Derde Wereld. Na een gesprek met de vereniging Nederland-DDR en een contact met de ambassade van de DDR werd contact gelegd met de Liga für Völkerfreundschaft der DDR. Hierna volgde een uitnodiging voor een oriëntatierreis. Delft stelde hierbij expliciet dat men 'echt contact tussen burgers' wenste. De ambassade vond dat in orde mits men niet direct 'in de slaapkamer' wilde kijken. En ja, een bezoek aan Sachsenhausen behoorde tot een traditie waar men niet onderuit kon. En ja, gebruikelijk was toch wel om daar dan bloemen te leggen. Aldus geschiedde het dat vijf inwoners van Delft (A.P. Hoogendam, A.A.J. Jacobs, M.C.Lelie, W.C. Steffen-Hoogendoorn en H.V. van Walsum) op 11 januari 1986 arriveerden in Oost-Berlijn, compleet met 36 kilo geschenken zoals pennen, T-shirts, dassen, tegeltjes etcetera. want ook zoiets behoorde tot de traditie. Na een bezoek aan Sachsenhausen, de Dreigroschen Oper, de Liga en de stad Dresden, arriveerde men de volgende dag in Freiberg. Deze mijnstad, gelegen tussen Leipzig en Dresden, was door de Liga uitgekozen als een geschikte partner vanwege de aanwezigheid van een technische universiteit. De delegatie meldde bij thuiskomst dat er wel degelijk goede gesprekken mogelijk waren in kleinere groepen en dat er niet werd gepolariseerd. In juli 1986 werd het contract getekend en in september kwam de burgemeester van Freiberg naar Delft. In het voorjaar van 1987 ging de directeur van het Hugo Grotius, R. Oosterdag, met een kleine fototentoonstelling op bezoek bij zijn collega van de Maxim Gorki school en volgde een briefwisseling tussen leerlingen van beide scholen.

De gemeente Delft liep met haar contacten met Oost-Europa in die periode tamelijk voorop. Het college had een linkse signatuur en burgemeester Van Walsum was voorzitter van het Platform Gemeentelijk Vredesbeleid van de VNG. Gemeenten die een stedenband in Oost-Europa overwogen, wendden zich tot Delft voor informatie. In juni 1987 bood de gemeente gastvrijheid aan de eerste Nationale Conferentie Gemeentelijk Vredesbeleid. Daar verscheen niet alleen de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken mevrouw D. de Graaf-Nauta, maar ook president E. Honecker van de DDR. Politieke voorzichtigheid was hierbij wel geboden. Toen burgemeester Van Walsum wegens

Burgemeester Van Walsum met zijn ambtgenoot Ringe uit Freiberg (DDR). Op het oog een alledaags portret. In de politieke context van 1986 echter een bijzondere gebeurtenis (Foto: Henk Koster/Gemeentearchief Delft).

ziekte van dagvoorzitter Hoogendam de conferentie opende en ocriep tot steun aan Oost-Europa benadrukte hij dat hij dit deed als burger. Het ging om technische en bestuurlijke steun in het kader van de opbouw van Europa. De conferentie was gericht op mensen, en niet op gemeenten. Ook Honecker werd geconfronteerd met dit menselijke aspect door het fraai georkestreerde verzoek van twee leerlingen van het Hugo Grotius om te komen tot een wederzijdse scholierenuitwisseling op basis van verblijf in gastgezinnen, zoals gebruikelijk bij andere uitwisselingsprogramma's elders in Europa. Voor Oost-Europa was vooral dit logeren bij individuele gastgezinnen hoogst ongebruikelijk. Honecker stemde toe en in september nodigde de Maxim Gorki school het Hugo Grotius uit om in oktober op deze basis naar Freiberg te komen. Dit alles vond plaats met heel veel aandacht van de pers. In mei 1988 volgde een tegenbezoek van scholieren uit Freiberg. Het jaar daarop was er opnieuw een wederzijdse uitwisseling. Daarnaast bezocht in maart 1989 een delegatie van de DVR (Delftse Vrouwen Raad) de stad Freiberg.

Toen in 1989 de muur eenmaal gevallen was, overwogen ineens talloze gemeenten een stedenband, daar nog meer dan hier. Een Europese Conferentie over Oost-West-stedenverbanden in 1990 in Rotterdam werd massaal bezocht. Het Platform waarschuwde ondertussen om vooral niet overhaast en versnipperd banden aan te gaan. Steden die reeds voor de Wende een band hadden, zaten nu met het probleem hoe het hun oude contacten, in het algemeen de oude (partij)elite, in de nieuwe tijd zou vergaan. In een in 1990 door de VNG opgezette enquête, liet Delft weten dat er discussie was over de

samenstelling van de DDR-delegatie, dat de Freibergse burgemeester was ontslagen en dat als gevolg daarvan planning moeilijk was. Men achtte het raadzaam de verkiezingen daar af te wachten om daarna te bezien wat de nieuwe partners van elkaar wilden. Ondertussen had een concrete vraag om computers al wel de gemeente bereikt. In april/mei 1990, een week voor de eerste vrije verkiezingen, bezocht een delegatie van negen Delftse jongeren Freiberg op uitnodiging van het Partnerschafkomitee. Het Delftse gezelschap was jong en daardoor mogelijk minder bevooroordeeld, maar wel met zorg geselecteerd uit de jongerenafdeling van de politieke partijen en de Delftse studentenvereniging. Ze hadden de opdracht om uit te zien naar 'contactpersonen voor de toekomst'. Ze kwamen terug met een gedegen verslag van de situatie die zij aantroffen en de mogelijke contacten die zij zagen. Zij erkenden dat de bestaande contacten tamelijk formeel waren en deels voortkwamen vanuit 'het Systeem'. Voor de toekomst moest men het zoeken in verbreding en vernieuwing. Voorzichtigheid was geboden en men zou daarom het beste kunnen beginnen met uitwisseling op het gebied van sport, muziek en carnavalsverenigingen. De mensen in de DDR waren volgens het verslag zowel dromend-enthousiast als ook wantrouwend. Het gevaar van grote inkomensverschillen en dreigende werkloosheid was levensgroot. 'Het is de delegatieleden duidelijk geworden dat buitenstaanders zich niet goed kunnen voorstellen wat het betekent om in een totalitaire staat te moeten leven. Ons past daarom terughoudendheid bij het uitspreken van waardeoordelen', aldus de slotzin van het rapport. Voorwaar een leerzaam bezoek. Net als in Estelí heeft de stedenband met Freiberg de omwenteling doorstaan dankzij zowel oude als nieuwe contactpersonen en met veel aandacht voor lokaal bestuur en participatie van burgers. Het is de enige stedenband in Delft met een 'vriendenkring' die maandelijks bijeenkomt.

Gemeente op afstand

Onder burgemeester Van Walsum was het aantal stedenbanden niet alleen opgelopen tot zes in totaal, ook de kosten waren fors toegenomen door de veeleisende en intensieve contacten met Estelí en Freiberg. In verhouding waren de kosten van de oudere stedenbanden gering. Kosten werden namelijk ad hoc onder de noemer internationaal beleid gedeclareerd bij de Afdeling Bestuur Algemeen. Soms werd een financieel beroep gedaan op representatie, cultuur of onderwijs. Reiskosten werden soms wel en soms niet door particulieren gedragen. In bepaalde gevallen werden landelijke verenigingen gesubsidieerd of verdubbelde de gemeente de opbrengst van acties onder de burgerij. Formeel werden alle contacten vanouds gecoördineerd door het Gemeentelijk Comité Internationale Uitwisseling, onderverdeeld in subcomités per zusterstad. Naar aanleiding van een gemeentelijke heroverweging in 1986 werd deze onoverzichtelijke situatie gewijzigd. De bestaande stedenbanden moesten meer zelfstandig worden en voortaan zichzelf bedruipen middels een eigen stichting. Het Gemeentelijk Comité Internationale Uitwisseling werd dan ook in december 1987 opgeheven. De stichtingen kregen elk een vaste subsidie van 1600 gulden, mits zij jaarlijks een verslag en een activiteitenplan overlegden aan de Afdeling Bestuur Algemeen. Alleen voor Estelí, als ontwikkelingspartner, werd een uitzondering gemaakt en golden andere regels. Internationaal beleid viel

voortaan binnen de portefeuille van de burgemeester.

Niet alle stedenbanden waren gelukkig met deze financiële aderlating, waarbij het budget voor de oudere stedenbanden werd gehalveerd. Castrop-Rauxel protesteerde meteen zeer heftig en kwam nooit met een stichting, noch met een jaarverslag. De stedenband Freiberg werkte in Delft reeds met een breed samengestelde achtergrondgroep, die een stichting niet direct noodzakelijk vond. De andere steden, -Kingston, Aarau en Kfar Saba – kwamen rond oktober 1987 met een eigen stichting. Lange tijd bestonden er geen plannen om te komen tot nieuwe stedenbanden. Weliswaar werden in Tsjechoslowakije en in het voormalig Joegoslavië van gemeentewege enige projecten gesteund met gemeentelijke expertise, vuilniswagens of brandweermaterieel, maar deze projecten werden niet omgezet in een stedenband.

Mamelodi 1995/Tshwane 1999

In het kader van de landelijke actie 'Stuur een collega naar cursus' liepen in 1994 twee Zuid-Afrikanen stage bij de gemeente Delft. Zuid-Afrika stond op dat moment sterk in de belangstelling. Eind 1994 kwam Nelson Mandela na een nationale verkiezing aan de macht en voor oktober 1995 waren lokale verkiezingen gepland. Er heerste een 'spannende, optimistische en energieke' sfeer. In januari 1995 brachten twee Delftse vrouwen, Olav Buunen van de Delftse werkgroep Zuidelijk-Afrika en beleidsmedewerker jeugd en ouderen Ria Bergshoeff, als verlengstuk van hun vakantie een werkbezoek aan de South Africa National Civic Organisation (Sanco) te Mamelodi, de werkplek van een van de stagiaires. In recordtijd bezochten zij in deze township bij Pretoria de meest uiteenlopende projecten en maakten zij een inventarisatie van interessante contacten. Zij pleitten voor het met aandacht volgen van de verkiezingen en het de handen ineen slaan rond concrete projecten op het gebied van zorg, onderwijs en woningbouw. In Delft kon de Stichting Malibongwe als mediair fungeren. Malibongwe was de vrouwenafdeling van het ANC die wereldwijd steungroepen kende. Toen in 1995 twee vrouwen uit Zuid-Afrika stage liepen in Delft behoefden ze dankzij Malibongwe niet met lege handen te vertrekken. Voor een crèche ging speelgoed en meubilair mee.

In januari 1999 besloot de gemeenteraad om de projectsamenwerking met de township Mamelodi om te zetten in een stedenband met Tshwane, de Zuid-Afrikaanse naam voor het voormalig Pretoria. Naast bestuurscursussen en vrouwenprojecten werd veel werk verzet op het gebied van woningbouw, onder andere door de woningcorporatie DUWO en bouwkundigen van de TU, met gelden van de VNG. Ook bood men vanuit Delft ondersteuning bij de oprichting van een lokale radio-omroep en fietswerkplaatsen.

Adapazari 2001

Het collegeprogramma 1982-1986 stelde ook contacten te willen leggen met een stad 'uit een land rond de Middellandse zee, waaruit veel mensen uit Delft zijn gekomen'. De voorkeur ging uit naar een stad in West-Turkije. Dit omdat meer dan 50% van de Delftse immigranten van Turkse afkomst was en velen uit dit gebied kwamen. Er viel zelfs een naam: Kirsekir. Deze stad had twee universiteiten en op één van de Delftse scholen was een onderwijzer uit die stad al bezig met een intercultureel project dat

hij zo mogelijk met een reis wilde afsluiten. De Belangenraad Migranten en de Turkse Vereniging hadden belangstelling. Toch ging Kirsekir niet door.

Na een aardbeving in 1999 in het Noordwesten van Turkije waarbij in de stad Adapazari 4000 mensen om het leven kwamen en 100.000 mensen dakloos werden, schoten Delftenaren van Turkse afkomst massaal te hulp. Samen met de getroffen stad diende Delft een subsidieaanvraag van ruim vijf miljoen in bij de EU. De subsidie werd toegekend. Delft hielp bij de projectadministratie en de Delftse brandweer bracht kennis en materiaal in. Ook doneerde Delft een eenmalige bijdrage uit de EZH gelden ten behoeve van de bouw van een cultureel centrum. In 2000 bracht burgemeester Van Oorschoot een bezoek aan de stad en tekende een intentieverklaring die een jaar later werd omgezet in een overeenkomst voor sociaal-culturele uitwisseling. Al snel volgde een Stichting Delft-Adapazari ter ondersteuning en coördinatie van de diverse initiatieven. Als eerste werd hulp geboden bij de bouw van een cultureel centrum. In 2002 werd een reis van een week naar Adapazari georganiseerd. In 2005 vond een uitwisselingsproject plaats waarbij hulpverleners van het Rode Kruis en brandweerlieden de stad bezochten. Streven is scholen, universiteiten en kunstenaars met elkaar in contact te brengen. In Delft verzorgde de stichting bovendien enkele culturele avonden.

Kandidaat-steden die het niet haalden

Net als de steden Tuzla en Opava in het voormalige Joegoslavië, het Turkse Kirsekir en Green Bay (Wisconsin) waren er meer steden die het niet tot zusterstad brachten. Als het aan de Tunesische zaakgelastigde had gelegen was Nabeuk (90.000 inwoners) in 1977 de vijfde zusterstad van Delft geworden. Als belangrijkste motivatie bracht hij naar voren dat deze stad evenals Delft een aardewerkfabriek had. In de tijd dat de gemeente Delft kennisuitwisseling belangrijk vond als basis zochten onder andere Phoenix in de VS en het Russische Novocherkask toenadering. Ook Haïfa in Israël was even in de picture. Deze belangstelling kwam nog al eens voort uit contacten van de TU. In het kader van globalisering en kenniseconomie speelde de gemeente Delft in 2000 met de gedachte aan een contact in de VS. Genoemd werden Austin of Cambridge, naar aanleiding van bezoeken aan deze steden door TU-ers. Vandaag de dag denkt men aan een stad in China 'of een ander land in Azië'.

Gezamenlijke Conferenties

Tweemaal werd in Delft een conferentie gehouden waarbij vertegenwoordigers van alle zustersteden werden uitgenodigd. In oktober 1993 organiseerde de Delftse Vrouwen Raad een tweedaagse conferentie 'Samen Sterk; Vrouwen in Europa tegen armoede'. Er waren werkgroepen over vrouwen in de bijstand, vluchtelingenvrouwen, immigrantenvrouwen en oudere vrouwen. Niet alle zustersteden stuurden vertegenwoordigsters en een grote meerderheid van de conferentiegangers was als zorgverlener werkzaam terwijl de doelgroep afwezig was. Een vorm van follow-up bleef achterwege.

In oktober 1999 organiseerde het IHE een seminar 'Water in the World' gesponsord door het Nationaal Comité voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling.

In een bijbehorend boekje deden de steden verslag van hun uiteenlopende problemen met water. De Europese steden hadden in het algemeen hun drinkwatervoorziening op orde, maar hadden te kampen met overstromend rivierwater. Kfar Saba kampte met waterschaarste. Zoals te verwachten waren de problemen in Mamelodi en Esteli het grootst als gevolg van armoede (illegaal tappen) en gebrek aan coördinatie. Op de conferentie besprak men ook hoe ter plaatse het milieu in het onderwijs onder de aandacht werd gebracht.

Verzakelijking

Terwijl er steeds opnieuw stedenbanden bij kwamen, bleven oude banden voortbestaan ook al stelden ze niet veel meer voor. Het toegekende budget noopte daarnaast tot beperkingen. Waar aanvankelijk alleen de VVD voorstander was van een evaluatie van de stedenbanden, raakten in de jaren negentig meer partijen overtuigd van de noodzaak van een evaluatie. Met de nota *Samenhang en Prioriteiten, Gemeentelijk Internationaal Beleid Vernieuwd* (december 1998) besloot de gemeente dat jumelages alleen recht hadden op voortbestaan op basis van draagvlak onder de bevolking. De jumelages met Castrop-Rauxel en Kingston werden wegens gebrek aan zo'n draagvlak beëindigd. Freiberg zou zich moeten bewijzen. In ieder geval werd hiertoe in mei 1999 de Stichting Delft-Freiberg opgericht

Een volgende nota *Stand van zaken en voortgang Internationaal beleid* (2004) boog het stedenbandenbeleid om in de richting van Delft Kennisstad. Naast de twee bestaande stedenbanden gericht op armoedebestrijding en gebaseerd op solidariteit, zou er ook plaats moeten zijn voor 'economische' stedenbanden. Zakelijke en economische motieven werden hierbij als legitiem beschouwd. Delft mocht er als gemeente beter van worden en aan de TU en aan Delft Kennisstad werd een actieve rol toebedacht. Nogmaals werd in deze nota uitgelegd dat jumelages verschilden van stedenbanden en dat het beleid van de gemeente ten aanzien van jumelages ('stamt uit de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw') terughoudend was. Het budget voor internationaal beleid werd in het college programma 2002-2006 gehandhaafd op één euro per inwoner, het niveau waartoe het voorafgaande college het budget stapsgewijs had opgehoogd.

Conclusie

Terugblikkend op meer dan een halve eeuw stedenband zijn duidelijke verschuivingen zichtbaar die zich in Delft maar ook elders voltrokken. De generatie van vlak na de oorlog was blij met een buitenlands uitje. De protestgeneratie van de jaren zeventig verzette zich tegen het vrijblijvende karakter van menige stedenband en zocht het – vaak in aansluiting op landelijke actiescomités – in politiek activisme. Eind jaren tachtig nam de gemeente meer afstand door iedere stedenband via een stichting te laten verlopen. De jumelages kregen een beperkte basisvergoeding, waarvoor ze een verslag uitbrachten van hun activiteiten. Als een vorm van gemeentelijke ontwikkelingshulp werd een stedenband aangehouden met niet meer dan twee steden in de derde wereld. Multiculturele doelstellingen maakten dat de gemeente nog wel een contact aanging met een stad in een zogenaamd herkomstland van allochtone inwoners, wat resulteerde in de jumelage

met Adapazari in 2001. In recente plannen is sprake van het ontwikkelen van economische stedenbanden.

* met grote dank aan S. Braam, M. van Dijck, A.A.J.& W. Jacobs, J. Klok-Levit en H.V. van Walsum voor hun informatie en commentaar.

Websites

www.raad.delft.nl

www.stedenband.nl

www.delft.nl/internationaal_beleid

www.delft-mamelodi.nl

Literatuur

Amistad; informatieblad over stedenband Delft-Esteli 1984-.... GAD 27B

Bergsma, Geert, e.a. Verslag van een bezoek aan Freiberg in het kader van de stedenband Delft-Freiberg. 27 april-6 mei 1990.

Dutch Cities for Tuzla juni 1996

Berg, Dion van de. *Oost-Weststedenbanden: de bijdrage van gemeenten aan de integratie van Oost- en West-Europa*. IKV-brochure ('s-Gravenhage: Interkerkelijk Vredesberaad, 1990) (Gemeentearchief Delft, 16 C 73).

Olav van Buunen en Ria Bergshoeff, Van protest naar uitdaging; verslag van een werkbezoek aan Mamelodi Zuid-Afrika januari 1995

Samen Sterk, Vrouwen in Europa tegen Armoede. G.J.Gelder-Koopman. oktober 1993 DVR *Samenhang en prioriteiten, gemeentelijk internationaal beleid vernieuwd*. Nota gemeente Delft, december 1998.

Stand van zaken en voortgang internationaal beleid. Nota gemeente Delft, 2003.

Steffen-Hoogendoorn, W.C., en H.V. van Walsum, *Bezoek aan Kfar Saba van een delegatie uit de Delftse gemeenteraad 5-11 juli 1993* (Gemeentearchief Delft, 37 B 118).

Water in the World, reflections. 8 oktober 1999 IHE.

Westerlaken, Nell, 'Poetsen voor Juigalpa'. *De Volkskrant*, 14 april 2005.

UW PARTNER BIJ
● ONDERHOUD
● VERBOUW

Naaborg's Bouwbedrijf B.V.
Wateringsevest 21, 2611 AW Delft
Tel. 015-2122416, Fax 015-2121271

Uw adviseur bij uitstek voor :

- Advies / bemiddeling aan- / verkoop registergoed
 - Taxaties registergoed
 - Beheer Verenigingen van Eigenaren
- Advies / bemiddeling hypotheek en verzekeringen

Lagendijk Vastgoed

VBO MAKELAAR

SCVM NUCHTING
CERTIFICERING
VBO MAKELAAR

Erkend
Hypotheek
adviseur

TAXATIE
SPECIALIST

RVT

Zzoekowlaan 51
2625 PK DELFT
Telefoon / fax 015 - 257 02 47
E-mail : info@lagendijk-vastgoed.nl
Internet : www.lagendijk-vastgoed.nl

Kijk ook eens op :
www.delft-prentbriefkaarten.nl

Tapijt

Vinyl

Marmoleum

Karpetten

Laminaat

Lamellen

Jaloezieën

Verf

Rol gordijnen

Behang

Doe-het-zelf artikelen

Zonneschermen

Rolluiken

Hubo Delft BV

Wateringsevest 9

2611 AV Delft

Tel.: 015 - 214 26 48

Fax: 015 - 214 48 46

Gedenktekens voor een Delftenaar in Tokio: Jan Joosten van Lodensteyn

Peter van der Krogt

(Foto's: René van der Krogt)

In het achtste jaarboek van *Delfia Batavorum* (1998) schreef Harry van Leeuwen een artikel 'Van Lodensteyn, Erasmus, De Liefde en Japan'. Hierin wordt aandacht besteed aan Jan Joosten van Lodensteyn (1556-1623), lid van een vooraanstaande Delftse familie. Jan Joosten reisde als koopman op het schip *De Liefde*, dat in 1598 met de vloot van Mahu en De Cordes aan een reis om de wereld begon. Geen van de schepen haalde de tocht. Eén schip, 't *Gheloof* keerde terug voor de Straat van Magellaan bereikt was, drie schepen gingen verloren, de *Blijde Boodschap* en de *Trouw* in gevecht met de Spanjaarden respectievelijk Portugezen, en de *Hoope* in een storm. De *Liefde* strandde in Japan bij Bungo op het eiland Kyushu op 19 april 1600. Van de oorspronkelijke 110 bemanningsleden hadden slechts 24 de reis overleefd, waaronder de schipper Jacob Jansz. Quackernaeck, de stuurman William Adams en Jan Joosten van Lodensteyn. Deze laatste heeft ertoe bijgedragen dat de VOC in 1609 vaste voet kreeg in Japan. In Van Leeuwens artikel wordt uitgebreid ingegaan op het leven van Jan Joosten in Japan. Aan het eind schrijft hij dat er in Tokio een wijk naar Jan Joosten genoemd is, Yaesu, en dat er een modern monument is, een stalen zeilschip. In Delft was er niets dat aan Jan Joosten herinnerde. Dat laatste is gedeeltelijk goedgeemaakt door de benoeming van een Jan Joostenplein aan de Van Lodensteynstraat.

Een bezoek aan Tokio eind januari 2008 gaf mij de gelegenheid om het stalen zeilschip, waarvan in het jaarboek een matige foto was opgenomen, te gaan bekijken. Een extra zoektocht op internet bracht al snel aan het licht dat het schip niet het enige Joostengedenkteken in Tokio is. Om een lang verhaal kort te maken, er zijn in Tokio drie (!) gedenktekens voor Jan Joosten: behalve het in Van Leeuwens artikel genoemde stalen zeilschip (1980) is er een borstbeeld en een grote plaquette uit 1989.

1. Borstbeeld

Een borstbeeld gemaakt door de Nederlandse beeldhouwer Leo Braat (1908-1982) is met moeite te vinden in het Yaesu winkelcentrum. Dit is het grootste ondergrondse winkelcentrum van Japan en bevindt zich direct ten oosten van het Centraal Station van Tokio.

Borstbeeld, door Leo Braat

Het beeld staat naast Exit 7, die toegang geeft tot de zuidelijke hal aan de Yaesu-zijde van het station.

Op de sokkel staat een lange Japanse tekst, waarvan ik nog geen vertaling heb.

Wanneer en ter gelegenheid waarvan dit beeld geplaatst is, is nog niet duidelijk. In ieder geval was het vóór 1982.

2. Het stalen schip

De voorstelling van de *Liefde* in staal staat voor het Marunouchi gebouw in de wijk Marunouchi aan de westzijde van het Centraal Station, om precies te zijn in de Marunouchi 2nd street. Het kunstwerk is vervaardigd door Louk van Meurs-Mauser en geplaatst in 1980. Een plaquette vermeldt in Japans en Nederlands: 'Dit beeld van 'De Liefde', dat als eerste Nederlandse schip in 1600 in Japan aankwam, werd op 22 april 1980 door de Nederlandse Minister-President, A.A.M. van Agt, tijdens diens bezoek alhier namens de Nederlandse Regering aan de Japanse Regering aangeboden.'

3. Grote plaquette uit 1989

In de middenberm van de Yaesu-dori (Jan Joostenboulevard), bij de kruising met de

De Liefde in staal, door Louk van Meurs-Mauser, 1980

Grote plaquette

Chuo-dori ligt een grote schuingeplaatste plaquette die twee ringen van navigatie-instrumenten toont. De linker, gewijd aan Jan Joosten van Lodensteyn, bevat een kopie van het borstbeeld van Jan Joosten gemaakt door L. Braat, dat zich een paar honderd meter verder in het Yaesu winkelcentrum bevindt. De rechtercirkel is gewijd aan het schip de *Liefde*.

Beide helften bevatten een lange toelichting in het Japans en Nederlands.

Links staat: 'In het jaar 1600 strandde Jan Joosten met zijn schip 'De Liefde', samen met zijn stuurman William Adams en enkele andere bemanningsleden, op de westkust van Japan, in de Bungo streek van de prefectuur Oita. Hij bleef in Japan en won het vertrouwen van de Shogun Eyasu Tokugawa, die hem benoemde tot adviseur voor diplomatie en buitenlandse handel. Lodensteijn kreeg een woning toegewezen in Edo, het tegenwoordige Tokio, vlakbij de binnenste gracht van het paleis, tussen het huidige Wadakaramon en Hibiya. Deze omgeving werd later 'Yayosugashi' genoemd, naar de naam Jan Joosten, en bleef zo heten totdat zij in de Meiji periode werd omgedoopt tot Yaesu in de centrale (Chuo) wijk. Portret van Jan Joosten naar een borstbeeld door de beeldhouwer L.P. Braat.'

En rechts: 'De betrekkingen tussen Japen en Nederland vinden hun oorsprong in de onvoorziene aankomst in Japan van Jan Joosten van Lodensteijn, William Adams en andere bemanningsleden van het schip 'De Liefde'. In 1609 werd te Hirado een Hollandse handelspost geopend. Deze werd in 1641 verplaatst naar Deshima bij Nagasaki en funktioneerde daar als Japan's enige uitkijkpost in de richting van Europa gedurende het isolationistische beleid van het Shogunaat. De Hollandse wetenschap heeft een grote invloed uitgeoefend op Japanse geleerden en vormde de basis voor de modernisering van Japan die volgde op de Meiji restauratie met name de banden tussen de wijk Chuo en

Nederland zijn zeer hecht, en ter herinnering aan het 380-jarig bestaan van de vriendschappelijke relatie tussen Japan en Nederland dragen wij dit monument op aan het eeuwig voortduren van deze vriendschap.'

Gedenkteken in Delft?

In Delft hebben we dan nu een Jan Joostenplein, maar dat is nauwelijks te vinden voor bezoekers. Japanse bezoekers willen in Delft toch ook iets tastbaars kunnen vinden over de persoon die vierhonderd jaar geleden voor de handelsrelatie tussen Nederland en Japan gezorgd heeft. Met drie gedenktekens in Tokio zou het toch mogelijk moeten zijn ook in de Delftse binnenstad één gedenkteken te plaatsen... al is het maar een replica van een van de beelden in Tokio. Delft kan daaraan een voorbeeld nemen aan het dorpje Colijnsplaat op Noord-Beveland. Een zekere Johannes de Rijke uit dat dorp heeft in de negentiende eeuw veel voor de Japanse waterstaat betekend, en kreeg in Japan enkele standbeelden. In Colijnsplaat staan nu ook een borstbeeld en een standbeeld 'om de Japanse toeristen beter tegemoet te komen' (zie <http://www.krogweb.nl/monumenten/Zeeland/Noord-Beveland/index.html>).

2009 zou een geschikt jaar zijn voor een monument in Delft, want dan is het precies vierhonderd jaar geleden dat de eerste officiële VOC-handelspost in Japan geopend werd.

Verf- en Glashandel

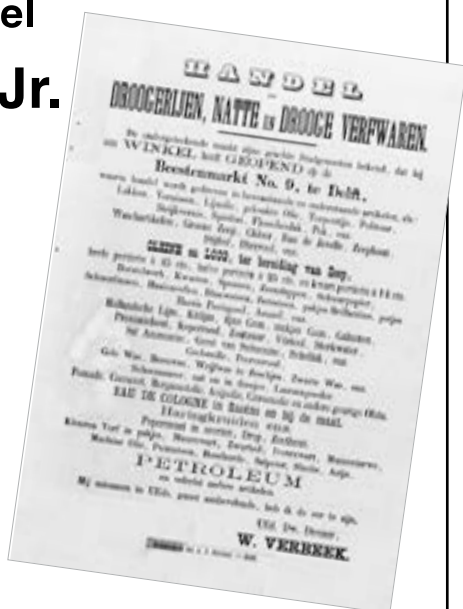
Fa. W. Verbeek Jr.

- s i n d s 1 8 8 1 -

Beestenmarkt 9

2611 GA Delft

*Nog steeds
op hetzelfde
adres!*

De Le Comteprijs 2006

Wim Weve

De commissie voor de Le Comteprijs, bestaande uit W.A.G. van Leeuwen, A.P.A. van Daalen en W.F. Weve, verzamelde in de loop van 2006 bij elkaar 22 ‘verfraaiingen’ die in aanmerking zouden kunnen komen voor de Le Comteprijs 2006. Het overzicht daarvan verscheen in het dubbelnummer van het bulletin *Delft*, jaargang 9, nummer 1-2. Vier projecten bleken eind december toch niet meer in 2006 gereed te zullen komen en zij werden daarom doorgeschoven naar 2007. Twee andere verfraaiingen konden, hoe verdienstelijk of kwalitatief goed ook, niet meedingen omdat ze de verbetering van een interieur betroffen, en niet het stadsbeeld. Ze voldeden daardoor niet aan een belangrijk criterium voor de Le Comteprijs. Uit de zestien overgebleven gegadigden kon de commissie drie nominaties voor de Le Comteprijs 2006 selecteren.

Eerste nominatie

Gemeente Delft, Ingenieursbureau van het Cluster Wijk- en Stadszaken, voor de renovatie van de Hopbrug over het Oosteinde

De Hopbrug over het Oosteinde (Foto: René van der Krogt).

De Hopbrug is een voetgangersbrug over het Oosteinde die dateert uit 1865 en die daarmee de oudste ijzeren brug is in de Delftse binnenstad. De brug is iets ouder dan de Visbrug (Voorstraat, 1869) en veel ouder dan de met de Hopbrug vergelijkbare Rapenbloembrug (Verwersdijk, 1891). De landhoofden van de Hopbrug zijn uitgevoerd in metselwerk met gietijzeren kolommen bij de opleggingen en voorzien van natuurstenen treden. De bovenbouw is samengesteld uit gewalste ijzeren hoofdliggers en gietijzeren leuning. Oorspronkelijk had de brug een houten dek; later is dat vervangen door een dek met ongewapend betonnen troggewelfjes tussen ijzeren dwarsliggers en een afdekking, aanvankelijk met teakhouten blokjes, later met klinkers. Waarschijnlijk is de brug ontworpen door gemeentearchitect C.J. de Bruyn Kops.

Het toegepaste ijzer is onderhevig aan roestvorming. Gietijzer is bovendien bros en breekbaar. Mede door deze eigenschappen was de brug in een zorgwekkend slechte toestand geraakt. Een baluster was gebarsten, de voluutvormige consoles waren verroest en deels afgebroken, een trapmuur was gedeeltelijk gebroken, het hekwerk boog uit, de hoofdliggers waren door roest aangetast en er was bovendien een visueel sterk storende gasleiding langs de zuidzijde van de brug aangebracht.

De Gemeente Delft, Cluster Wijk- en Stadszaken, Vakteam Technische voorbereiding, gaf opdracht voor de zeer noodzakelijke renovatie. Het ontwerp daarvoor werd opgesteld door IPV Delft, Ingenieursbureau voor productvormgeving bv. De werkzaamheden, onder projectleiding van M.H.G. Busser, werden uitgevoerd met het Haagse bedrijf Meeuwisse Nederland B.V. als hoofdaannemer.

Ten behoeve van de renovatie moest de brug eerst volledig worden gedemonteerd. De storende gasleiding werd verwijderd en kwam niet meer terug. Na verwijdering van de landhoofden werden nieuwe funderingen aangebracht waarna de landhoofden opnieuw werden opgetrokken waarbij zoveel mogelijk oude materialen werden hergebruikt, waaronder de natuurstenen treden. De ijzeren onderdelen van de brug werden gestraald en tegen corrosie beschermd. Schades eraan werden zoveel mogelijk hersteld. Onherstelbare gietijzeren onderdelen werden door exacte, gietijzeren kopieën vervangen. De brug werd weer gemonteerd en ten slotte in de originele kleurstelling gebracht.

Met de renovatie is een monumentale brug voorbeeldig hersteld, en zonder de storende gasleiding weer een belangrijk element in het stadsbeeld van dit gedeelte van het Oosteinde, op enige afstand van de Oostpoort.

Tweede nominatie

De heer J.W. Versfelt en mevrouw E. Bekink voor de restauratie van Villa Maria, Oostsingel 185.

Aangemeld door mevr. A. B. Mensert en dhr. H. Schreuder.

Delft was vele eeuwen van belang voor de geestelijke gezondheidszorg, vooral vanwege het Sint Jorisgasthuis. Dat gasthuis kreeg eind negentiende eeuw een uitbreiding in de vorm van het buitengesticht ten oosten van de binnenstad dat werd ontworpen door

Villa Maria aan de Oostsingel (Foto auteur).

de stadsarchitect M.A.C. Hartman. De gebouwen van dit complex werden uitgevoerd in een decoratieve neorenaissancestijl. Het complex was vanaf de Oostsingel bereikbaar via een oprijlaan met een fraai toegangshek. Naast dit hek werd in 1894 de Villa Maria gebouwd als woning van de geneesheer-directeur van het complex. De villa werd ook in neorenaissancestijl uitgevoerd en kreeg een zeer levendig uiterlijk door de samengestelde plattegrond en de daarmee samenhangende verspringende gevelvlakken en samengestelde dakvorm en door het decoratieve materiaalgebruik.

De villa verloor haar oorspronkelijke functie en raakte in de loop der tijd verwaarloosd en visueel aangetast. Veel decoratief houtwerk verrotte of verdween. Het steile dakje op de hoek en de decoratieve ijzeren dakversieringen verdwenen en een getoogd venster werd door een lelijk rechthoekig venster vervangen.

Het pand werd verworven door de heer J.W. Versfelt en mevrouw E. Bekink. Zij wilden de aantastingen ongedaan maken en het pand weer in oorspronkelijke staat terug brengen. Daartoe lieten zij een ontwerp maken door bureau Teeuwisse & Willems, dat werd uitgevoerd door het Delftse aannemersbedrijf Gebroeders Mensert. Het ijzer-smeedwerk werd vervaardigd door de smederij Donker Van Heel & Marinus Smederij te Den Haag. De werkzaamheden omvatten onder meer herstel c.q. reconstructie van de gootconsoles, de 'gefiguurzaagde' windveerdecoraties langs de dakranden en het half-rond beëindigde venster. Het metselwerk werd hersteld en gereinigd. De geveltoppen

kregen hun bekronende smeedijzeren ornamenten terug en één daarvan werd weer van zijn windwijzer voorzien. De overhoekse uitbouw aan de voorzijde, waarin een cartouche met de naam Villa Maria is aangebracht, kreeg het opmerkelijke steile en hoge schilddak terug met daarop een decoratieve bekroning in de vorm van een sierlijk hekje. Alleen de erker die niet meer de oorspronkelijke omvang had, bleef in de gewijzigde vorm behouden en werd van een eenvoudige balustrade voorzien.

De restauratie van de villa is zeer belangrijk voor het karakter van de Oostsingel en voor de relatie met de oprijlaan naar het oude ‘buitengesticht’ van het Sint Joristgasthuis. Dat gasthuis is een instelling die, weliswaar na fusies, thans onder de naam de naam ‘GGZ Delfland, locatie St. Jorisweg’, al sinds eeuwen met de Delftse geschiedenis verbonden is.

Derde nominatie

Fa. Van Oosten en De Vette, voor de reconstructie van de voorzijde van het voormalige Sint Lucasgildehuis, Voldersgracht 21.

Aangemeld door dhr. P. van der Krogt

In de zeventiende eeuw kreeg het Delftse Sint Lucasgilde, waarin de beoefenaren van artistieke beroepen waren verenigd, de beschikking over de voormalige kapel van het

De reconstructie van het Sint Lucasgildehuis aan de Voldersgracht (Foto auteur).

Oude Mannenhuis aan de Voldersgracht. Het gebouw werd daartoe aangepast waarbij de voorgevel ingrijpend werd gemoderniseerd. Deze kreeg onder meer een verhoogd middengedeelte, bekroond met een driehoekig fronton en in de gevel werden vier grote gebeeldhouwde festoenen aangebracht waarin attributen en gereedschappen van de gildeleden werden afgebeeld. In 1878 werd het gebouw, dat in de loop der tijd enige wijzigingen had ondergaan, afgebroken om plaats te maken voor een schoolgebouw, dat op zijn beurt na de Tweede Wereldoorlog door een moderner schoolgebouw werd vervangen. Dit laatste verloor zijn bestemming en werd door de firma Van Oosten en De Vette gekocht om er na sloop een nieuwbouwplan te ontwikkelen.

Vanuit monumentenzorg was opgemerkt dat een verwijzing naar het brede bouwvolume dat de voormalige kapel, het voormalige gildehuis en de latere schoolgebouwen kenmerkte, meer recht zou doen aan het historische stadsbeeld dan het bouwen van een rijtje van individuele 'gewone' grachtenpanden. Op basis van twee oude tekeningen, een foto van vlak voor de afbraak in 1878 en de oudste kadastrale kaart werd duidelijk dat een reconstructie van de oorspronkelijke vorm vrij aardig te maken zou zijn. De vier gebeeldhouwde festoenen waren, ingemetseld in een muur van het Amsterdamse Rijksmuseum, bovendien nog aanwezig. De keuze voor een abstracte moderne benadering van het historische beeld of een meer nauwgezette reconstructie was aan de eigenaar.

De directeur van Van Oosten en de Vette, de heer A.Th. van Wissen, koos voor een reconstructie van het uiterlijk. Hij gaf het Delftse architectenbureau Molenaar en Van Winden opdracht om daarvoor een ontwerp te maken. De heren J. Molenaar en W. van de Bas van dat bureau ontwierpen een gebouw dat aan de zijde van de Voldersgracht uiterlijk vrij sterk lijkt op de zeventiende-eeuwse toestand. Maar door tal van details en materiaaltoepassingen, zeker voor meer in de historische bouwkunst ingewijden, is het toch als modern gebouw herkenbaar. Van de vier festoenen werden afgietsels aangebracht. Een gedeelte van de gevel waarin in de negentiende eeuw schuiframen en een deur waren aangebracht, maar op een tekening uit circa 1700 als een blind, mogelijk gepleisterd vlak is weergegeven, werd uitgevoerd als grote glazen pui. Daarachter zou een winkel kunnen functioneren. Op de verdieping en in de kap zouden appartementen worden gerealiseerd. Achter het gereconstrueerde uiterlijk van het gildehuis gaat een modern complex schuil dat zich tot aan de Vloew uitstrekt en woningen en een parkeerkelder bevat. De bouw, uiteraard uitgevoerd door de eigenaar, het aannemersbedrijf Van Oosten en De Vette, kwam in 2006 gereed. Als gebruiker van de winkelruimte en aangrenzende ruimten, met inbegrip van de verdieping en de kelder, had zich het Vermeercentrum aangediend, dat voorjaar 2007 het pand betrok.

Door de reconstructie van de voorzijde van het Sint Lucasgildehuis is een bijzondere historische plek in de stad beter herkenbaar geworden als de plek van het gildehuis waarin onder meer Pieter de Hoogh en Johannes Vermeer en vele andere bekende Delftse schilders, plateelbakkers en andere kunstenaars hebben verkeerd.

De winnaar

Tijdens de jaarvergadering op 15 mei 2007 maakte voorzitter mevrouw G. van Walsum bekend dat het bestuur de restauratie van Villa Maria had gekozen als winnaar van de Le Comteprijs 2006 en overhandigde de prijs, een speciaal door De Porceleyne Fles vervaardigd delftsblauw bord, aan de heer Versfelt en mevrouw Bekink. De heer Versfelt dankte het bestuur voor de toegekende prijs en vertelde nog een en ander over de ingrijpende restauratie van de villa.

Fotobureau
Fred Nijs

Stationsplein 20
2611 BV Delft

Fred Nijs
tel. 015 215 95 69

fax 015 215 95 69
mobiel 06 55817157
privé 015 261 44 16
fotofred@euronet.nl

Delfiana 2007

Max van Noort

In het *Jaarboek 1995* is deze rubriek opgezet onder de titel 'Delftse topografie op de veiling', bedoeld voor specifiek Delftse prenten en schilderijen. Echter er komen allerlei andere met Delft gerelateerde zaken onder de hamer, zoals bijvoorbeeld boeken, zilver, aardewerk et cetera. Onder de titel 'Delfiana' wordt derhalve alles vermeld wat voor Delft van belang is.

Tulpenvazen

Tulpen hebben relatief korte stelen en groeien vaak alle kanten op. Het is dan ook moeilijk om tulpen zo te schikken dat je een groot, vol boeket krijgt. En zeker in de zeventiende- en achttiende-eeuwse huizen met hun hoge plafonds was een klein, propperig boeket geen gezicht. Er werden dan ook speciale tulpenvazen gemaakt, waarin de allure en kostbaarheid van de tulp goed tot zijn recht kwam. Dergelijke fraai gedecoreerde tulpenvazen getuigen van bijzondere waardering van de tulp in Nederland en van de grote welvaart in de Gouden Eeuw. Rond 1700 waren de belangrijkste makers van tulpenvazen in Delft de plaatelbakkerijen De Grieksche A en De Metalen Pot. Het aangeboden paar was gemerkt LVE hetgeen staat voor

Lambertus van Eenhoorn, eigenaar van De Metalen Pot van 1691-1721.

Een van de hoogtepunten van de veiling op maandag 16 april 2007 bij Sotheby's Amsterdam

was het aanbod van een paar Delfts polychroom beschilderde tulpenvazen uit het begin van de achttiende eeuw. De vazen waren 28 cm hoog en kenden een richtprijs van € 15.000-20.000. Na enig bieden viel de hamer bij € 28.800 euro.

Veilinghuis Sotheby's, Amsterdam, 16 april 2007.

De stoel van Maggi Giles

Maggi is in 1938 in Engeland geboren. Zij groeit op als enig kind van oudere ouders, die een hotel drijven. In 1950 verhuist ze met haar ouders naar Kent, waar ze de secondary school bezoekt. Na haar schooltijd bezoekt zij de kunstacademie in Bromley en vervolgens werkt zij vier jaar in het Londense modehuis D.H. Evans als etaleur. In overleg met een Hollandse vriendin besluit ze in 1964 naar Nederland te gaan, waar ze werk vindt als au pair bij de familie Vugts in Den Haag. De spontane, vrije levensstijl van deze Hollandse familie spreekt haar bijzonder aan en zij wordt hier gestimuleerd om haar gaven verder te ontwikkelen.

Zij solliciteert bij de Porceleyne Fles te Delft en wordt in 1966 aangenomen op de decoratieafdeling. Zij schildert hier decoraties op potten met een groen craquelé glazuur. Later krijgt ze werk op de afdeling architectonische keramiek. Het gelukkige toeval wil dat, korte tijd nadat ze hier is begonnen, juist een grote opdracht binnenkomt voor de uitvoering van een monumentaal ontwerp van Karel Appel voor het Congresgebouw in Den Haag. Aan Maggi wordt gevraagd dit ontwerp te realiseren. Daarna werden er nog twee andere ontwerpen van Appel door haar uitgevoerd. En hij zorgde er ook voor dat zij in het Stedelijk Museum te Amsterdam een solotentoonstelling kreeg. Maggi Giles heeft achtereenvolgens achteneenhalf jaar in Delft bij de Porceleyne Fles gewerkt en verhuisde toen naar Amsterdam. Het Stedelijk Museum Het Prinsenhof kon deze schitterende en kleurrijke stoel in 2007 verwerven.

Delftsche Courant 15 april 1997.

L. Crommelin [et al.], *Maggi Giles* (Zwolle: Waanders, 1997).

Met dank aan Loet Schledorn en Marga Schoemaker-van Weezenberg, conservatoren van het Stedelijk Museum Het Prinsenhof te Delft.

Briefpapier

Een steunkleur is een goede manier om briefpapier en onderwerp extra onder de aandacht te brengen. Het maakt de waarneembaarheid door het contrast gemakkelijker en in plaats van standaard zwart-wit is dit een fraaie tussenoplossing.

Vroeger moest bij gebruik van meerdere kleuren doorgaans na elke drukgang de pers worden gereinigd. Bij sommige huidige en dure procédés gebeurt dat nog wel, maar bij het wat eenvoudiger drukwerk heeft thans de computer vrijwel al het werk overgenomen. Hele krantenkaternen verschijnen tegenwoordig in kleur, maar kijk ook eens met genoegen naar deze schitterende brief van de Afdeling Broodpropaganda van de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek te Delft. Letterlijk een plaatje!

Verworven tijdens een dagverzamelbeurs te Bunnik in 2007.

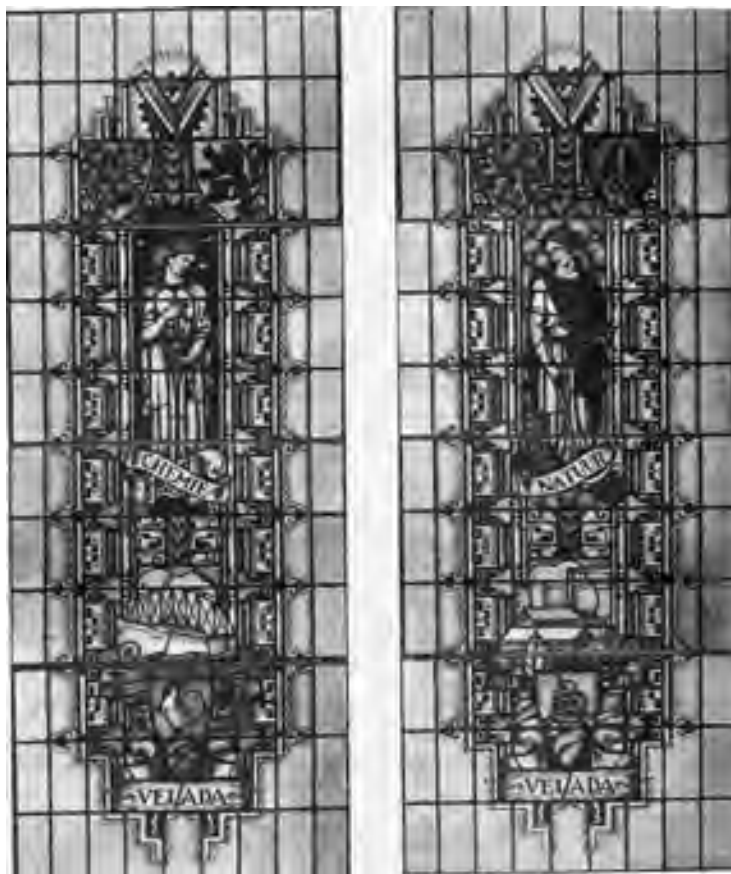
Schip in een Delfts kanaal

Bij het Amsterdamse veilinghuis Sotheby's kwam op 16 oktober 2007 een schilderij *Schip in een Delfts kanaal* door Johannes van Hove (1790-1880) aan bod. Het gesigneerde doek toont een winters tafereel, gezien vanuit de Geerweg, met op de voorgrond de brug naar de Molenstraat. De weg die langs het kanaal loopt richting de Nieuwe Kerk, is de Verwersdijk. De kerk is afgebeeld zoals die was vóór 1872, toen er een verwoestende brand uitbrak.

Van Hove kreeg zijn eerste lessen van zijn vader die lijstenmaker en vergulder was. Hij studeerde verder bij de decorschilder Breckenheijmer en de kunstacademie in zijn geboortestad Den Haag. Van Hove werd decoratieschilder bij de Koninklijke Schouwburg. Naast decors maakte hij schilderijen, vooral stadsgezichten en kerkinterieurs. Van Hoves bekendste leerlingen waren de schilders Jan Hendrik Weissenbruch en Johannes Bosboom. Het doek stond in de catalogus geprijsd voor € 25.000-35.000. Maar bij de veiling bleef het angstig stil in de zaal. Niet verkocht derhalve.

Veilinghuis Sotheby's, Amsterdam, 16 oktober 2007.

Ontwerpkartons voor glas-in-loodramen

In 2006 verkocht glazenier Herbert Wildtham 1300 ontwerptekeningen van gebrandschilderde glazen die hij 33 jaar tevoren had overgenomen van de failliete Dordtsche Glashandel. Daar waren ook twee tekeningen bij van de N.V. Chemische Fabriek 'Velada', fabriek van technische en scheepsverven en dakbedekking aan de Rotterdamseweg 266 te Delft. Het zijn ontwerpen van J. Boode en zijn op ware grootte 80 x 250 cm. De voorstelling bestaat uit een afbeelding van een fabriek, een schip, vrouwenfiguren in Jugendstil, wapens, randwerken en de woorden chemie, natuur en velada. Deze twee tekeningen zijn een bijzondere aanvulling op een stukje verdwenen Delfts fabrieksverleden, dat lang genoeg achter ons ligt is om vergeten te zijn. Het gemeentearchief is een prachtige aanwinst rijker.

Met dank aan de heer S. Schillemans, hoofd van de topografisch-historische atlas van het Delftse Gemeentearchief.

Een schat in eigen museum

Tijdens renovatiewerkzaamheden in het voorjaar van 2007 hebben medewerkers van de Koninklijke Porceleyne Fles een bijzondere ontdekking gedaan. Achter muren en kasten vond men daar schitterende kunstwerken, zoals:

een prachtig bouwkeramiek, gemaakt in 1923, uitgevoerd in bruin geglaazuurd bouw-aardewerk, dat destijds was geplaatst in het postkantoor van Rotterdam.

een schitterend tegeltableau *Simon van Cyrene helpt Jezus zijn kruis te dragen* van 1909. Een kruiswegstatie gemaakt voor een rooms-katholieke kerk te Den Bosch naar een ontwerp van Th. Hermsen en uitgevoerd in de zogenaamde 'nieuwe techniek' door P.E. Vreeswijk, werkzaam van 1885 tot 1934 bij de Porceleyne Fles.

als derde vondst is een keramisch reliëf uit 1956 achter de muur vandaan gekomen, naar een ontwerp van H. Tieman, Delft. Het originele ontwerp is destijds geplaatst

Bouwkeramiek.

Keramisch reliëf.

Tegeltableau

bij de firma P. de Gruyter & Zoon te Amsterdam. De architect is T. Wildschut uit 's-Hertogenbosch.

Dat wat lijkt op een schaduw aan de linkerkant van de foto's is in werkelijkheid een glazen wand die ervoor is gemonteerd.

Met dank aan Anita Monshouwer-Beijer, coördinator Marketing & Sales, Koninklijke Porceleynse Fles, Delft.

Gezicht op Delft met de Nieuwe Kerk

Arianus Johannes Groenewegen (1874-1963) was een begenadigd aquarellist en wordt wel beschouwd als een van de laatste vertegenwoordigers van de Haagse School. In 1898, 24 jaar oud, trok hij vanuit zijn geboortestad Rotterdam naar Den Haag. Daar ontwikkelde hij al snel een smaak voor het schilderen van groene Hollandse weiden met vee onder ruime luchten. Zijn aquarellen waren met name zeer geliefd bij Engelse en Amerikaanse verzamelaars.

Wat zien wij op dit waterverfschilderij? Natuurlijk de Nieuwe Kerk, de molen De Papegaey (afgebroken in 1936) en de Maria van Jessekerk (die tot 1971 de Sint-Jozefkerk heette). De maten zijn 24,5 x 34,5 cm. Het werk is gesigneerd. Annotatie: l.o. 'Delft'. Prijs: € 7.800. *Collectie Simonis & Buunk Kunsthandel, Ede.*

Pieter A. Scheen, *Lexikon Nederlandse beeldende kunstenaars, 1750-1950* (Den Haag: Pieter A. Scheen, 1969), deel A-L, blz. 404.

De Kogelgieterij

Elisabeth Cornelia Coster (1879-1955) woonde en werkte in Amsterdam, Delft en Den Haag. Zij was leerlinge van de Rijkschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam. Elisabeth schilderde, maar maakte vooral etsen en tekeningen. Zij trad in december 1920 in het huwelijk met 'de meest Delftse Delftenaar': Dirk Coster, bekend dichter en essayist. Een echtscheiding maakte in 1949 een einde aan dit huwelijk en Dirk Coster trouwde in december 1955 met onderwijzeres Maria Gerarda van Kranendonk. Beide huwelijken bleven kinderloos.

Wat zien wij op de afbeelding? Het poortgebouw van de kogelgieterij en de molenstomp van de Voordijkshoornsemolen. Voorts de huizen en de tuinen van de postbode in de (voormalige) gemeente Hof van Delft, die op 1 januari 1921 is opgeheven en verdeeld is tussen Delft en Schipluiden. De afbeelding is inmiddels in het bezit van het gemeentearchief van Delft.

Met dank aan de heer S. Schillemans, hoofd van de topografisch-historische atlas van het Delftse gemeentearchief.

S.A.J. van Faassen, 'Coster, Dirk (1887-1956)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*.

Pieter A. Scheen, *Lexikon Nederlandse beeldende kunstenaars, 1750-1950* (Den Haag: Pieter A. Scheen, 1969), deel A-L, blz. 226.

Wie, wat, waar en wanneer?

Enige tijd geleden kocht ik in de Kringloopwinkel aan de Nieuwe Langendijk bijgaande foto. Ze zat in een lijstje en op het karton aan de achterzijde was het restant van een sticker aanwezig (zie afbeelding). Daarop valt nog te lezen: A. v. B.... K.... Smaa.... Bre...raat (Breestraat?) DELFT – Gev... Nieuwsgierig lijstte ik de foto uit in de hoop op de achterzijde meer informatie te vinden. Helaas. Wel bleek er achter het karton een schimmel aanwezig, die de foto licht had aangetast, waardoor in het midden verkleuring is opgetreden.

De reden om deze foto te kopen was dat ze mij bijzonder fascineerde. Negen kinderen gegroepeerd rond vader en moeder op de bank in het midden. Maar de ouders zijn niet het onderwerp van aandacht. En alle ogen zijn ook niet, zoals gebruikelijk, op de fotograaf gericht, maar op het voorwerp rechts: een schilderij met de Oostpoort. Het is een cadeau, zoveel is duidelijk. Net uitgepakt, het cadeaupapier ligt nog op de

leuning van de bank achter het schilderij. Zo te zien is de familie apetrots. Afwisselend glimlachend en serieus kijken de gezinsleden naar het kunstwerk. Er is echter één dissident: het jongetje achter de bank, derde van links, kijkt recht in de lens van de fotograaf. De jongen die het schilderij toont – heeft hij het ook mogen uitpakken? – wijst driftig naar de poort. Zelfs het jongste kind is erop gefixeerd.

Waarschijnlijk poseert de familie in haar zondagse kleren. De foto is gemaakt in de jaren vijftig, daarop

duiden de gebreide jurkjes van de twee jongste meisjes, de bril van de moeder en de geborduurde rand op haar jurk rond haar hals, en de colbertjes van de drie oudste jongens. De twee oudste jongens dragen een stropdas, het jongere broertje een strikje (waarschijnlijk aan een elastiekje). Het jongste broertje heeft nog niet de leeftijd voor een net pak met strik. Hij draagt een slipover.

De familie hield van kunst. Aan de muur hangen in elk geval nog twee schilderijtjes. Het linker voorwerp is waarschijnlijk een foto, gezien het eenvoudige lijstje eromheen. Heeft het gezin voor deze gelegenheid speciaal een fotograaf ingehuurd? De schaduwen op de muur verraden in elk geval een camera met flitslicht, dus redelijk professioneel. De gebeurtenis was in elk geval belangrijk genoeg om vast te leggen in een tijd dat fotograferen zeker bij 'gewone' mensen geen dagelijks gebruik was.

Over de foto valt genoeg te speculeren. Wat voor gebeurtenis was het? Waarom toont de jongen het schilderij? Was hij jarig? Maar een jongen van die leeftijd geef je toch geen schilderij! Was één der ouders jarig? Werd het hoofd des huizes 50 jaar? Waarom de Oostpoort? Woonde het gezin daar vlak bij? Staan ze op het punt om te emigreren – het is de tijd van de grote emigratiegolf – en is dit een Delfts aandenken?

Kortom: allemaal onbeantwoorde vragen. Wie kan antwoord geven op de vraag wie deze familie was, waar ze woonde en bij welke gelegenheid deze foto werd gemaakt? En hoe heette het bedrijf in de Breestraat dat waarschijnlijk voor het inlijstwerk zorgde?

Tot slot: wat mij altijd verwondert: wie doet een dergelijke foto naar de Kringloopwinkel? Had de eigenaar dan geen enkele verwantschap meer met deze familie?

Wilma van Giersbergen

Reacties graag naar w.m.j.i.vangiersbergen@planet.nl

U kent evenementen *bureau*

Delft

van

- Koninginnedag
- de Grachtenconcerten
- de intocht van Sinterklaas
- de Oosterse Markt
- Lichtjesavond
- de Antiek- en curiosamarkt
- en veel meer grote en kleine evenementen in Delft.

Daarnaast organiseren wij ook feesten, openingen, presentaties, jubilea en andere zaken voor bedrijven en instellingen binnen en buiten Delft.

Heeft u

een plan of idee voor een activiteit binnen uw organisatie?

Vraag

gerust een vrijblijvende offerte via 015-2124896 of info@evenementenbureaudelft.nl

Voor een overzicht van onze activiteiten kijkt u op

www.evenementenbureaudelft.nl

Vraag of laat ontdek je het...

Logement Stads Koffyhuis

De student die hier vroeger kwam, komt nu een lekker broodje eten met zijn gezin, opa komt pannenkoeken eten met zijn kleinkinderen en een verliefd stelletje heeft zijn eerste afspraakje ...

Iedere eerste dinsdag in de maand wordt er een seniorenochtend gehouden in onze ouderwetse gezellige "opkamer".

De gevel van "nu"

Kortom, de deur van Kleyweg's Stadskoffyhuis staat voor iedereen open.

In 1966 aan de stamtafel ...

... die er, nog steeds staat

Nog steeds hangt er iedere maand een andere expositie aan de muur, maar er is ook nog steeds die gezellige huiskamer, waar je aan de stamtafel rustig een krantje kunt lezen onder het genot van een heerlijk kopje koffie, cappuccino, koffie verkeerd, delftse leut ...

Kleyweg's Stads Koffyhuis

Oude Delft 133

2611 EE Delft

tel. 015-2124625

www.stads-koffyhuis.nl

Publicaties over Delft of door Delftenaren 2007

samengesteld door J.A. Meter Hagg, bibliothecaris Cultureel Erfgoed Delft

De drie gemeentelijke musea, het vakteam archeologie en het gemeentearchief zijn vanaf 1 oktober 2006 opgegaan in Erfgoed Delft e.o. Op termijn zullen ook de verschillende collecties publicaties binnen de nieuwe instelling worden geïntegreerd. Zo ontstaat één grote collectie artikelen, boeken, tijdschriften en andere publicaties op het gebied van de algemene geschiedenis, de geschiedenis van Delft in ruime zin, het Huis van Oranje-Nassau, kunst en de geschiedenis van Indonesië.

Door een actief aanschafbeleid wordt geprobeerd een representatief beeld te geven van de sociaal-economische en culturele ontwikkeling van Delft en omgeving door de eeuwen.

Delen uit de collectie worden niet uitgeleend maar zijn, afhankelijk van hun conditie of aard, voor onderzoek raadpleegbaar in de studiezaal van het Gemeentearchief. Medio januari 2008 zijn hier ruim 15.000 beschrijvingen van publicaties te doorzoeken met behulp van de geautomatiseerde bibliotheekcatalogus, de gegevens van de overige uitgaven zijn te vinden in een kaartcatalogus.

Hieronder volgt een overzicht van 87 publicaties waarvan de gegevens vóór 24 december 2007 zijn ingevoerd in de geautomatiseerde bibliotheekcatalogus. De gegevens zijn alfabetisch geordend op de **naam** van de eerste auteur of uitgevende instantie of op het eerste woord van de titel. Overige criteria voor opname in dit overzicht zijn:

- onderwerp: (de geschiedenis van) Delft, fictie vervaardigd door Delftenaren;
- vorm: zelfstandig verschenen publicaties; artikelen of onderdelen uit grotere publicaties met een eigen titel;
- jaar van uitgave: vanaf 1990 en niet eerder in deze jaaroverzichten verschenen;

Niet opgenomen zijn:

- algemene periodieke uitgaven (tijdschriften) van Delftse instellingen of verenigingen;
- wetenschappelijke publicaties van de T.U. Delft.

Auteurs die over (de geschiedenis van) Delft publiceren worden vriendelijk verzocht een exemplaar (of overdruk) hiervan aan de bibliotheek ter beschikking te stellen. Uw publicatie wordt door ons beheerd en is voor bezoekers van het gemeentearchief raadpleegbaar voor onderzoek.

Mocht u publicaties kennen die voor de bibliotheekcollectie van belang kunnen zijn of

heeft u vragen over de collectie, dan kunt u schriftelijk of telefonisch reageren (bibliothecaris 015-260.2341; email: ameter@delft.nl).

- Abbing, Paul** [et al.] (red.), '40 jaar Adelbertkerk.' *Bouwsteen: parochieblad van de Adelbertparochie te Delft*; mei 2007.
- Abdolah, Kader**, *De reis van de lege flessen: roman. Aangevuld met 4 verhalen uit: De adelaars en: De meisjes en de partizanen*. Amsterdam: Meulenhoff, 2006. – 223 p. – 1^e uitgave: 1997. Verhalenbundel van de in Delft wonende auteur.
- Abels, P.H.A.M.**, 'De kleingeestigheid van een groot geleerde: een nieuwe biografie van Hugo de Groot.' *Tijdschrift voor Nederlandse kerkgeschiedenis* 10 (2007), p. 86-89.
- Adrichem, Kees van, ... [et al.]**, *Zesde Open Tuinendag Delft, 16 juni 2007*. Delft: Groei&Bloei/KMTP afdeling Delft, 2007. – 27 p. – Bevat beschrijvingen van 16 tuinen ten oosten van het centrum.
- Altena, Peter**, 'O ondankbaar vaderland: Gerrit Paape en de 'verbeterende' ballingschap.' *De achttiende eeuw* 38 (2006), p. 168-180.
- Arnold, Ed**, "t Hart op de goede maar verkeerde plaats en tijd: isolement en ballingschap van Jacob Hendrik Onderdewijngaart Canzius (1771-1838).' *De achttiende eeuw* 38 (2006), p. 181-192.
- Beelaerts van Blokland, Willem, & Charles Dumas**, *De kasteeltekeningen van Abraham Rademaker*. Zwolle: Waanders; Wijk bij Duurstede: Nederlandse Kastelenstichting, cop. 2006. – 512 p. – Delfland, Delfshaven & Delft, zie topografisch register, p. 502. O.a. Abdij Koningsveld, Karthuizerklooster.
- Bergman, An**, 'Het Kruithuis aan de Schie: korte geschiedenis van het Generaliteits Kruitmagazijn en de restauratie van de schilderijen in de poortkamer.' *Jaarboek Historische Vereniging Delfia Batavorum* 16 (2006), p. 135-139.
- Bilsen, Jan van, [et al.]**, *De smaakmakers van Calvé: moet jij ze in de fabriek?: verhalen over Calvé van Jan van Bilsen, Dolf van Dalen en Aad Verboeff*. Leidschendam: Quist, 2007. – 183 p. – Bedrijfsgeschiedenis van Calvé in de 2e helft van de 20ste eeuw verteld vanuit de arbeiders en de vakbeweging.
- Bloemendal, Jan**, 'De dramatische moord op de Vader des Vaderlands: de verhouding tussen vier typen toneel in de vroegmoderne Nederlanden.' *De zeventiende eeuw* 23 (2007), p. 99-117. – Bespreking en vergelijking van vier toneelstukken die de moord op Willem van Oranje als onderwerp hebben: *Principis Auriacus, sive Libertas defensa* (1599) van Caspar Ens; *Auriacus, sive Libertas saucia* (1602) van Daniel Heinsius; *Het moordadich Stuck van Balthasar Gerards* (1606) van Jacob Duym, en *Truer-spel van de moordt* (1617) van Gijsbert van Hogendorp.
- Boersma, Frits**, *Regenten en kuise maagden: 350 jaar Eva van Hoogeveenschofje*. Leiden: Stichting Eva van Hoogeveen, 2007. – 120 p. – Verschillende regenten van het hofje – zoals leden van de families Van Hoogeveen en van De l'Espault – hebben een band met Delft (zie: Biografie, p. 107-117).
- Boneschansker, Ineke**, *Delft discovers: when new inventions are made, the history of Delft continues*. Delft: Delft Center of Technology, 2004.
- Bult, Epko J., & Jasper de Bruin**, *Plangebied Station Delft-zuid (gemeente Delft): een*

- archeologisch inventariserend veldonderzoek*. (Delftse archeologische rapporten; vol. 49). Delft: Gemeente Delft, Vakteam Archeologie, 2005. – 39 bl.
- Diederichs, Monika**, *Wie geschoren wordt moet stil zitten: de omgang van Nederlandse meisjes met Duitse militairen*. Amsterdam: Boom, 2006. – 231 p. – Bevat ook foto's van Delftse vrouwen die worden kaalgeschoren.
- Domínguez, Carlos María**, *Het papieren huis*. Amsterdam: Mouria; Delft: Boekhandel De Omslag, 2007. – 95 p. – Uitg. t.g.v. het 20-jarig bestaan van Boekhandel De Omslag in 2007. – Vertaling van: *La casa de papel*.
- Dove, Jonathan**, *Kwasi & Kwame – De zwarte met het witte hart: opera in 2 bedrijven*. Rotterdam: Onafhankelijk Toneel/Opera OT, 2007. – 95 p. – Tekst libretto in het Engels en Nederlands. – Het libretto is gebaseerd op Japins roman: *De zwarte met het witte hart* (Amsterdam, 1997). De opera ging op 26 oktober 2007 in première in de Rotterdamse schouwburg.
- Dunk, Thomas H. von der**, 'Een pelgrimsreis van Delft naar Venetië in 1525.' *Tijdschrift voor Nederlandse kerkgeschiedenis* 10 (2007), p. 16. – Betreft de pelgrimage van Arents Willemszoon die begon in Delft (26 april 1525) en eindigde in Venetië (28 mei 1525). Hij reisde terug van 4 nov. t/m 11 dec. 1525.
- Elias, Willem**, 'Bram Bogart, de kunstenaar blijft kind.' *Collect Kunst & Antiek Journaal* 2007, nr. 10 (november), p. 38-43. – Artikel over de op 12 juli 1921 in Delft geboren kunstenaar Abraham van den Boogaart.
- '**Excelsior**', **Christelijke Gymnastiekvereniging (CGV)**, *100 jaar C.G.V. Excelsior 1906-2006*. – Delft: C.G.V. Excelsior. – Eenmalige uitgave.
- Flippo, K.F.**, *Van glashut tot glasfabriek: de geschiedenis van een Delftse flessenfabriek, 1798-1926*. Herz. versie, met correcties en genealogische aanvullingen. Driebergen: K.F. Flippo, 2007. – 48 p. – Oorspr. uitgave 1994.
- Fritschy, J.M.F.**, *Willem van Oranje en de overheidsfinanciën*. Willem van Oranje-lezing; vol. 6. [Delft: s.n.], 2006. – 48 p. – Teksten van de 6e Willem van Oranje-lezing resp. gehouden door mevrouw prof.dr. J.M.F. Fritschy, bijzonder hoogleraar aan de Vrije Universiteit en de heer G. Zalm, minister van Financiën op 29 mei 2006 in Stedelijk Museum Het Prinsenhof.
- Gemeente Delft**, *Delft: naoorlogse architectuur en stedenbouw, 1940-1970*, uitvoering Hebly Theunissen Architecten; onderzoekleiding Cees L. Boekraad. Delft: Gemeente Delft, 2006. – 3 banden. In opdracht van Gemeente Delft. Sector Bouwen en Milieutoezicht. Vakteam Monumentenzorg en Bouwkwiteit.
- Gemeente Delft**, *De Sprengmolen*, fotografie: Wil Groen. Delft: Gemeente Delft; [S.l.]: Triodos Vastgoedfonds, 2007. – [42] p.: hoofdzakelijk foto's. – Uitgave t.g.v. de officiële overdracht door de Gemeente Delft van het complex De Sprengmolen in het gebied In de Veste aan het Triodos Vastgoedfonds. Fotoreportage van het complex waar DOK (Discotake, Openbare Bibliotheek en Kunstcentrum) gevestigd gaat worden. De naam De Sprengmolen verwijst naar een molen die hier in de late middeleeuwen stond.
- Grijzenhout, Frans, & Niek van Sas**, *De burger van Delft: een schilderij van Jan Steen*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam; Rijksmuseum, 2006. – 126 p. – De geschiedenis

- van dit schilderij uit 1655, conclusie is dat de afgebeelden niet de Delftse burgemeester Geraldo Briell van Welhouck (1593-1665) en zijn 16-jarige dochter Anna zijn, maar korenhandelaar Adolf Croeser (ca. 1612- 1668) met zijn 13-jarige dochter Catharina.
- Gut, Alice**, 'Delft in de wederopbouw, 1940-1970.' *Delft: cultuurhistorisch bulletin Delft* 9 (2007) 3, p.1-4.
- Ham, J.**, 'Een drama in Vrijenban.' *Jaarboek Historische Vereniging Delfia Batavorum* 16 (2006), p. 95-107.
- Hoekstra-Klein, Wik**, *Geschiedenis van de Delftse plateelbakkerijen: Dl. 13: De Romeyn, 1606-1774; De Ham, 1639-1726*. Delft: Gemeente Musea Delft, 2006. – 193 p.
- Hoeven, Aad van der**, *Delft, stad met een vergeten bierhistorie: dit boekje geeft een beeld van hoe het vroeger met de brouwerij in Delft gesteld was*. Delft: [de auteur], 2007. – 119 p.
- Hoeven, Elly van der**, 'Van der Hoeven: het nageslacht van Gerrit Cornelis Diricz. (overl. Vlaardinger Ambacht 1541/42).' *Ons voorgeslacht: maandblad van de Zuidhollandse Vereniging voor Genealogie* 62 (2007), nr. 594, p. 269-324. – Nakomelingen van Gerrit Cornelis Diricz woonden o.a. in Delft en Hof van Delft.
- Hoeven, Léon M. van der, i.s.m. E.W. Roscam Abbing**, 'De Beauvoir, later Bevoort (Den Haag, Brielle, Delft). *De Nederlandsche Leeuw: tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde* 124 (2007), p. 37-44. – De familie De Beauvoir/Bevoort woonde van 1598 tot ca. 1775 in Delft.
- Hof, Marlise**, 'Adversaria van Isaac van Haastert: aan wetenschap gewijd, volmaakter door de tijd.' *Jaarboek Historische Vereniging Delfia Batavorum* 16 (2006), p. 53-62.
- 'Honderd jaar geleden.**' *Jaarboek Historische Vereniging Delfia Batavorum* 16 (2006), p. 129-133. – Tekst over de begrafenis van J.C. van Marken, *Delftsche Courant* van 12 januari 1906.
- Houtzager, Hans, & H.W. van Leeuwen**, 'De instrumentenkasten aanwezig op de chirurgijnkamer te Delft.' *Jaarboek Historische Vereniging Delfia Batavorum* 16 (2006), p. 65-76.
- Joliet, Willi**, 'Oranjevorsten op tegeltableaus.' *Tegel* 34 (2006), p. 8-21. – Betreft tableaus die vanaf de vroege 17de eeuw zijn gemaakt.
- Jongma, Steven H.**, *Inventariserend veldonderzoek op het parkeerterrein van het Reinier de Graaf Gasthuis te Delft*. (Delftse archeologische rapporten; 86). Delft: Erfgoed Delft e.o., Afd. Archeologie, 2007. – 31 bl.
- Klink, Huib**, 'Wat dreef Willem van Oranje?: twee cryptische maar veelzeggende brieven.' *Jaarboek Vereniging 'Oranje-Nassau Museum'* 2001, p. 24-35.
- Kolfin, E.E.P.**, *Voor koningen en prinses: de stille levens en landschappen van Jan van Huysum (1682 -1749)*. Delft: Stedelijk Museum Het Prinsenhof, 2006. – 85 p. – Uitgave bij de tentoonstelling 'De verleiding van Flora' in Het Prinsenhof, 2006.
- Kreuger, Frederik H.**, *Siperkou, 1972-2007*. Delft: Quantes, 2007. – 169 p. – Bevat ook een chronologisch overzicht van opnamen en titels van de uitgevoerde muziek. F.H. Kreuger is emeritus-hoogleraar hoogspanningstechniek en oprichter van het Delftse

- Siperkov Ensemble.
- Krogt, Rolf van der**, *Delftlandse en Rijnlandse streekdracht*. Den Haag: De Nieuwe Haagsche, 2002. – 106 p.
- Kwakernaak, Arjan**, ‘Een geschenk in Delfts blauw.’ *Jaarboek Hist. Ver. Rijswijk* 2002, p. 134-137. – A. Labouchere (1860-1940) werd vanaf 1884 directeur van De Porceleyne Fles. Hij woonde op landgoed Te Werve in Rijswijk. Leon Senf (1860-1949), chef d’atelier bij De Porceleyne Fles, schilderde in 1911 in zijn opdracht een tegeltableau van Te Werve dat in 2002 door het Rijswijks Museum is verworven.
- Labouchere, Guyon**, *Abel Labouchere 1860-1940: de man die ‘De Porceleyne Fles’ groot maakte*. (Rijswijkse serie; 7). Rijswijk: Stg. Rijswijkse Historische Projecten, 2007. – 88 p.
- Leidemeijer, Frans**, *Art deco-beelden van Bali (1930-1970): van souvenir tot kunstobject*. Zwolle: Waanders; Delft: Gemeente Musea Delft. 2006. – 95 p.- Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in Museum Nusantara, Delft van 30 mrt. t/m 27 aug. 2006.
- Lempke, Ivonne**, ‘Een klooster, twee plattegronden. Wie heeft er gelijk?: het klooster Koningsveld bij Delft op Van Deventers plattegrond en op een geschilderde plattegrond van Delft.’ *Caert-Thresoor* 25 (2006), p. 121-123. – Vergelijking van de afbeelding van het klooster Koningsveld op het schilderij van Delft na de brand van 1536 en op de plattegrond van Van Deventer uit ca. 1556/57 toont belangrijke verschillen. Op grond van archeologisch onderzoek ter plaatse blijkt Van Deventer het kloostercomplex het meest waarheidsgetrouw te hebben afgebeeld.
- Loef, Jan van**, ‘100 jaar academische promoties in Delft.’ *Jaarboek Historische Vereniging Delfia Batavorum* 16 (2006), p. 109-122.
- Logger, Bob (red.)**, *Theaters in Nederland sinds de zeventiende eeuw*. Amsterdam: Theater Instituut Nederland en Stg. OISTAT-Nederland i.s.m. P.S. Items, 2007. – 447 p. – Bevat naast historische artikelen over het theater ook een overzicht van theaters in Nederland van 1600 tot 2006 (p. 87-349) met o.a. de oorspronkelijke functie van het gebouw, jaar waarin tot theater werd verbouwd type toneel, capaciteit, soort voorstellingen etc. Beschreven Delftse theaters: De Waag (1974-1995); Max theater (* 2003); Stadsdoelen (1831-1987); Theater De Veste (* 1996)
- Lokin, Daniëlle**, *Gezicht op Delft in de 21ste eeuw door Johan Grabijn*. Delft: Stedelijk Museum Het Prinsenhof, 2005. – 108 p. – Catalogus bij de tentoonstelling in Het Prinsenhof.
- Makkink, Henk**, ‘De Delftse methode: taalcursus gooit deelnemers in het diepe.’ *Delft integraal* 24 (2007), 3, p. 36-39. – 25 jaar geleden ontwikkelde de sectie toegepast taalkunde van de Technische Hogeschool Delft de ‘Delftse methode’, een onconventionele maar zeer effectieve manier voor onderwijs in een tweede taal.
- Makkink, Henk**, ‘Toen studeren exerceren was: de Koninklijke Akademie (1842-1864).’ *Delft integraal* 23 (2006), 4, p. 34-37. – Betreft de Delftse Koninklijke Akademie voor Handel en Nijverheid, één van de voorgangers van de Technische Hogeschool.
- Meijer, Bert W.**, *Vermeer, La ragazza alla spinetta e i pittori di Delft*. Firenze: Giunti, 2007. – 159 p. – Catalogus bij de tentoonstelling Midena, Foro Boario, 15 april t/m

15 juli 2007.

- Meischke, R., & H.J. Zantkuijl.** 'De Delftse stadsbrand van 1636 en de verbreiding van booggevels.' *Bulletin Koninklijke Oudheidkundige Bond* 106 (2007), p. 135-147.
- Moerman, Jacques W.,** 'In het voetspoor van de dichter Poot: een fiets- en wandelroute.' *Jaarverslag Historische Vereniging Schipluiden* 2006, p. 36-40.
- Nellen, Henk J.M.,** *Hugo de Groot: een leven in strijd om de vrede 1583-1645*. Amsterdam: Balans, 2007. – 829 p.
- Nieuwenhuijzen, Kees,** *Henri Berssenbrugge: straat- en landleven, 1900-1930*. Amsterdam: Van Gennip, 1976. – 160 p.: hoofdzakelijk ill. – Erfgoed Delft e.o. Afd. Beeld & Geluid heeft ook foto's van Delftse stadsgezichten vervaardigd door Henri Berssenbrugge (1873-1959).
- Os, Henk van, [et al.].** *Contour: Continuïteit: heden en verleden met III hedendaagse Nederlandse kunstenaars in drie Delftse musea*. Delft: Museum Het Prinsenhof, 2007. – 255 p. – Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in Museum Het Prinsenhof, Museum Nusantara en Museum Lambert van Meerten, Delft, 4 mrt. t/m 13 mei 2007.
- Ouderenwerk Delft, Stichting,** *Oog voor....* Delft: Stg. Ouderenwerk, 2007. – 36 p. – Uitgave t.g.v. het 30-jarig bestaan van de Stichting.
- Pensioenfonds Gist-Brocades, Stichting,** *Pensioen in beweging bij 'De Gist' in Delft*. [Delft]: DSM-Gist, 2007. – 48 p. + dvd. – Samengesteld t.g.v. de fusie van de Stichting Pensioenfonds Gist-Brocades met de Stichting Pensioenfonds DSM-Chemie op 1 jan. 2007. De bijgehorende DVD *Gist in beeld* bevat een selectie van films die in de loop der jaren door 'De Gist' zijn geproduceerd.
- Pluymakers, Jo,** *Koning Willem III en de handboogsport*. Beek (L): [de auteur], 2006. – 22 bl. – Koning Willem III werd in 1850 officieel tot opper-beschermer van de Nederlandse handboogschutterijen benoemd. De Delftse handboogschutterij De Vriendschap gaf ook een financiële bijdrage voor de gouden medaille die de koning bij deze erefunctie ontving.
- Remery-Voskuil, Marry,** 'Gerard van Wieringhen Borski (1800-1869): rector van de Latijnse School en schoolopziener in Delft.' *Jaarboek Historische Vereniging Delfia Batavorum* 16 (2006), p. 79-94.
- Remery-Voskuil, Marry,** *Katholieke basisscholen in het Oosten van Delft: de Bernadette Maria-, Maria van Jesse-, Cornelis Musius- en Geertruida van Oostenschol*. (Historische reeks over Delftse scholen; 5). Voorburg: Ohis Research, 2007. – 144 p.
- Remery-Voskuil, Marry,** *Katholieke basisscholen in het Zuidwesten van Delft: de Mgr. Bekkers-, Emmaus-, Anne Frank- en Sjalooschool, Titus Brandsma, Regenboog en Bonte Pael*. (Historische reeks over Delftse scholen; 6). Voorburg: Ohis Research, 2007. – 192 p.
- Roegiers, Jan,** 'Een katholieke universiteit eert een christelijke vorstin: het Leuvense eredoctoraat voor komingin Wilhelmina (1947).' *Trajecta: tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in de Nederlanden* 13 (2004), p. 400-416.
- Rossel, Gerda,** *Hofje van Hoogelande 1669-2007*. Den Haag: Stichting Hofje van Hoogelande, 2007. – 98 p. + bijl. – Uitgave n.a.v. het feit dat het hofje in 1907

verhuisde van de Boekhorststraat (Centrum) naar de Johannes Camphuysstraat (Bezuidenhout). Enkele van de beschreven families en personen hebben historische banden met Delft.

- Sande, A.P.M. van der**, 'Een wandeling door het Westland in 1792 [i.e. 1702].' *Historisch jaarboek Westland 20* (2007), p. 47-65. – Beschrijving van het lofdicht *West-Delflant verbeerlykt* van Daniel van Lis, uitgegeven: Delft: by Henrik van Kroonevelt, ordinaris-stadsdrukker, 1702.
- Schram, Lieveke (red.)**, *Jubileumnummer Het Kopstuk ter gelegenheid van het 20 jarig bestaan van AV De Koplopers in Delft*. Delft, 2007. – 12 p. – Verschenen als: Het kopstuk: clubblad van A.V. de Koplopers Delft; mrt. 2006.
- Schutjes, Marcel**, *Kantongerechtsgebouw Delft honderd jaar (1907-2007)*. Delft: Rechtbank 's-Gravenhage. Sector Kanton. Locatie Delft, 2007. – 64 p. – Uitgave t.g.v. het symposium 'Nog honderd jaar Kantonrechtspraak in Delft?!', Delft, 4 okt. 2007.
- Segal, Sam**, *De Verleiding van Flora: Jan van Huysum, 1682-1749*. Zwolle: Waanders, 2006. – Catalogus bij de tentoonstelling in Stedelijk Museum Het Prinsenhof, 2006.
- Sloos, Louis Ph.**, 'Hendrik Hondius (1573-1650) en prins Maurits: de totstandkoming van de eerste beschrijving van de Nederlandse artillerie (Den Haag, 1624).' *Jaarboek 'Die Haghe'* 2006, p. 69-85. – Annotatie: Artikel over het militaire handboek *Korte beschrijvinge, ende af-beeldinge van de generale regelen der fortificatie, de artillerie, munition ende vivres...* van de Haagse prentenkoopman Hendrik Hondius (1573-1650).
- Smulders, Joma, ... [et al.]**, *Vierde Open Tuinendag Delft, 11 juni 2005*. Delft: Groei&Bloeï/KMTP afdeling Delft, 2005. – 27 p. – Bevat beschrijvingen van 18 tuinen.
- Smulders, Joma, ... [et al.]**, *Vijfde Open Tuinendag Delft, 17 juni 2006*. Delft: Groei&Bloeï/KMTP afdeling Delft, 2006. – 27 p.. – Bevat beschrijvingen van 18 tuinen in de omgeving van de Rotterdamseweg.
- Stig, Anton**, *100 jaar op stoom in eigen boezem: met de motorschuit van het Westland naar Midden-Delfland, van Vlaardingen naar Delft tot in Loosduinen*. Den Haag: Pers- en publiciteitsbureau Mediamiek, 2007. – 72 p.
- Struik, L.A.**, *Oranje in ballingschap: een odyssee*. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 2006. – 460 p. – Betreft het gezin van Willem Frederik (1772-1843), erfprins van Oranje, de latere koning Willem I (1815-1840).
- Swart, Erik**, *Krijgsvolk: militaire professionalisering en het ontstaan van het Staatse leger, 1568-1590*. (Amsterdamse Gouden Eeuw reeks). Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006. – Proefschrift Universiteit van Amsterdam. – 272 p.
- Swart, Erik**, 'Ordeninge die men ongewoon was: de Hollandse lessen uit de oorlogsjaren 1572-1576.' *Holland: historisch tijdschrift* 39 (2007), p. 84-99. – De kritieke oorlogsjaren 1572-1576 dwongen Willem van Oranje en de Staten van Holland tot het nemen van fundamentele beslissingen om de verdediging tegen het koninklijke Spaanse leger kans van slagen te geven. In dit artikel wordt beschreven hoe de Hollandse lessen en ontwikkelingen uit die eerste jaren het succesrijke, gedisciplineerde, adequaat

- gefinancierde Staatse leger van de jaren 1590 mogelijk maakten.
- Tetteroo, Kees**, *Mijn dagboek: oorlogskroniek van Kees Tetteroo, 1936-1945*, samengesteld door Gemma van Winden-Tetteroo. Zaltbommel: Aprilis, 2007. – 517 p. – Bevat ook verslag over Delftse gebeurtenissen.
- Toolen, Afke van der**, ‘Wonderlijke avonturen in een miljonairsdroom: het hoofdgebouw van de TU Delft.’ *Delft integraal* 2007, p. 36-39. – Het universiteitsgebouw ‘Rode Scheikunde’ aan de Julianalaan 132-134, later hoofdgebouw van de TU Delft, is ontworpen door architect Van Drecht in 1918-1923. Vanaf 2002 is het een Rijksmonument.
- Verbrugge, Bart D.**, ‘Tegeltableaus uit het station Delft naar ontwerp van Adolf Le Comte.’ *Tegel* 34 (2006), p. 22-31. – De vier tegeltableaus zijn in 1883 ontworpen en door Leon Senf geschilderd bij De Porceleyne Fles. Van 1885-1959 sierden ze het Delftse station. Bij de verbouwing van het station in 1959 redde Dhr. Rienstra de tableaus van de sloop en metselde ze in de gang van zijn Delfse huis. In verband met zijn verhuizing in 1995 hakte hij de tableaus opnieuw uit en schonk hij ze aan het Nederlands tegelmuseum in Otterlo.
- Vlis, Ingrid van der**, *Die Delfgaauwse Weye: een experimentele en weerbare wijk: de eerste grootschalige herstructurering in Delft*. Delft: Woonbron Delft, 2007. – 65 p. – Uitgave t.g.v. de tussen 1998 en 2007 gerealiseerde herstructurering van de wijk. ‘Uitgave tijdens het opleverfeest op 4 juli 2007 gepresenteerd aan de buurt en uitgereikt aan alle bewoners.’
- Walberg, Ferry**, ‘Een vernieuwd Prinsenhof.’ *Delf: cultuurhistorisch bulletin Delft* 9 (2007) 1/2, p. 7-10.
- Waterwerk, Stichting**, ‘*Nooit gedacht*’. Delft, Stichting Waterwerk, 2003. – 18, [5] bl.- Beschrijving van de pakschuit *Nooit gedacht* met restauratieplan. Het in 1904 gebouwde moterschip lag als woonboot in de Zuidergracht en zal door de Delftse Stichting Waterwerk worden hersteld.
- Weve, Wim**, ‘Het Bagijnhofpoortje, een historisch puzzelstukje.’ *Delf: cultuurhistorisch bulletin Delft* 9 (2007) 1/2, p. 4-7.
- Weve, Wim**, ‘Bouwsporen en hun verhaal.’ *Delf: cultuurhistorisch bulletin Delft* 8 (2006) 4, p.1-6.
- Weve, Wim**, ‘De Le Comteprijs 2005.’ *Jaarboek Historische Vereniging Delfia Batavorum* 16 (2006), p. 145-150.
- Weve, Wim**, ‘Molentypen in en rond Delft.’ *Delf: cultuurhistorisch bulletin Delft* 9 (2007) 3, p.5-8.
- Willemsen, Mathieu**, *Bloedmooi: vuurwapens van Neerlands fabricaat uit de Gouden Eeuw*. Delft: Legermuseum, 2007. – 47 p. – Catalogus bij de tentoonstelling in het Legermuseum.
- Wuestman, Gerdien**, ‘Drie meisjes met twee honden bij eene fontein zitterde: over een schoorsteenstuk uit ‘t Wapen van Spaengien aan de Oude Delft.’ *Jaarboek Historische Vereniging Delfia Batavorum* 16 (2006), p. 45-50.
- Wulp, Bas van der**, ‘Het Bagijnhof na de Reformatie.’ *Delf: cultuurhistorisch bulletin Delft* 9 (2007) 1/2, p. 1-4.

Het gemeentebestuur van Delft in 2007

Burgemeester: mr.dr.s. G.A.A. Verkerk

Gemeentesecretaris: H. Camps

Wethouders:

J.D. Rensen (PvdA)

R. Vuijk (VVD)

S.C.M. Bolten (GroenLinks)

A.L. Koning (PvdA)

L.J. Merckx (STIP)

Raadsleden

PvdA

W.J. de Bie (2006)

R.D. Blinker (1998)

R. Clason (2006)

E.C. Damen (2006)

mw. M. van Holst (2006)

P. Kiela (2002)

G. Kroon (2006)

B. Mousavi Gourabi (2006)

R.M. de Prez (1998)

mw. F.M. Stolker* (2002)

mw. C.E. Thoolen

CDA

N.A.J.M. van Doeveren* (1994)

mw. M.D.Th.M. de Jong (2002)

mw. M.C. Junius (2003)

J.J. Keuvelaar (2006)

A.J.F. van Tongeren (1997)

VVD

L.B. Harpe* (2006)

mw. L.J. van der Hoek (2000)

A.S.A. van Leeuwen (2001)

mw. W.C. Steffen-Hoogendoorn (2005)

Leefbaar Delft

J.P. de Wit* (1998)

Groen Links

W. Bot* (1994)

mw. K.F. Norbruis (2006)

C. Tas (2002)

R.C.A. Witsenboer (2006)

SP

mw. I. Dekker (2006, tot september 2007)

mw. L. van Rossum (2006)

M.J.W. Sipkema* (2006)

J. van Pagée (vanaf september 2007)

STIP

F.B. Gorte* (vanaf november 2007)

P.L. Guldmond* (2006, tot november 2007)

mw. S. van Empel (2006, tot november 2007)

A.H.J. van der Poel (vanaf november 2007)

Stadsbelangen

W.M. de Koning (1998)

A. Meuleman* (1998)

D66

L.P. Vokurka * (2006)

ChristenUnie/SGP

H. van Til * (2006)

Onafhankelijk Delft

M.H.J.M. Stoelinga (2002)

A.J. Stoop (2006)

mw. B. van der Werf * (2006)

* = fractievoorzitter

het jaartal geeft aan wanneer men raadslid geworden is actuele informatie:

<http://www.raad.delft.nl/>.

De Delftse bevolking

Op 31 december 2007 telde Delft 96.172 inwoners, 50.418 mannen en 45.754 vrouwen.

Bron: Gemeente Delft, Concernafdeling Communicatie en Onderzoek

Over de auteurs

Mw. A.M. Bergman (Delft 1929) was van 1951 tot 1986 werkzaam bij de Nederlandse Kabelfabriek. Zij voltooide bij de LOI de cursussen Journalistiek, Nederlandse Letterkunde, Cultuurgeschiedenis en Kunstgeschiedenis. Sinds 1996 maakt zij deel uit van het Algemeen Bestuur van Delfia Batavorum.

Dr. H.L. Houtzager (Delft 1935), voorzitter van de Redactiecommissie van Delfia Batavorum, studeerde geneeskunde in Leiden en werd in Nijmegen opgeleid tot vrouwenarts. Hij promoveerde in 1968 op het proefschrift *De vorming van oestrogenen in geval van mola-zwangerschap*. Tot juli 1996 was hij werkzaam als gynaecoloog in het Reinier de Graaf Gasthuis te Delft. Hij publiceerde tal van artikelen over gynaecologie en verloskunde, alsmede over de geschiedenis van de geneeskunde. In 2006 werd hij benoemd tot erelid van Delfis Batavorum.

Drs. F. de Jong (De Lier 1951) is lid van de Redactiecommissie van Delfia Batavorum. Zij studeerde sociaal-economische geschiedenis en volgde de postacademische cursus bibliotheekwetenschap. Sinds 1981 is zij docent techniekgeschiedenis aan de TU Delft, verbonden aan de faculteit Techniek Bestuur en Management (TBM). Zij publiceerde enige gedenkboeken en is gespecialiseerd in de geschiedenis van het Technisch Onderwijs en Onderzoek in het bijzonder aan de TU Delft.

Dr. P.C.J. van der Krogt (Delft 1956), lid van de Redactiecommissie van Delfia Batavorum, studeerde fysische geografie en kartografie te Utrecht. Hij promoveerde in 1989 op het proefschrift *Globi Neerlandici: De produktie van globes in de Nederlanden*. Hij publiceerde diverse artikelen en boeken over de historische kartografie en over de geschiedenis van Delft, met name over de naamkunde. Hij is onderzoeksleider van het historisch-kartografische onderzoeksproject 'URU-Explokart' van de Faculteit Geowetenschappen van de Universiteit Utrecht. Hij is lid van de commissie Straatnaamgeving van de gemeente Delft.

Drs. J.L.W. van Leur (Oss 1923) studeerde sociale geografie en geschiedenis in Utrecht. Na zijn studie doceerde hij aan het Sint Franciscuscollege in Rotterdam, het Sint Aloysiuscollege in Den Haag en sinds 1952 aan het Sint Stanislas College in Delft, vanaf 1967 als conrector. Hij was medeoprichter en (ere)voorzitter van de Etnografische Vereniging Delft en voorzitter van de Stichting Nusantara. Hij was van 1962 tot 1991 bestuurslid van de Katholieke Bibliotheek en van de Stichting Openbare Bibliotheek Delft. Na zijn pensionering in 1986 nam hij vrijwilligerswerk op zich in kerk en maatschappij. Van Leur is ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

J.A. Meter Hagg (Den Haag 1952) studeerde MO-A Nederlands en was van 1978 tot 1993

verbonden aan de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag, waarbij hij de vereiste bibliotheekopleiding heeft gevolgd. Vanaf februari 1993 is hij als bibliothecaris werkzaam bij de Gemeentelijke Archiefdienst van Delft, sinds oktober 2006 Cultureel Erfgoed Delft.

M. van Noort (Delft 1933) was van 1975 tot 2000 secretaris van de Redactiecommissie van *Delfia Batavorum* en is vanaf 2002 voorzitter van de Excursiecommissie. Sinds de oprichting van het medisch farmaceutisch museum De Griffioen in 1989 vervult hij de functie van secretaris. Tot aan zijn pensionering was hij als manager werkzaam bij een farmaceutische multinational als hoofd opleidingen medische dienst en waarborg kwaliteit klinisch onderzoek.

J.P. van Rigteren (1953) is advocaat te Zoetermeer. Daarvoor was hij van 1982 tot 1992 advocaat te Delft en vanaf 1990 kantonrechter-plaatsvervanger bij het kantongerecht te Delft. Bijgaand artikel is een bewerking van een verslag op basis van archiefonderzoek dat hij in 1991 inzette (*Het Kantongerechtsgebouw te Delft. 'Een schets van de ontstaansgeschiedenis van het Kantongerechtsgebouw te Delft'*). Ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het kantongerechtsgebouw werd op 4 oktober 2007 in het kantongerecht een symposium gehouden, waarbij voor intern gebruik op basis van dit verslag en met medewerking van de auteur door een tweetal griffiemedewerkers van het kantongerecht een jubileumboekje is gemaakt. Dit was aanleiding genoemd verslag te bewerken tot bijgaand artikel.

Drs. A.M. Thijsse (Delft 1948) behaalde, na aanvankelijk opgeleid te zijn tot chemisch en medisch analist, verschillende onderwijsaktes. Zij geeft nog steeds les in de vakken handvaardigheid, tekenen en Frans. Zij studeerde in Leiden o.a. kunstgeschiedenis en archeologie en is sinds 1988 als vrijwilliger verbonden aan Museum Paul Tetar van Elven in Delft. Vanaf 1993 werkt zij daar als parttime directeur-conservator.

Drs. J.C. Veldhoven MPA (Roosendaal, 1947) heeft sociologie en bestuurskunde gestudeerd aan resp. de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur. Na zijn vervroegde pensionering als bestuursadviseur bij de TU Delft kreeg hij meer gelegenheid om zijn belangstelling voor de boekgeschiedenis te verdiepen. Hij volgde daartoe o.m. aan de Leidse universiteit bij prof. dr. P. G. Hofstijzer de cursus 'Boekhistoricus aan het werk'. Dit artikel is een resultaat van deze cursus. Voor reacties op het artikel: JenWVeldhoven@Planet.nl

Ir. W.F. Weve (Delft 1947) studeerde architectuur en restauratie aan de T.H. Delft en was enige jaren student-assistent bij prof. dr. ir. C.L. Temminck Groll. Na zijn afstuderen was hij als wetenschappelijk ambtenaar verbonden aan de T.H. Delft en onderzocht en beschreef in die hoedanigheid enkele monumenten in rijksbezit. Sedert 1987 is hij als bouwhistoricus werkzaam bij de gemeente Delft. In die functie publiceerde hij in 1996 zijn *Monumenten in Delft*. Sedert april 2001 is hij daarnaast secretaris van de Stichting Bouwhistorie Nederland.

Naamregister

Frida de Jong en Peter van der Krogt

- Aalbers, W.H.M. (Wil) 9, 10, 18
Aarau 148, 157
Abtswoude, cultureel centrum 23
Abtswoude, woonzorgcentrum 41
Abtswoudsebrug 25
Adams, William 163, 165
Adapazari 157-158
Adrichemstraat, Van 100
African Festival Delft 35
Agt, A.A.M. van 164
Akker, G.L.S. van den 10
Albuquerque, Alfonso de 70
Alex d'Electricque, toneelgroep 30
Alkstraat 40
Allertszn., H. 58
Altena, Willem van 28
Althoff, circus 38
Amerom, Cornelis Hendrik van 138
Amerom, Hendrik Jan van 138
Amesz, D. 118
Apollo, bioscoop 38
Appel, Karel 174
Ariëns, Ariaentje 51
Arminius, Jacobus 53, 55
Asperen, F.H. van 58
Augustinus, G.J. 9
Aurelius, Cornelis 69, 70
Bagijnhof 28
Bak, Gregor 34
Baren, G. van 130
Barnard, Vibodha 35
Bas, W. van de 171
Bastiaansplein 35
Beatrix, koningin 30
Becker, Erika 135
Becker, P.G. 10, 15
Beestenmarkt 38
Behoud Synagoge, Stichting 35
Bekink, E. 9, 13, 168, 169, 172
Bender, Paul 30
Bensmann, A.B.M. 100
Bergen, J.E.J. van 9
Bergman, A.M. 10, 11, 195
Bergshoeff, Ria 157
Besten, H.A. den 30
Beyeren, Adriaen Gerritszn. van 56
Bie, W.J. de 149, 193
Bijlo, Vincent 28, 38
Bijsterveldt, Marja van 38
Bilsen, Jan van 37
Binnenstad, Klankbordgroep 18
Bisschop, Maggie 12
Blaeu, Joan 88
Blinker, R. 193
Boer, J.W. de 148
Boin, Robert 12
Bolten, S.C.M. (Saskia) 36, 193
Boode, J. 177
Border, The, jongeren centrum 24
Borssum Buisman, J.H. van 137
Bosboom Johannes 176
Bosch, Wim van den 12
Bot, W. 194
Botanische Tuin 36
Bouwmeester, P. 9
Braam, S. 160
Braat, Leo P. 163, 165
Brabantse Turfmarkt 29
Brandt, Geert 53
Breestraat 114, 115, 181, 182
Bron, De, basisschool 23
Brouwen, C. 70
Brouwer, drukkerij 102
Bruin, Ewout de 24

Bruyn Kops, C.J. de 168
 Busser, M.H.G. 168
 Caligis, Henricus 66
 Calvé 37, 38
 Camps, H. 193
 Canirivius, Fredericus 68
 Castilblanco, Frederico 152
 Castrop-Rauxel 145, 147, 148, 157, 159
 CeLeriDas, roeivereniging 36
 Ceulen, Ludolph van 52, 53, 55, 56, 57
 Chamber Music Festival 35
 Choorstraat 27
 Christelijk Lyceum Delft 24, 30, 36
 Clason, R. 193
 Cloeting, Andries Janszn. 47-61
 Cloeting, Jacobus 50, 51, 58
 Cloeting, Jan Andrieszn. 47-61
 Cloeting, Joris Andrieszn. 48, 50, 56, 58
 Cloeting, Ludolf Janszn. 50, 51, 58
 Cloeting, Maria Jorisdr. 50, 58
 Cloeting, Symon Joriszn. 50, 55, 58, 59
 Commissie Behoud Stadsschoon 13, 26
 Commissie Oude Stad 102
 Coornhert 48
 Copal, Raymond 30
 Coppoolse, J. 9
 Corvinus, Johannes Arnoldus 53, 55
 Coster, Dirk 180
 Coster, Elisabeth Cornelia 180
 Coster, Samuel 55
 Crèvecoeur, Rob 15
 Croeser, Adolf 16
 Crucius, Arent Corneliszn. 48
 Cruyff Court 38
 Currie, P.K. 28
 Daalen, A.P.A. van 10, 167
 Daalen, Dolf van 37
 Dalen, Jan van 30
 Damen, E.C. 193
 Dankelman, J. 94
 Debussyflat, Bewonerscie. 25
 Deen, K.J.H.W. (Klaas) 9, 18, 26, 27
 Dekker, I. 194
 Delf, A.C. van 58
 Delf, Cultuurhistorisch bulletin 12
 Delff, Jacob Willemsz. 77, 78, 88
 Delfia, bioscoop 39
 Delfland, Hoogheemraadschap van 27
 Delfshove, wooncentrum 41
 Delfts Aardewerk, Projectgroep 9, 30
 Delftsch Studenten Corps 37
 Delftse Hout 25, 30
 Deugd, J.A.G. de 27
 Dijck, M. van 160
 Dijk, J.C. van 9
 Dijkgraaf, Gemma 34
 Dijkhuis, R.J. 28
 Dingemans, J. 99
 Dissius, Abraham 50, 51, 56, 58
 Dissius, Jacobus 50, 51, 58, 59
 Dissius, Jannetje 50
 Doeveren, N.A.J.M. van 193
 DOK/Openbare Bibliotheek 13, 14, 15, 17, 30,
 31, 36, 91-105
 Donker Van Heel & Marinus, smederij 169
 Donner, P.H. 38
 Donteclouck, Reynier 48, 53, 55
 Doorninck, D.J. van 9, 10, 17
 Dordsche Glashandel 177
 DSM/Gist 175
 Dubbeldeman-Stigt, Loes 25, 140
 Duijndam, Job 33
 Dumbar-Bron, J. 131
 Duuren, Mechelina M.J. van 129, 130, 133, 138
 Duyvelsgat 25
 Duyvelsgatbrug 30
 Eckert, Hendrik 66
 Eekhoff-Bisschop, M.C. 94
 Eenhoorn, Lambertus van 173
 Elfferich, P.C. 147
 Elzevier Louis 58
 Empel, S. van 194
 Ende, Jaap van der 39
 Erasmus, Desiderius 67, 71
 Erfgoed Delft 12, 13, 30
 Erfgoedhuis Zuid-Holland 15

Esteli 145, 151-154, 156
 Evans, D.H. 174
 Ferschtman, Liza 35
 Fraiture, W.A.E.X. (Winand) de 10, 18
 Franssen, Porgy 36
 Freiberg 34, 35, 154-156, 159
 Fundatie van Renswoude 24, 136
 Gaag, Leen van der 24
 Gabriëlschool 34
 Gallé, P.H. 100
 Gastel, J. van 9
 Gasthuisplaats 10, 18, 19
 Geer/Korte Geer 27, 114
 Geerweg 25, 176
 Gelinieerd Schrijfboek, 't 50
 Geller, Z. 148
 Gerritsen, Freeke 12
 Gerritsma, G.T.M. (Trude) 28
 Gevaertszn., Peeter 58
 Giersbergen, W.M.J.I. van 10, 182
 Giles, Maggi 173-174
 Gips, Abraham 135
 Gomarus, Franciscus 53, 55
 Gordijn, Sam 41
 Gorte, F.B. 194
 Goudappel, C.D. 9
 Graaf, J.J. de 94
 Graaf-Nauta, D. de 154
 Grapheus, Willem 68
 Griekse A, De, plateelbakkerij 173
 Griffioen, B.K.P. 38
 Griffioen, De, museum 38
 Grijzenhout, Frans 16
 Groenewegen, Arianus Johannes 179
 Groot, Hugo de 39, 102
 Groote, Geert 65
 Gruyter & Zoon, P. de 178
 Guldemond, P.L. 194
 Gulden ABC 48, 49, 50
 Haagse Hogeschool 38
 Haren, conciërge Van 95
 Harpe, L.B. 193
 Harteveld, Joost 12
 Hauwe, Pierre van 35, 41
 Hazeveld, Johan 133
 Hazeveld-van Heerde, G. 132, 133, 137, 138
 Heel, J.F. van 9
 Heer, Ed de 138
 Hees, C.A. van 130, 131, 137
 Heide, C.L. van der 97
 Heide, S. van der 94
 Hendrick de Keyserweg 25
 Hendrickxzn., Aelbrecht 78
 Herman Broerenschool 34
 Hermesstraat 35
 Hermsen, Th. 178
 Hesseler, N. 149
 Hilkhuijsen, J.W.L. 10
 Hillen, Marten 40
 Hippolytusbuurt 29, 48, 67
 Hoek, L.J. van der 193
 Hoekstra-Klein, Wik 14
 Hoen, Cornelis Hendriks 68
 Hof van Delft 33, 35
 Hofje van Pauw 35
 Hoftijzer, P.G. 59
 Holdert, L.M. 100
 Holst, M. van 193
 Hommes, Kimberley 12
 Hondebeeke, Frederik 68
 Honecker, E. 154, 155
 Hoogendam, A.P. 154, 155
 Hoogh, Pieter de 171
 Hopbrug 167-168
 Houben, Francine 31, 34
 Houtzager, H.L. 9, 65, 67, 70, 195
 Houtzager, R. 130
 Hove, Johannes van 176
 Hugo de Groot school 152
 Hugo Grotius College 12, 24, 37, 40, 154, 155
 Huyser, boekhandel 27
 IHE 16
 IKEA 24
 J.W. Blokpenning 11, 32
 Jacobs, A.A.J. 154, 160
 Jacobs, W. 160

Jacobsz., Bartholomaeus 68
 Jaffa, begraafplaats 30
 Jagt-Toet, J.H.M. (Janny) van der 10, 18
 Jaïrus 15
 Jan Joostenplein 166
 Janszn., Symon 48, 56, 58
 Jazzfestival 35
 Jong, Frida de 10, 145, 195
 Jong, M.D.Th.M. de 193
 Jonge, C.H.de 9
 Jongh, A.H. de 100
 Jonker, Nini 139, 140
 Jonquière, P. 10, 13, 18
 Joris, David 55
 Junius, M.C. 193
 Kalverbos 24
 Keers, Astrid 10, 18
 Kerkelijk Erfgoed Delft, Stichting 28
 Kerkpolder, zwembad 41
 Keuvelaar, J.J. 193
 Keyser, Hendrick de III
 Kfar Saba 148-151, 157
 Kiela, P. 193
 Kinderboerderij 39
 Kingston upon Thames 145, 146, 147, 156, 159
 Klein Breteler, J.J.A.H. 40
 Klein, Johanna 139
 Klok-Levit, J. 160
 KNNV afd. Delft 31
 Koblenko, Victoria 28
 Koelstra, J. 9, 10
 Koelstra-van der Struif, J. 9, 10
 Kok, Wim 38
 Koning, A.L. (Anne) 36, 39, 193
 Koning, W.M. de 194
 Koninklijke Nederlandse Roeibond 24
 Kool, Frans 38
 Koornmarkt 29, 35
 Koreneef, C. 9
 Korfflaan 25
 Koster, Henk 152, 155
 Kouwenhoven, L.P. 33
 Kranendonk, Maria Gerarda van 180
 Kreytz, E. 97
 Krogt, P.C.J. (Peter) van der 10, 23, 163, 170, 195
 Krogt, René van der 13, 14, 17, 25, 40, 49, 57, 78, 103, 113, 116, 117, 118, 122, 130, 134, 136, 145, 163, 167
 Kroon, G. 193
 Kroonenberg, Yvonne 28
 Kruisstraat 101
 Kruyf, De, koffiehuis 94
 Kunstkring Delft, De 133
 Kunz, G.G. 9
 Labouchere, Abel de 30
 Labouchere, Guyon de 30
 Lambert van Meerten, Museum 27, 30
 Le Comteprijs 11, 13, 33, 167-172
 Le Grelle, M.J.B.G.M. 94
 Leeuwen Frans M. van 37, 100
 Leeuwen, A.S.A. van 193
 Leeuwen, H. van 153
 Leeuwen, H.W. (Harry) van 9, 163
 Leeuwen, W.A.G. (Wim) van 30, 167
 Leeuwerikstraat 40
 Legermuseum 24, 28, 30, 33, 39
 Lelie, M.C. 154
 Lent, Barbara Heyndricksdr. van 50, 56
 Lettersnijder, Cornelis Henricszn. 65-73
 Lettersnijder, Henric Pieterszn. 65-73
 Lettersnijder, Katrijn Henricdr. 67
 Leur, J.L.W. (Jos) van 91, 100, 195
 Levend Water, ev. gem. 35
 Libourel, Ph.B. 130, 131, 132
 Lijm & Cultuur 33, 38
 Linaris Coridou, Christina 36
 Lions Club Delft 31, 34
 Lodensteyn, Jan Joosten van 163-166
 Lodensteyn, Sophia van 50
 Lodewijk Napoleon 109
 Lodewijks, Peter 40
 Loef, J.J. van 9
 Lopzen, Cornelius van 69
 Lucasz., Jan 67
 Luiten, Eric 19

Lutherse Kerk 34, 35
 Maanen, Cornelis van 109
 Maatschappij tot Nut van het Algemeen 95
 Makkenze, Marten 12
 Mamelodi, Zuid-Afrika 145, 157
 Mandela, Nelson 157
 Mandos, J.B. 149
 Marie Thérèse, zuster 27
 Marken, J.C. van 96
 Markt 19, 24, 38
 Martinus Nijhoflaan 99
 Maurice Maeterlinckschool 34, 38
 Maurits, prins 28
 Máxima, prinses 28
 Mecanoo, architectenbureau 19, 28, 31, 33, 34
 Meer, Jacob Jacobszn. van der 65
 Meer, M.A. van der 10
 Meer, Sjoerd de 15
 Meeuwisse Nederland BV, aannemer 168
 Meijer, Commissie 104
 Mensert, A.B. 168
 Mensert, gebr. Jan, Willem en Gerrit 14, 169
 Mensinga, C. 149
 Merckx, L.J. (Lian) 30, 193
 Metalen Pot, De 173
 Meter Hagg, J.A. 185, 195
 Metzelaar, J.F. 125
 Metzelaar, W.C. 114, 115, 121, 125-126
 Meuleman, A. 194
 Meurs-Mausser, Louk van 164
 Middelborch, Mauricius Yemantszn. van 65
 Midden-Delfland Vereniging 9
 Middendorp, L. 17
 Mierevelt, Michiel Jansz. Van 78
 Mierlo, Jaap van 12
 Milhado, Albert 146
 Molenaar, J. 171
 Molslaan 34
 Monica, wooncentrum 41
 Monsma, D. 153
 Montanus, Petrus 71
 Montessorischool Jan Vermeer 38
 Montessorischool, Delfse 38
 Moonen, Ries 36
 Mousavi Gourabi, B. 193
 Mozaïek, Het, basisschool 25
 Mozartflat 34
 Munster, Leonard van 38
 MustSee, bioscoop 37
 Naaborg 24
 Naaldwijk, Jan van 69
 Napoleon I, keizer 109
 Nederlandse Kooikerhondje, Het, vereniging
 29
 Nellius, Martinus 51
 Nerdenus, Lucas 67
 Nickersteeg 19
 Nieuwe Kerk 179
 Nieuwe Plantage 30
 Nijs, Fred 27, 36, 37, 39, 152
 Nispen tot Sevenaer, E.S.M. (Eppo) van 13,
 14, 15, 17, 31, 37-38
 Noorden, S.J. van 94
 Noordwijk, Gerard Bartoldzn. van 70
 Noort, Max van 10, 32, 173, 196
 Norbuis, K.F. 194
 Notenboom, Cees 25
 Nuna 4 38
 Nuovo 24
 Nusantara, Volkenkundig Museum 27
 Oel, J. van 9
 Olsder-Toxopeus, E. H. 10, 17
 Oorschot, H.M.C.M. van 11, 145, 158
 Oosten, Erwin van 24
 Oosten, Van, en de Vette, aannemers 170, 171
 Oosterdag, R. 154
 Oostsingel 13
 Os, Pieter van 66
 Oude Delft 33, 38, 77-89, 114, 119
 Oude Kerk 19, 24, 30, 33, 38, 39
 Oudheidkundige Werkgemeenschap Delft 9
 Oud-Katholieke kerk 28
 Overgaauw Pennis, C.E. 110, 112
 Pagée, J. van 194
 Papegaey, molen De 179
 Paul Tetar van Elven, Museum 25, 29, 33,

- 129-140
- Peer, A.J.J.M. van 9
- Peperstraat 34
- Peters, C.H. 126
- Peters, Nick 9
- Phaff, H.E. 9
- Pitlo, dhr. 130
- Plantijn, Christoffel 53
- Plasterk, Ronald 40
- Poel, A.H.J. van der 194
- Poelgeest, Geert van 31
- Ponsteen, Andries 15
- Poptahof 23, 36
- Porceleyne Fles, De 30, 174, 178
- Post, C.M.A. (Toos) 92, 96
- Postma, C. 27
- Prevo, A.I. 10
- Prez, R.M. de 193
- Prinsenhof, Stedelijk Museum het 27, 36
- Prinsenkelder 28
- Provincialeweg 23, 41
- Qalqilyah 149, 150
- Quackernaeck, Jacob Jansz. 163
- Quanjel, E.M.C.J. (Emile) 10, 18
- R & G Unity Choir, gospel koor 29
- Raam 24
- Rabin, premier 150
- Rabobank Delflanden 35
- Rapenbloembrug 168
- Raphalengius, Franciscus 53
- Ravesloot, J.M. 130, 148
- Reijen-Mienis, W. van 30
- Reinders, Marjan 138, 139, 140
- Reinier de Graaf Gasthuis 25, 38
- Reinier de Graafweg 33
- Remmerswaal, Tammo 10, 18
- Reneman, Hanny 139
- Rensen, J.D. (Dick) 24, 25, 33, 36, 140, 193
- Renssen, Rob van 28
- Ressing, H.H. 132, 135, 138, 139
- Ressing-Kromwijk, Ellen 132, 137, 138
- Rigeren, Hans van 109
- Rigteren, J.P. (Hans) van 109, 196
- Rijke, Johannes de 166
- Ringe, burgemeester Freiberg 155
- Robin Hood, Stichting 25
- Roest, Dick van der 25
- Roosendael, S. 110
- Rossum, L. van 194
- Rouse, Stanley 146
- Rovorm, uitgeverij 40
- Rozemond, A.J.H. 9
- Rozenmond, An 11, 32
- Ruijven, Magdalena van 13, 50
- Ruys de Beerenbrouckstraat 24
- Ruyter, Pieter de 29
- Sambix de Jonge, Felix van 56
- Sanctus Virgilius 94
- Sas, Niek van 16
- Scheveningen, George van 70
- Schilders, R. 58
- Schinckel, drukkerij 48
- Schreuder, H. 168
- Schuylenburg, A. van 110
- Serpo, reptielenhuis 33
- Seversz., Jan, den Kreupele 68, 69, 70, 71
- Seyp, H.L.M. van de 94
- Shell, Koninklijke 24
- Sint Agathaplein 35
- Sint Barbaraklooster 86
- Sint Hiëronymusdal 16, 71
- Sint Hieronymusdal te Lopsen 69, 70
- Sint Hippolytuskapel, Stichting 9
- Sint Jansbrug, Delftse Studenten Vereniging
36, 37
- Sint Jorisgasthuis 168
- Sint Lucasgildehuis 170-171
- Sint Vincentius Vereeniging 93, 94
- Siperkov ensemble 23
- Sipkema, M.J.W. 194
- Slabbinck, Lieven 39
- Slokker, aannemer 40
- Slokkerbuurt 40
- Slotboom, M. 10
- Sman, Pieter van der 34
- Snaterse, Aat 34

Soendastraat 36
 Spiegel, E. van 100
 Spies, F. 9
 Spoorzone, Platform 10, 18
 Sri Lankapad 23
 Stadhuis 111
 Stalpaert van der Wiele, Johannes 28
 Stanislas College 12, 23, 24, 33, 40
 Station-Stadskantoor 20
 Steffen-Hoogendoorn, W.C. 154, 193
 Stemberg, C. 119
 Stevin, Simon 52
 Stoelinga, M.H.J.M. 194
 Stoffel, S.H. 94
 Stolk 94
 Stolker, F.M. 193
 Stoop, A.J. 194
 Stuers, Victor de 125
 Surinamestraat 23
 Symonsdr., Maritge 48, 56, 58
 Synagoge 29, 35
 Tanthof 24, 31
 Tas, C. 194
 Techniekmuseum 33, 40
 Technisch Ontmoetingspunt TOP 36
 Teeuwisse & Willems, bureau 169
 Tegelaar, Suzanne 12
 Temminck Groll, C.L. 79
 Tetar van Elven, M.G. 130
 Tetar van Elven, M.H. (Marietje) 131
 Tetar van Elven, Paul 29, 33, 34, 129-140
 Tetteroo, Kees 15
 Thijsse, Lidy 129, 196
 Thijssen, Theo 38
 Thoolen, C.F. 193
 Tieman, H.J. 24, 178
 Til, H. van 194
 Tilborg, Anne-Floor van 35
 Timmer, Cornelis Janszn. 56
 TNO 30, 32
 Toeristisch Informatie Punt TIP 33
 Tokio 163-166
 Tol, Marlé van 24
 Tongeren, A.J.F. van 193
 Torensstra, J.P. 150
 Tour van Bellinchave, M.W. du 112
 Tournay, Jasper 48
 Tshwane, Zuid-Afrika 145, 157
 TU Delft/TH 30, 33, 36, 38, 40
 Uiverstraat 40
 UNESCO-IHE 16, 33
 VAK 30, 139
 Varend Corso Westland 35
 Veldhoven, J.C. 47, 196
 Vergeer, Esther 38
 Vergulde Tafelboek, 't 50
 Verhoef, J.C. 132
 Verhoeff, Aad 37
 Verhoeven, Gerrit 15-16
 Verkerk, G.A.A. (Bas) 24, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 193
 Vermeer, Johannes 24, 50, 171
 Vermeercentrum 23, 29, 30, 35, 36, 39
 Verschuyf, M.A. 9, 36
 Verschuyf-de Vos, A. 36
 Versfelt, J.W. 9, 13, 168, 169, 172
 Verspuy, Corry 25
 Veste, Theater De 30, 36, 38, 40
 Vesteplein 31, 103, 105
 Villa Maria 33, 168-170, 172
 Visbrug 168
 Visser, C.P.J. 100
 Visser, P.C. 9
 Vokurka, L.P. 194
 Voordijkhoornsemolen 180
 Voort, Nel van der 34
 Vossius, Gerardus Johannes 56
 Vreeswijk, P.E. 178
 Vrienden van het Prinsenhof, Vereniging 12
 Vrienden van Vermeer, Stichting 24
 Vries, Adinda de 12
 Vuijk, R. 193
 Waal, Lodewijk de 37
 Waelpot, Jan Pieterszn. 47-61
 Waldseemüller, Martin 70
 Walsum, G.E. van 9, 131, 137

Walsum, H.V.van 16, 149, 153, 154, 155, 156,
160
Walsum-Kieft, G.D. van 9, 17, 172
Walsum-Quispel, J.M. 9
Wapen van Savoyen, Het 82
Wapen van Spangien, Het 77-89
Wassenburch, Geertruyt 58
Waterdragers, beeld 24, 25
Weijers, Herman 39
Weissenbruch, Jan Willem 176
Wereldzaak, De 25, 38
Werf, B. van der 194
Werf, Josien van der 135
Werner, H 35
Westerwoudt, Th. 94
Westplantsoen 34
Weve, W.F. (Wim) 10, 26, 77, 83, 85, 87, 167,
196
Wiersma, Alex 25
Wijbenga, D. 9
Wijn, S. 126
Wijnhaven 134, 135
Wijs, A.Th. de 95, 96, 97
Wijs-Kamp, J.M. de 9
Wildschut, T. 178
Wildtham, Herbert 177
Willem van Oranje 36
Willemszn., J. 58
Wilt, Koos de 35
Winden, Aad van 15
Winden-Tetteroo, Gemma van 15
Wipmolen 100, 102
Wissen, A.Th. van 171
Wit, J.P. de 193
Witsenboer, R.C.A. 194
Witte Roos, Stichting De 154
Wittenberg, Ronald 25
Woerden, Hugo Jans. van 66
Zantman BV, glasatelier 16
Zorginstelling Pieter van Foreest, Stichting 40
Zorgman, Jacques 29
Zuiderhoek, Olga 36
Zwennis, W.C.M. (Wim) 9, 11, 31, 32, 33

Lijst van adverteerders

Archief Delft 46
Auto Centrum Delftstreken 42
Den Blauwen Snoeck, Visrestaurant 108
Computershop Delft 62
Hoogheemraadschap van Delfland 74-75
Dok 62
Van der Dussen Restaurant Lounge 45
J.W. Elsenaar, Drogisterij 63
Hotel de Emauspoort 89
Evenementenbureau Delft 183
Jan Hoekstra 124
Hubo 162
Interieur Decor 143
Van Kapel Elektrotechnisch Bureau 64
Kleyweg's Stads Koffyhuis 184
Legendijk Vastgoed 161
Leonidas (Chocolaterie en Lunchroom) & Georg Jensen Damask 141
Naaborg Bouwbedrijf 160
Fred Nijs, Fotobureau 172
W.W. van Oosten Zeevishandel 127
Kantoorvachandel A.J. Prins 43
Rabobank Delflanden 76
Rien Rothfus Hengelsport 126
Kees Rozenburg Antiquiteiten 144
Pieter de Ruyter Restauratie 128
Schols en 't Hart Grafmonumenten 44
Van Silfhout & Hogendoorn 90
Talens Foto Video 22
Valkenburg, Slagerij 142
Fa. W. Verbeek Jr., Verf- en Glashandel 166
Theater de Veste 41
Westvest, notarissen 21
Van Witteloostuijn Projekt/woninginrichting 106
De Zwart, Mode 107

Historische Vereniging Delfia Batavorum

Om de belangstelling voor de geschiedenis van Delft te vergroten en te stimuleren ontplooit de Historische Vereniging Delfia Batavorum, opgericht in 1935, verschillende activiteiten.

De vereniging brengt een **jaarboek** uit met vaste rubrieken en historische artikelen. De leden ontvangen het jaarboek zonder extra kosten.

De vereniging kent de **Delfia Batavorumprijs** (de J.W. Blokpenning) toe aan een persoon of instelling die zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt voor het bevorderen van de kennis van de geschiedenis van Delft.

Het **Delfia Batavorumfonds** subsidieert projecten, zoals onderzoeken en historische publicaties die betrekking hebben op Delft.

De vereniging reikt jaarlijks de **Le Comteprijs** uit voor een verfraaiing van het Delftse stadsbeeld.

De **Commissie Behoud Stadsschoon** waakt voor het behoud en het herstel van cultureel erfgoed in Delft.

Gemiddeld acht keer per jaar verzorgt de vereniging een **lezing** over veelal specifiek Delftse thema's.

Jaarlijks organiseert de vereniging enkele **excursies**, waarvan minstens één buiten Delft.

De vereniging houdt leden op de hoogte van deze activiteiten door middel van het **Cultuur Historische Bulletin Delft** en een **nieuwsbrief**.

De vereniging heeft een **website**: <http://www.delfia-batavorum.nl>.

Lid worden

U kunt het werk van de Historische Vereniging Delfia Batavorum steunen door lid te worden. U levert daarmee een bijdrage aan het behoud van het historische erfgoed in Delft. Bovendien kunt U dan deelnemen aan de activiteiten van de vereniging.

Aanmelden kan bij het secretariaat:

Delfia Batavorum, Kanaalweg 10, 2628 EC Delft.

e-mail info@delfia-batavorum.nl